

BESEDA

ELEKTRONSKA KNJIGA

Fran S. Finžgar

Prerokovana

OMNIBUS

BESEDA

Fran S. Finžgar

PREROKOVANA

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-144-4

---

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

VSEBINA

PREROKBE ZORE	6
BOJI	40
I	40
II	50
III	69
IV	79
V	93
VI	107
VII	115
VIII	127
IX	143
X	157
XI	165
XII	181
XIII	198
XIV	206
XV	217
XVI	227
KRONIKA GOSPODA URBANA	237
GOLOBOVA NJIVA	262
SLIKE BREZ OKVIRA	277
1	277
2	280
3	293
POLOM	306

Od kod je to, da nihče ne ve? Ali je Sibila ali meso ali je duh? Kje je tičalo, da se je nenadoma odkrilo? Ali se je podedovalo in se pletlo skrivnostno od duše do duše? Ali je bila to tajna, ki jo je občutilo vsako srce in si je ni upalo izgovoriti zaradi groze? Ali je resnično plula nad nami, dokler ni zdrknila njena ura in je udarila, da so vsa srca vztrepetala in zakrvavela?

Od kod je, ko nihče ne ve, in vendar šepetajo usta, da so jo čakali narodi, da je že bila med nami, ko je še ni bilo — nje, z grozo prerokovane.

Ni ga več preroka, samo šepet njegovih ustnic živi med nami:

»Ko bodo ljudje nosili krvave srajce za praznik, ne bo več daleč obletenje sveta.«

»In hudo na svetu se prične tedaj, ko se bosta srečala duhovnika na razpotju in se bosta vprašala: Prijatelj, kje je prava?«

»Tiste čase bo vstal kraljič v spodnjih krajih in bo potegnil meč in ves svet bo zaklical: Gorje!«

»V tistih časih bo vsak človek svojega tadla vesel in ob enajstih bo poldne zvonilo.«

»In za vojsko osedlana turška mula bo Rajno pila.«

»In hudo bo in ne bo konca dolgo in še in še.«

»In v tistih časih bo šel mož iz Ljubljane in bo prehodil pot do Crngroba in bo iskal ljudi in, kar jih bo našel, jih bo vse nasitil z enim samim bokalom pšena.«

»In šel bo drug mož iz Ljubljane do Korena in bo kupoval kravo. Ko jo bo našel, ji bo obesil zlat zvonec na vrat.«

»In potem se bo na Sorskem polju pod sedmerovrho smreko sedem kraljev glihalo med sabo.«

PREROKBE ZORE

Nad pultom v zakristiji je slonel župnik in bral evangelij osme nedelje po binkoštih. Pri stavku »Daj odgovor od svojega hiševanja« se je zamislil in obstal. Oči so gledale na odprti evangelij, toda črk niso več videle; vse čez knjigo so bile zapisane besede: Daj odgovor od svojega hiševanja! Z rokami podprta glava mu je lezla niže in niže. Višnjeva štola, ki si jo je nadel, čakajoč izpovedancev, mu je silila kvišku na tilnik in še nadenj. On se je pa sklanjal čedalje bliže do pulta, do evangelija in tem večje so bile črke Gospodovega sodnega klica: Daj odgovor! Zdelo se mu je celo, da črke žive, da jih ne vidi, ampak da sliši daljni glas tistega, ki veleval, zoper katerega ni pomisleka in ni odpora.

Tedaj so se zakristijska vrata nenadoma odprla. Preden je župnik dvignil glavo, je stal pri njem župan; niti zapreti ni utegnil za seboj. Naglo je hropel in se sklonil do župnikove glave.

»Vojska!« je izrinil iz zasoplih prsi.

»Vojska?« je ponovil župnik, se začudil in odstopil za korak.

»Da, vojska!« je potrdil župan. »Oznanite ljudem, naj bero. Opolnoči sem dobil brzojavko in sedaj so že tu — lepaki!«

Župan je pokazal na zavoj velikih papirjev pod pazduho, se okrenil, odšel in zaloputnil vrata.

Župnik je obstal, kamor se je bil umaknil pred županom. »Vojska!« Saj je bral o vojskah, čul o vojskah, stari veterani so mu pravili o bitkah — ali to so zgodbe, to so pravljice. In sedaj: vojska tukaj, doma — — —

Cerkovnik je zahrkal za njegovim hrbtom in ga predramil. »Čakajo!« je rekel važno in stopil k predalniku, da pripravi paramente.

Župnik se je obrnil in šel mimo velikega oltarja. Ko je pokleknil, je čutil, da se mu koleno trese. Kakor bi se sramoval slabosti, se je naglo vzravnaval in odšel proti spovednici. Več ljudi je stalo tamkaj. Nekdo je zakašljajal in za njim so zakašljali drugi in župnik je zardel; očitek je slišal v teh glasovih, da se je zamudil v zakristiji. Naglo je sedel in odprl v spovednici okence, ki je zaškripalo. To ga je razburilo, da se je nervozno vznejevoljil nase in na cerkovnika. »Zakaj ne namaže?«

Za hip je bila zabrisana županova napoved vojske. Mirno je poslušal spoved stare ženice.

Vtem so prihajali novi spovedanci. Cerkvena vrata so se tiho odpirala in zapirala. Počasi je šel vsakdo do kro-

pilnica, pomočil prst vanj, se prekrižal in se poklonil. Vsi obrazi mirni, tihi, praznični.

»Moj Bog, nič ne vedo. Še ne slutijo ne. — Da, tale žena! Nekaj slovesnega je v njenih licih, odkar je mati. Nekaj kakor pričakovanje velike reči. Da, tvoj mož je pri 17. polku. Sirota!

In tistile oče. Vselej kleči tako. Krog rok debeli molek, prsti sklenjeni, na njih čelo, da je ves obraz zakrit od širokih dlani in se vidi samo še pleša. Štiri fante imaš, vsi vojaki. Si mislil: sedaj počijem. In še ne veš, da ne boš, sedaj ne ...«

In še drugi so prihajali. Tudi dečki, ki so skušali pre-dreti vrsto in okaniti starejše za mesto bliže spovedni-ce.

Župnik je spovedoval, blagoslavljal in odvezoval. In vselej in vsakemu bi bil rad povedal: »Ali ne veš? Bog pomagaj! Vojska — vojska ...« Toda vselej se je pre-magal in težko čakal, da zazvonijo zvonovi in ga pokličejo maševat.

Zazvonilo je. Cerkev se je polnila. Klopi so bile zase-dene, polnilo se je po sredi, v kapelah, pod korom. Orgle so zabučale kakor sicer, pevci so peli in župnik je maševal.

»Ne, takoj jim ne povem. Šele po pridigi.« Tako je sklenil, ko je šel na leco. Govoril je besede Gospodove: »Daj odgovor od svojega hiševanja.« Sam ni vedel,

čemu se je razvnel; zdelo se mu je, da hoče vsakemu posebej dopovedati: »Glej, ura je, ko se glasi božji glas za vse: za berače, za gospode, za poglavarja in za narode: »Daj odgovor!« In vendar se mu je zdelo, da nihče ne ume, za kaj gre; vprašujoč so ga gledali. Celo stari Anže, najvernejši poslušalec pridig, se je zbegal zaradi župnikove nezapopadljive ihte in je mislil v svojem srcu: Le kaj mu je, gospodu, danes, da se tako za čuda žene? Drugi niti tega niso pomislili, kar si je upal Anže, in so potrpeali, če se jim ni zadremalo.

Nenadoma je župnik prenehal. Kar odsekal je govor in trenutek pomolčal.

»In sedaj, dragi moji, nekaj drugega.«

Zopet kratek presledek. Po cerkvi se je vsa stisnjena celota ljudi zganila in dvignila glave. Naglušni so zastavili uhlje z roko.

»Vojska bo! Zatorej ...« kakor mu je bil naročil župan. In potem si je pripravil navduševalnih besedi za tolažbo in za vdanost v božjo voljo — in za ljubezen do domovine — in vendar vseh teh pripravljenih besedi ni nobene izgovoril, ampak je pokleknil in rekel: »Molimo!« ter je začel.

In med molitvijo je natanko občutil, kako je hipoma legla nad vso faro nepoznana, še nikdar okušena in vendar od vsakega srca občutena groza.

Zvonček je zapel, župnik je pristopil, da nadaljuje. Kakor bi bil prišel pred drug oltar in bi bilo za njim drugo ljudstvo. Orgle se niso koj oglasile. Otroci so se ozirali nazaj izpred oltarja. Po cerkvi na ženski plati se je slišalo usekovanje mater, ki so imele solzne oči.

»Dominus vobiscum.«

Saj bi ne bil smel, a to pot ni mogel, da bi ne bil pogledal ljudstva. En sam hip in je videl in spoznal, da vse oči zro drugam in ne na oltar, drugam, v daljavo, in da nič ne vidijo v daljavi in so vendar uprte tja s pričakovanjem in grozo.

Tedaj so se prebudile orgle. »Orglavec je tudi vojak,« se je raztresel pri darovanju župnik in mu ni zameril zaradi premora. In orgle so udarile bučno, kakor koračnica so bili akordi, in nato presekan sam pedal — potlej se je vse zlilo v mol in je plakala vsaka piščal.

»Kako bi drugače,« je spet zašel župnik od psalma Lavabo drugam. »Sest otročičev ima. Če pade?« Hitro se je zbral in poudaril začetek psalma: Lavabo inter innocentes manus meas — ali v tem hipu je vnovič mislil: »Nedolžni so, vsi, ki pojdejo od tod, nedolžni, ki ostanejo. Vsi brez krivde, pa bo tekla njih kri in bodo kapale njih solze zaradi tujih grehov.«

Mehanično je odmolil psalm do konca in, ko se je sklonil sredi oltarja, se je ozrl na njegove misli Križani in mu govoril: Tudi nad mano niso našli krivice in vendar

je tekla moja kri. A ni tekla zastonj. Tudi njih ne bo. Njen krik bo prišel do ušes mojega Očeta.

Kakor župniku, se je godilo množici. Vsa prazniška zbranost je bila uničena. Tudi sicer se je raztresel marsikdo in mu je ušla misel izpred oltarja ven, v hišo, na polje, v hlev. Ali zalotil jo je in se vrnil z dušo nazaj in se opravičil pred Gospodom kot otrok, ki ga je igrača premotila, da ni slišal očetovega klica. Toda danes je volja omagala. Vseh misli so se napotile drugam in ni je bilo volje, ki bi jih priklicala nazaj.

Tamkaj v prednjih klopeh je sedel mlad mož. Nena-
vadno velik molitvenik je imel. Moški ne ljubijo takih. Toda ta ga je imel in vsako nedeljo se je zatopil vanj, obračal list za listom in se ni ozrl nikamor. Danes so obtičali listi in po pridigi se ni obrnil nobeden več. Preko knjige se je zazrl v sosedov hrbet, ki je bil pred njim. Drobne rjavkaste kitice so tekle po blagu in se poleg levega in desnega pleča stekale na sredi šiva. Tako ga je prešunilo, da spočetka ni mogel čisto nič misliti. Samo te kitice so tekle brez konca in se zamotavale in se spet razpletale. In potem mu je samo še nekaj nejasnega mrgolelo pred očmi, da je gledal in ni več videl. Videl je pa svoj dom, videl ženo in otročička in videl je načrte. Tako je stiskal, da so mu očitali skopost, tako je delal in trpel, da so mu kazali norce. Pa se ni zmenil, ker je šel za ciljem. Njegov cilj je bila turbina pri mlinu in v njem

novi stroji in elektrika ... Vse je bilo tako rekoč na dlani pred njim. In sedaj so vsi načrti prekrižani, na vojsko pojde in se morda ne vrne več. Stare stope bodo tolkle, stari kamni tekli, žena bo dvigala vreče in zasipala žito. Nevoščljivci poreko: »Sedaj mu sveti večna elektrika. Ha, ali je bil nespameten, da se je ubijal!« Mraz mu je lil po hrbtu, da se je prebudil iz bridkih misli, a ni videl drugega, kakor da rjavkaste kitice migljajo po blagu sosedovega hrbta.

Poleg njega je bil mož šestdesetih let. Veljak je bil in premožen, pa skromen. Pozno se je oženil — oče mu ni dal — zato je imel mladega sina edinca — vojaka. Ko je padla s prižnice beseda »vojska«, je mož zlezal počasi na kolena, molek je ovil trdno krog izdelanih rok, nagubančil čelo in upognil glavo. In nobena jagoda se ni več ganila. Mrličiči drže tako molke ovite krog rok. Prišlo mu je, da bi se razjokal. Po sili je videl boj, slišal pokanje, gledal mrličiče. In tamkaj je ležal njegov sin, kri mu je vrela iz srca in je jecljal: »Zbogom, oče — zbogom ...« In naenkrat je občutil, da ga je tiščalo v srcu, da je vse veselje ubito, da so vsi upi pokopani. V lastni lepi hiši je gledal tuj rod, ki je težko čakal njegove smrti in godrnjal, ko je on, star in truden in žalosten, kašljal pri peči.

»Našega ne zadene. Štirideset jih že ima. Ne pride na vrsto.« Tako se je tolažila žena Mana, mati sedmih otrok. In vendar si je brisala vso mašo solze. »Če bi pa le

moral iti?« Zagledala je pred sabo sedem lačnih obrazkov, sedem rok je segalo po kruhu. »O moj Bog,« je vzdihnila tako glasno, da se je soseda ozrla nanjo. »Ko nimamo ne svoje strehe ne njive ne nič. Samo njegove roke. In če mu te sovražnik odseka ...« Spet je potegnila z ruto čez oči. Soseda jo je razumela. »Vaš ne pojde! Tako starih ne bodo pobirali. Ne jokaj, Mana!« Mana se je ozrla v šepetajočo sosedo. Z očmi se ji je zahvaljevala in prosila: »Bog te usliši!«

Pri kropilniku je stala Francka. Za čudo je pobledela, ko je slišala o vojski. Počasi in prikrito se je ozrla čez rame na desno. Tamkaj je stal on. V tla je gledal sredi fantov. Toda občutil je njen pogled in zaslišal vprašanje: »Matija, kaj sedaj?« Zardel je, se prestopil z leve noge na desno in spet povetil glavo. Vse je bilo dogovorjeno. še pred jesenjo bi se vzela. Sedaj pa to! Če je res, kar sluti Francka? In zdelo se ji je, da vsa vojska ni tako grozna, kakor bo grozna njena sramota.

Župnik je maševal, strežnik pozvanjal. Ljudje so se križali in trkali mehanično na prsi. Ko so vstali k zadnjemu evangeliju, je pogledal sosed soseda in vsak je občutil, da ga je sram. »Če mi je videl v srce sedajle, kako sem se bal. O, skrijem.«

Orglavec je odprl vse registre, po cerkvi je zagrmelo, ljudje so se usuli iz nje. Fantje prvi, za njimi možje. Celo

žene, ki so rade pomolile še po maši, niso strpele, da bi župnik odšel v zakristijo.

»Sedaj gremo!« je kričal fant sredi gruče pred cerkvijo in si popravljal klobuk po strani. Občinski sluga je stal na kamnu. Krog njega so se gnetli fantje in možje.

Za njihovimi hrbti so hitele ženske proti domu.

»Pettrin, beri! Kaj se obiraš?« je zaklical nekdo izmed množice na slugo.

»Še prezgodaj izveš, fantè! Torej poslušajte:

Njegovo c. in kr. Apostolsko Veličanstvo je najviše blagovolilo zapovedati mobilizacijo ...« Sluga je bral, slabo bral, zato s tem bolj važnim izrazom na licu. In ko je končal, je dostavil: »Potemtakem veste, da morate vsi na vojsko!«

Nato je skočil s kamna in si naredil gaz med gnečo.

Nekdo ga je vprašal o nečem.

»Berite! Nabijem vam na občinsko desko!«

Naglo je odšel na vas, ljudje so krenili molče v gručah za njim.

Občinski sluga Pettrin je prinesel lestvico in jo prislonil na zid, kjer je visela črna razglasna deska. Široko se je razkoračil, da je dosegel stopnico; zakaj prvega klina ni bilo v lestvi. V roki mu je vihral velik lepak, iz žepa mu je gledal ročaj kladiva, z zobmi je držal žeblje.

»Kam lezeš gor do strehe?« se je oglasil Mlinarjev, najstarejši fant v vasi.

»Ali bomo hodili brat na lestvo?« mu je pomagal drug.

Petrin je stiskal z zobmi žebelje, razgrinjal lepak po zidu, segel po kladivo in začel.

Prvi žebelj mu je izpodletel in padel na tla.

»Poberi!« je zarezal na dečka, ki je stal ob lestvi. Ob tem so mu zdrknili vsi žebelji izmed redkih zob.

Petrin se je razjezil, se okrenil na lestvi in srdito gledal med ljudi, ki so se smejali.

»Sedaj se vi smejete, jutri se bom smejal jaz; gotovo, da se bom, kakor je žalostna ta reč.«

»Zabavljaj ne boš,« je iztegnil kovač težko, črno roko, ki je tudi nedelja ni mogla do dobrega umiti.

»Le žugaj; kovač, ti vedno žugaš. In vsi žugate in se upirate zoper vsak razglas, ki vam ga pribijem na desko. Ampak tale vam zaveže jezike. Le pogledjte!«

Petrin je povzdignil lepak in kazal s kladivom na podpis: »To ni župan, tudi okrajni glavar ni, to je« — s sklanim glasom je kakor zapel — »to je c. in kr. Apostolsko Veličanstvo. Kovač, modrijan, ali veš, kdo je ta?«

»Bolje ko ti!«

»No, torej ...«

Petrin se je spet iztegnil na zid, jemal žebelj za žebeljem iz rok dečku in pribijal. Ko je končal, je zlezel molče z lestve, jo zadel na rame in odšel.

»Preber!« je zaklical za njim Mlinarjev.

»Če ne znaš brati, se zapiši v šolo!« mu je odvrnil užaljeni Petrin ter zavil na dvorišče, kjer si je bil izposodil lestvo.

Gruča je stopila bliže k zidu. Kolenov Jaka, bivši četovodja in načelnik gasilcev, je začel brati naglas.

»Pet zborov je poklicanih,« je razlagal. »Med njimi tretji, to je naš.«

»Pa do katerega leta?« je rinil kovač naprej.

»Vsi do dvainštiridesetega!«

»Beri še enkrat,« je prosil siv mož iz ozadja. Glas se mu je tresel.

»No, poslušaj: Vse dvainštiridesetletne in mlajše črni vojski zavezane osebe. — Ali si razumel?«

»Bog se usmili,« je polslušno zaječal sivi kmet iz ozadja, Jančar s Kozjega hriba.

»Huda bo,« je omenil kovač čisto ponižno. Zobe je naglo stisnil in po bledem licu so mu utripale mišice.

»Sedaj gre pa zares, ko so nas zgrabili vse hkrati.«

»Prerokovana, prerokovana, prijatelji!«

Vsi so se ozrli za hripavim glasom, ki je zaklical od zadaj. Tamkaj je stal na palico oprt starček Snoj.

»Prišla so leta svete Šembilje, le verjemite, da so prišla.«

»Pojdite no, oče, vi in vaša Šembilja,« se mu je porogal Mlinarjev in se zasmel sam, ko se niso drugi.

»Le smeji se! Sveta Šembilja je bila Salomonova sestra in svetnica, ti si pa galjot! In Bog ji je razodel: Po Kristusu tisoč, pa nič več tisoč, potlej pa še in še. In taka bo stiska takrat, da še svojim šolnom ne privošči, da bi bili na svetu. Potem bi pa še sama rada od mrtvih vstala, tako bo dobro.«

Starček se je obrnil in počasi odšel.

Med gručo je utihnil vsak dovtip. Začelo je rostiti. Nekateri so razpeli dežnike.

»Kaj hočemo,« je spregovoril kovač. »Kar je, to je.« Poskušal je, da bi se nasmehnil. Ali bila je bridka žalost v tem smehu. Vsi so ga pogledali, kakor bi iskali prijem, večnem uporniku, poguma. Toda strah so videli na njegovem licu. In ko niso vedeli ničesar odgovoriti, so začeli: »Ti si pri sedemnajstem, kajne?«

»Pri sedemnidvajsetem, pri domobrancih.«

»Jaz pa pojdem v ogenj. O, kako bomo gonili sovražnika!«

»Saj vi ne pojdete v ogenj! Železniške proge boste stražili, starci!«

»Jaz pa le pojdem v ogenj. O, kako bomo gonili sovražnika!«

»Ti ga boš gonil, seveda. Frakeljne na mizi!«

Pijanček se je razsrdil in tiščal v fanta, ki ga je osramotil.

»Pojdimo!« se je oglasilo več mož. Nekdo je zaklical: »Živio domovina!« Fantje so se oprijeli za ramena in zapeli skozi vas: Le ta soldaški boben ... Možje so odhajali v gručah, ki so se ob vsakem razpotju delile in manjšale, dokler niso šli po trije, po dva, vsak proti svoji vasi.

Tisti sivi kmet — Jančar s Kozjega hriba — je šel kar sam navkreber. Roke so mu visele trudne in zdelane ob telesu, ki se je nagnilo v strmini daleč naprej. Res je bil siv, v rodovini je bilo to, da so vsi zgodaj osiveli, toda še trden in druge krati je hodil v hrib tako hitro, da je mladina pešala za njim. Danes so mu bile noge težke. Kakor lene stope jih je prestavljal in se spotikal ob vsaki korelini. Misli so mu vrvele po glavi: žena, šest otrok, nekaj dolga ... Pred sedmimi leti je pogorel, drugo leto po poroki. Sedaj je vse novo, vse prezidano in prekrito. Sin je že za toliko, da mu vodi in vardeva. Mislil je: sedaj bo konec križev — pa ti pride najtežje. Videl je samo krogle, bajonete in kri. Na čelu ga je ščemelo, da se je popraskal. »Tole nekaj pomeni! Semkaj me bo pičil sovražnik. Je že ven. Prav gotovo padem. Če koga prizadene, mene gotovo. Če je ogenj, je pri meni; če je toča, ji ne uidem če crkajo prasci, k meni pride konjederec. Toda to se popravi. To se pa ne bo. Bog ve, zakaj se dajejo cesarji med sabo. Nam kmetom mapa kaže, kje je meja, in mir besedi. Ti pa z vojsko drug na drugega. — Kakor je božja volja,« se je odkril trhlemu bogcu, ki je slonel na bukvi

vrh hriba. Tamkaj je postal in se ozrl v dolino. Slišal je petje fantov.

»Mara se njim, ki so sami. Da jih imam jaz sedaj štiriindvajset in ne žene in ne otrok, no —«

Jančar se je ozrl po bregu, kjer se je svetila izza drevja streha njegove hiše. Dobro je razložil na dvorišču ženo, ko je posipala kokošim. Ob njej sta stala dva samosrajčnika. Sam ni vedel, kaj ga je pograbilo ta hip. Ali je bil napuh ali žalost ali nagajivost — pogum ni bil, to je sam dobro vedel. Zamahnil je s klobukom in zavriskal, da se je razleglo po leséh. Žena na dvorišču se je ozrla proti vrhu, otroka sta se oprijela njenega krila in kazala k bogcu. Jančar je zavriskal še enkrat. Tedaj ni žena več segla v pehar z roko, vsega je poveznila pred kokoši, se hitro zasukala in potegnila s seboj otroka v hišo.

Jančar je videl in vse razumel. »Še enkrat, nalašč!« In je spet zavriskal.

Potem se je spustil po klancu. Noge niso bile več trudne. Tudi misli so se mu zvedrile in sredi čela ni več čutil ščemenja.

»Dobro jutro,« je pozdravil na pragu, ko je žena devala zajtrk v skledo.

»Sram te bodi,« je rekla žena in se ni niti ozrla. Jančar se je zasmel. Zakaj natanko to je pričakoval.

»Zakaj me bo sram?« je vprašal nagajivo in dvignil oba otroka, ki sta pritekla k njemu, v naročje.

»Tak sivec in vriskaš navsezgodaj. Prav treba ti je piti; pomisli vendar!«

»Ti pomisli, ti! Zame misli cesar, ki me je poklical na vojsko!« Jančar je pritisnil tako tesno otročiča na prsi, da sta zaječala.

Žena se je obrnila proti možu. Nemo mu je zrla v oči.

»Moj Bog, ali se ti blede?«

»Zares, Franca, vojska je in vsi gremo, koj jutri.« Glas moža se je nenadoma izpremenil. Spustil je otroka na tla, stopil k ženi, jo prijel za roko, potem jo objel, kakor že davno ne. »Vidiš, Franca, tudi to smo še učakali. Morda ti sezem jutri zadnjikrat v roko.«

Žena mu je gledala topo v lice. Njene plahe oči so prosile: Reci, da lažeš; lepo te prosim, reci tako in ne muči me do smrti. On pa ni rekel besedice več. Globoko je vzdihnil, stisnil ženo za roko in odšel v hišo.

Franca je obstala na mestu. Roka je pričela iskati klopi, počasi se je sesedla nanjo in krčevito zajokala. Otroka sta pribežala k njej in jokala z materjo.

In nič drugače ni bilo po drugih družinah. Vsak mož, vsak fant je skrival žalost in nepoznano vznemirjenost, ki se je nenadoma vzbudila. Matere, ki so bile pri prvi

maši in so slišale vojno oznanilo, so nestrpno pričakovale mož, da se vrnejo.

Krog Mane, žene tovarniškega delavca, se je zgrinja-la kopa otrok, ki so ob njenem prihodu iz cerkve zlezli izza peči in iz postelje, ki je bila ena edina za tri naj-manjše, kjer so ležali počez, ne podolgem. Vsi neumiti, nepočesani so čakali zajtrka. Mana je podkurila trikrat, pa ji je vselej ugasnilo. Roke so se ji tresle in vsa gluha je bila za prošnje otrok. Celu dojenčka v zibki je pozabila in ga ni dvignila iz mokrih pleníc. Prestavljala je lončke, hodila na prag, zadirčno se branila otrok, šla v hišo, odložila ruto, se vrnila spet v vežo in spet šla v hišo iskat predpasnik.

Ko je zaslišala na cesti glas moža: »Zbogom, Andrej! Torej jutri z desetim vlakom,« je stopila na prag.

»Dolgo si se zamudil,« je rekla z velikim premagovanjem mirno, z navadnim glasom.

»Že spet me karaš.«

»Saj ni res!« V glasu je že trepetal jok. Umaknila se je v vežo pred možem.

»Sedaj se ti bo povračalo. Vsako urico, ki sem jo pre-sedel s prijatelji, si mi oponesla. Sedaj pa imaš!«

Mož je šel naglo mimo žene v hišo in se sesedel na stol, tako truden, kakor tistikrat, ko je delal akordno de-lo in se zaradi otrok mučil na smrt. Žena je šla za njim. Otroci so se oprijeli njegovih kolen, lezli na klop, Jer-

nejček mu je snel klobuk in si ga dal na kuštravo glavičco. Mož jih je gledal, pokladal na njih ramena roke, jih božal in molčal.

»Moj Bog, ali je res?« je rekla Mana in iskala rob predpasnika, da ga dvigne k očem.

Mož je še vedno gledal otročiče in je molčal.

»Res je, že vem. V očeh ti berem! O ti moj Kristus!«

Stisnila se je na klop k peči in si zakrila lice s predpasnikom.

Tudi očanec s plešo, oče štirih vojakov, se je potuhnil, ko je prišel domov. Dva sinova sta vardevala, dva sta se še potegovala pri peči.

»Sedaj se boste učili pokorščine. Moja beseda ni bila nič. Nauči pa vas cesarska.«

»Prava reč, če je vojska,« je godrnjal zaspani Viktor.

»Zate je vse prava reč,« je ponovil oče navidez malomarno, ko bi bil najrajši zajokal. —

Za popoldne je bila oznanjena procesija. Nenavadno zgodaj so se začeli ljudje zbirati. Pred cerkvijo se je trlo moških. V gručah so stali in se glasno pogovarjali. Včasih je udarila ta in ta gruča v vesel smeh. Nekateri fantje so si nataknili krivce za klobuk.

Župnik je gledal pri oknu prihajajoče množice.

»Kot ob Vstajenju ali sv. Telesu, toliko jih je. Moj Bog, vse čuti. — Torej to je črna vojska. — Kdo je slutil, kaj je črnovojnik. — Ko mi pridemo na vrsto, takrat bo že vse-

ga konec. Tako so vsi mislili. Jaz tudi. Na, pa ti eno in isto uro pometejo vse. — Viš jih, kako se šalijo! To so naši ljudje. Potem se ti pa takoj spravi kvišku in je za komolec večji kot prej.«

Zazvonilo je. Sprevod se je uredil. Dolga vrsta. Sonce je sijalo izza raztrganih oblakov, ki so leteli od juga proti severu. Bele rute so se svetile v soncu. Sredi vrste se je zibalo rdeče nebo, ob njem sta vihrala banderčka. Oblački kadila so širili slovesen vonj.

Župnik je molil. Z vso dušo je klical Odrešenika. Z rokami je molil, ko se je tesno oklepal monštrance.

»Prosim te zanje! Varuj jih! Vrni otrokom očete, materam sinove! Miserere— prizanesi svojemu ljudstvu!«

Mlada otava je dišala ob cesti. Redki cveti so gledali sprevod. Iz požetih in razoranih njiv se je kadila sopara.

Zvonovi so zvonili. Iz odprtih lin so se belili rokavi fantov, ki so gonili zvonove, da je trepetal križ na slemenu strehe. In vendar je rekel sosed sosedu šepetaje: »Kaj, da tako žalostno zvoni?«

»Kakor k pogrebu,« mu je pritrdil nagovorjeni in začel spet glasno moliti.

Po opravilu je bil župnik v pisarni. Hodil je gor in dol. Sedel je k pisalni mizi, odprl knjigo, jo spet zaprl in šel k oknu. Iz dveh vaških gostiln je prihajal hrup.

Gledal je na polje, po katerem je bilo vsako nedeljo toliko samotnih izprehajalcev. Danes ni bilo nikogar. Celo polje je kakor otrpnilo, molčalo in strmelo.

Potrkal je na vrata.

Vstopila sta dva gospodarja.

»Zbogom, gospod župnik!«

»Ni mogoče! Ali nista že čez dvainštirideset?«

»Samo eno leto manj.«

»Zares sem sodil, da sta starejša.«

»Kaj hočemo.«

Sicer zgovorna moža nista vedela kaj govoriti. In še te besede so zaostajale nekje v prsih. »Zbogom,« sta ponovila in segla župniku v roke.

Ko sta odšla, so začeli prihajati drugi. In nihče ni imel ničesar povedati kakor ta »zbogom«, izgovorjen od vsakega z ustnicami, ki so rahlo trepetale, z glasom, ki je bil čisto tuj in je izražal grozo in strah: »Otroci, žena, kaj vse drugo.«

Začeli so prihajati tudi fantje. Nekateri so bili že nekoliko vinski. Viržinke so kadili.

»Jaz se kar nič ne bojim,« je govoril pogumno Kodranov Jaka.

»Kaj bi se bal,« mu je pomagal tovariš. »Poskusili bodo, kakšni smo pri sedemnajstem. Zbogom!«

Hrupno so odšli po stopnicah in si pred župniščem takoj spet prižgali viržinke, ki so jim v sobi ugasnile. In krenili so nazaj v gostilno.

Župnik je gledal za njimi in jih je bil vesel in jih je bil žalosten.

V krčmah je pa ginil strah. Razlegalo se je petje. Po cestah so se oglasili vriski. Možje so se pomladili in sedli med fante. Razvil se je dovtip, kakor strelice so letele zabavljice od mize do mize. Toda danes niso ranile. S smehom so jih sprejemali in vračali.

Posebno dolg fant se je motovilil sredi sobe in si vihal rokave ter kazal, kako se bodo borili. Nekdo je razbijal po mizi in klel »tistega srbskega študenta, ki je naredil vojsko. Odero naj ga, živega!«

»Saj jih bodo drli,« se je oglasil motovilež sredi sobe.

»Ti jim ne boš delal škode, burkež!«

»Več kot ti, ki si zanič in boš sedel doma pri ženski in otrocih. Mi gremo pa na vojsko! Živio vojska!«

»Živio vojska, seveda, ki nimaš ničesar izgubiti. Kaj pa mi? Oba konja sta potrjena, voli zapisani in vozovi. Pa bo prišlo: Daj konja, daj vola, daj žita. Kaj to ni vojska? Boš govoril!« In je udaril ob mizo, da so odskočili kozarci.

»Zapojmo, zapojmo!« so silili drugi, ko so zapazili, da se prepirača razvnejata — — —

V pozno noč so odmevali glasovi, se razlegali vriski.

Župnik ni mogel zaspati.

»Kako bi mogli drugače?« je razmišljal in se ni srdil nanje.

Bal se je samo jutra.

»Če jih ne bo, kakor sem jih povabil? Če se opijejo?«

Odzvonilo je dan. Župnik se je truden oblačil. Oči so ga ščemele. Ko ni bilo spanca, je začel brati in bral je po sili vso noč.

Počasi se je naravnal v cerkev. Ko je prestopil prag, je zagledal trumo senc, ki so čakale.

»Deo gratias, deo gratias,« je ponavljal, ko si je oblačil roket. Ob velikem oltarju je za hip pokleknil. In njegova molitev je bila, na dnu srca porojena, samo vzdih:

»O Bog, o Kriste, poglej, kako so tvoji!«

In je šel spovedovat.

Jančar s Kozjega hriba se je tistega jutra ravnal k maši in na vojsko, vse hkrati. Žena mu je v rdečo ruto navezala odhodnico, ki jo je prijel s trdo roko in se napotil. Žena in otroci so šli za njim do bogca vrh hriba.

»Pa zbogom! Da ni ne prodaš voli pod ceno. — Na prašiče pazi, da jih ne opariš. — Za ozimino ti zorje Matic. Sem ga že naprosil. Lačni ne boste. In za otroke naj ti Torgeljc koj pomeri čišme. Zbogom, no!«

Jančar je predejal sveženj v levico in pomolil ženi roko, ki jo je stiskala in ga gledala z rdečimi, objokanimi očni. Otroci so se tiščali matere, najmlajši je še ves zaspan mosljal ob drobnem prstku.

»Ne veš, kako mi je hudo. Kar tako mi nekaj pravi, da te ne bo nazaj!«

Žena je poprijela Jančarjevo desnico tesneje in začela glasno ihteti.

»Ne jokaj! Kar je, to je. In če me ne bo, boste že rili.«

»Slišiš, pri fari vabi. Zbogom!«

Jančar je izmaknil ženi desnico, potapljal vsakega otroka posebej po glavi in mu naročal, naj bo priden in naj mater uboga. Nato se je naglo obrnil in se spustil po klancu. Žena je gledala za njim, dokler ni izginil v gostem bukovju, nato se je ozrla na šestero otrok, ki so jokali ob njej, pogledala na bogca, pokleknila predenj in začela moliti. Otroci so pokleknili poleg nje; na vzhodu je zažarela zarja.

Jančar je tekkel navzdol. Ko je slutil, da ga nihče več ne more videti, se je ustavil in se obrnil še enkrat proti bogcu. Tiho so visele nad njim zelene veje, v suhem listju je tu in tam zašumela zdramljena kobilica in se preskočila. Jančar je vrgel sveženj na tla in sedel nanj. Sključil se je v dve gube, prste zaril v lase, da se mu je dvignil klo-buk in zdrsnil po plečih na tla. Potem ga je začelo mrz-

lično stresati, tiščati in peči v prsih, dokler ni izbruhnilo in se mu niso udrle solze ter je zaihtel na glas.

Ko se je razjokal, se mu je izvila in iztrgala iz srca grenka, zamorjena bolečina. Obrisal si je solze z veliko ruto, vstal in se obrnil proti vrhu klanca.

»O Bog, Tebi jih izročam. Naredi in ravnaj z njimi, kakor sam najbolje veš, da je prav!«

Poiskal je klobuk, dvignil sveženj in odšel.

Jančar je skrtil v cerkvi sveženj v zadnjo klop in se začel pripravljati na obračun z Bogom.

»Ubijal nisem, kradel nisem, goljufal še nikoli nobenega. Če molimo? Seveda molimo. I, kaj imam? Navadne grehe; kakšno jezo nad živino, zadremlje se mi pri pridigi. Ne kolnem pa ne. Kar sem se oženil, kar nič, zavoljo otrok, da jih ne pohujšam. Samo v mislih mi pa pride, da bi bentil od jeze. Pa mi je žal, še za misel mi je žal. Nad ženo res zarežim včasih. Udaril je vendar nisem nikoli. Saj jo imam rad. Zares. Moj Bog, šele to uro sem spoznal, kako jo imam rad. Zato sem jokal. Ali imam še kaj? Aha, Kozjeglavca sem zadnjič ozmerjal, ko je prekle sekal v mojem. Naj jih seka, če hoče. Na vreme sem tudi pogodrnjal letos. Ali nam je tako od sile nagajalo, da sem tako rekoč vsak cent sena ukradel ljubemu Bogu, da mi ga ni zmočilo. Mhm — dva zajca sem ujel v zanko. Pravzaprav tega nimam za greh, povem pa ven-

darle. Zaradi zajcev bi bilo res neumno, če bi se vical. Takole. Sedaj je menda vse.«

Tako si je Jančar izpraševal vest.

Po maši so postali možje in fantje pred cerkvijo. Ko je prišel mednje Jančar s svežnjem, so se začudili.

»Glej ga, kaj misliš, da boš prej doslužil, če tako hitiš,« se je šalil Mlinarjev.

»Ali ne greste?« je vprašal nekam plašno Jančar.

»Na enajsti vlak!« so rekli.

»Na enajsti?« se je zavzel Jančar.

Fantje so prižgali cigarete.

»Pojdimo zajtrkovat. Morda ne bomo več skupaj,« jih je sililo več hkrati.

Nekateri so še pomišljali, nazadnje se je pa ganila vsa gruča in šla v gostilno.

Ko je Jančar izpil pol litra rebule, se je razvnel. Odkril se je in stopil sred sobe ter začel peti: Pobič sem star šele osemnajst let ... Družba se je zasmejala dovtipu, Mlinarjev je hitro snel ogledalo s stene in ga podržal pred Jančarjem: »Poglej se — pobič sivček!« Toda Jančar se ni dal ugnati. Trdovratno je pel pobiča in ga izpel do konca.

Nato je sedel spet za mizo in umolknil. Zapeli so drugi. Jančar je pogledal na uro. Še sedem ni bila. »Še štiri ure,« je računal. Nenadoma ga je poklicalo. Popustil je načeto četrtno vina na mizi, porinil k njej tri desetice in se za hrptom pevcev izmuznil.

»Zbogom,« je nekajkrat zavpil na vasi, ko je srečal znance, in se hitro obrnil v hrib. V prvo leščevje, ki ga je naletel ob poti, je vrgel sveženj in se naglo, sunkoma pričel poganjati navkreber.

»Sedaj šele vem, kako jih ljubim,« se je oddahnil pri bogcu in dolgo gledal na hišo in na hlev.

Vsako svojo njivo, vsak svoj travnik je premotril. Po gozdu je iskal presek, da je našel svoje drvošče. Za vsak gaber je vedel, vsako smreko sušico poznal. S prstom bi bil pokazal porobke in povedal, kdaj je odsekal tu, če za prodaj ali za dom.

»Prehitro je prišlo,« se je opravičeval. »Kar nič se nisem poslovil od vas.« Dvignil je klobuk, zakročil z njim po zraku in govoril njivam, travnikom in gozdu: »Zbogom! Zbogom!«

Potem je stekel po bregu. Za hišo je ustavil korak in se bližal durim po prstih. Nikogar ni bilo na dvorišču. Le kopa kokoši je čepela pred podom in celo mogočni petelin je sedel na plotu tih in zamišljen.

Ko je Jančar odprl vrata, se žena Franca prvi hip ni niti ozrla. Skozi okno je bila zaverovana v daljavo, otroci so sedeli po tleh in po klopi.

»Kakor bi bil praznik,« je izpregovoril.

»Lej ga!« se je zganila žena. »Ali si prišel nazaj? Zmutili so se, kajne? Ti ne pojdeš?«

»Drugi gredo šele z enajstim. Pojdem pa še jaz.«

Blaž Jančar je sedel za mizo in zdelo se mu je, da je grozno truden. Glavo je oprl na dlan, z desnico je brskal drobtinice, ki so bile ostale od zajtrka raztresene po mizi. Vso pot je zbiral misli — in bilo jih je veliko — da jih še pove in razodene ženi. In ko je bil pred njo, ni imel besede.

»Ali si bil v cerkvi?« je pričela žena, ki je ob oknu takisto poprej premišljevala sto reči, ki jih ni vprašala moža, in ji je bilo žal.

»Bil.«

»Ali vas je bilo veliko?«

»Veliko. Več kot polovica gospodarjev nas gre. In fantov — kar vsi.«

»Če bi ti hitro kaj skuhalo?«

»Saj nisem potreben. — Franca, ali greš z mano na postajo?«

»Rada.« Saj bi bila tudi v cerkev šla, pa si mu ni upala reči.

»Pa skuhaj kaj; eno uro imava še časa.«

Jančar je podrgnil drobtinice na kup, potem je šel iz hiše. Najmanjšemu otroku je pomolil prst, Janezek se ga je tesno oprijel in koracljal z očetom. Šla sta v hlev.

Krave so se vse hkrati ozrle na gospodarja, in Dima, najstarejša, je veselo zamrčala. Telička je imela pod sabo. Teliček je poskočil, potresel z belim repkom in poskusil za materjo mukati.

Gospodar ga je bil vesel in je hitro sklenil: »Ne sme ga prodati. Priveže naj ga. To ji moram še naročiti.«

Jančar je šel od krave do krave, pobožal Savo, popraskal Pisano med rogovi, vrgel zjedi iz jasli, potipal vola in bil zadovoljen.

Nato je šel na pod. Janezek je prilezel po vseh štirih do praga in sedel nanj. Oče je prepeljal slamoreznico v kot, vzel metlo in porinil nekaj raztresenih bilk h kupu rezanice. S poda je šel k vozém, ogledal zavore in poskusil kambe pri jarmih. Potem je zlezel po lestvi na podstrešje in presodil kupe sena, računal, koliko voz bo otave in koliko utegne biti otepov. Vse je kazalo, da se ni bati zime. Tudi v kaščo je šel, kjer je pregledal žitnice in zalogo starega žita. Še h kozolcu se je napotil in prešteval brane, dasi je vedel skoraj za vsik snop.

Žena je pripravljala cvrtje. Skrivoma je prihajala na prag in pogledovala za možem. Čim skrbneje je mož ogledoval vse malenkosti, tem bolj je njo skrbelo.

»Oh, pomeni! Vse to pomeni,« je vzdihovala ob ponvi. »Še enkrat ga je Bog poslal nazaj. Po slovo je prišel za vselej.«

In spet je šla na prag in videla, kako je Blaž potipal vsako ljubo reč na dvorišču. Celo hruški, na novo vsajeni, je popravljajl kolec in jo trdneje privezal.

»Pomeni, to je spomin! Nikoli več ga ne bo nazaj!« je vnovič vzdihovala žena in skladala cvrtje v skledo.

»Še ti jej,« jo je silil mož in hrustal jed, kakor je ni bilo zlepa na mizi pri Jančarjevih.

»Bom že. Še moram še preobleči.«

Jančar je ostal sam z otroki. Vsak je dobil cvrtja, vsak naukov.

Ko se je žena vrnila, ji je mož ponudil skledo.

»Skoro vse smo pojedli.«

»Kar dajte; saj se mi ne ljubi.«

»E, nekaj vendarle zagrizni.«

Franca je odlomila košček zase, ostalo je dala Janezu.

»Kar čas bo,« je pogledal Jančar na uro.

»Pojdiva!«

Stara teta Urša je prevzela v varstvo družino, onadva sta odšla na postajo.

Še preden sta prišla do leščevja, kamor je bil Jančar skrtil sveženj, sta videla po dolini zборе ljudi, ki so vsi hiteli za istim ukazom. Tu in tam je pešce prehitel voz, preobložen z moškimi, ki so vriskali. Nekateri vozovi so imeli zastavice.

»Kako je prav, da sem šla. Le poglej, saj je žensk več na cesti kakor moških,« je kazala Franca s prstom na pot.

»Seveda je prav,« jo je pogledal Jančar in hitel pred njo v dolino.

»Poglej, župnik gre tudi!« je spet začela ona, ki je ko-maj dohajala moža.

»Saj res,« se je za hipec ustavil. »Župan gre z njim. Prav taka hoja je.« In spet je začel urneje hoditi.

Ko sta prišla na cesto, sta se pridružila Matjaževemu Jerneju, kateremu je ponašala mlada, molčeča žena — iz spodnjih krajev je bila doma — sveženj.

»Pozdravljeni, Jančar!« je zaklical Jernej. Poznalo se mu je na hoji, da ga nekoliko ima, ko je vendar vse pre-drobno stopical, dasi res ni bil velik.

»Gremo, Jernej!«

»Jaz seveda; pa ti, ki si siv kot ovca!«

»Kaj siv! Saj nimam moči v laseh kakor Samson!«

»Hahaha,« se je smejal Jernej. »In žena gre s tabo. Kaj se te še ni naveličala?«

»Jernej!« se je oglasila za njim njegova žena. »Mh, tale naš. Nobena reč ga ne gane.«

»Seveda me gane. Vidiš, Jančar, šele dva meseca sem oženjen. Pet let so me ženili, preden so mi jo izbrali, in še prezgodaj. Vsaj dva meseca prezgodaj.«

»Zadnji čas, Jernej, imaš vsaj dediča,« se je potegnila Jančarica za ženo, ki si je neprenehoma brisala solze in izpod rute skrivnostno pritrdila Jančarici.

»Poglej — poglej — juhu —« je pokazal Jernej, ko se je izpred Maninega domka snovala procesija otrok za mo-žem.

»Saj sem ji rekel, naj bo doma, ali kar tišči,« se je za-govarjal tovarniški delavec Manin in zardel.

Možje so stopili vštric in šli pred ženami in otroki.

Voz s fanti je pridrdral po cesti. Medenina na opremi težke kobile je zvončkljala. Nekdo je vihtel klobuk in klical: »Stran! Vojska se pelje!« Mana je potegnila otroke s ceste, iz kolesnice je brizgnila rjava voda in jih oškropila.

Prišli so do obcestne krčme. Mlinarjev je stal na cesti sredi fantov in točil in pocejal.

»Pojdimo!« jih je nagovarjal Jernej. »Zamudite!«

»Naj, smrti še ni nihče zamudil!« je trdil Mlinarjev in izpil.

Pustili so jih in šli dalje.

Čim bliže so bili posraji, tem večje trume so dohajali.

Pri cestnih hišah so stale stare ženice in si brisale oči in gledale po cesti za trumami, ki so vrvele kakor omočitne dalje.

Deset minut so imeli še do postaje, pa so že slišali šum in vzklike in petje množic.

»Ali je ves svet znorel?« je pomislil Jančar, izreči si pa misli ni upal.

Prav blizu postaje so došli samotnega fanta.

»Bogve, s katerega hriba se je ta utrgal,« je vprašal glasno Jernej trdo za njegovim hrbtom.

Fant se je ozrl in odgovoril: »S tistega, ki daje vsaj takih vojakov kot dolina.«

»No, če ni boljših, bomo tepeni,« je pozabavljal Jernej, ki je velikega hribovca pogledal od spodaj v obraz.

»Večkrat ste dolinci bežali pred nami kot mi pred vami.«

»Saj res ne boš za tek, ko ti že pri tridesetih drsa poje.«

»Tiho!« je zavpil hribovec in stopil hitreje.

Jančar je zaostal in se mu pridružil.

»Kaj bi se jezil, saj vidiš.« Pomežiknil je proti Jerneju in fantu hotel dopovedati, da je Jernej pijan.

Na kolodvoru in pred njim se je trlo ljudstva.

Voz pri vozu se je vrstil; z zelenimi plahtami odeti konji so razbijali ob tla, zamahovali z glavami po muhah, da je pokala ograja, kamor so jih bili privezali.

Ljudje so se gnetli in prerivali brez reda sem in tja. Skupine prijateljev in znancev so si segale v roke, možje so pozabljali na žene in otroke in se vmešavali med fante.

Pijan možakar, sivih brk, se je prerival med množico, krilil z rokami in kričal:

»Fantje, nič se ne bojte Srba! Srb je bajtar, naš cesar ima po dva grunta, še več. Ho, kako bo tepen! Živio!«

Nekaj vinjenih fantov se mu je smejalo, drugi so se ga ogibali in mu delali prostor. In kolovratil je dalje in ni nehal kričati, dokler se ni zadel ob načelnika postaje, ki mu je velel, naj zapusti peron. Ljudje so se mu hrupno

smejali, in vendar je bil ves ta smeh narejen. Iz objokanih oči žena in mater je gledala žalost, tako globoka in pekoča, kakor jo rodi samo smrt, nenadna in nepričakovana. Možje so tajili bridkost, ki jim je gledala iz oči in trepetala na licih. Vesel je bil, kdor je ugledal daljnega znanca, da je imel priliko govoriti vnovič isto in stokrat ponovljeno:

»Ali ti tudi? Pozdravljen, kamerat!«

Župnik je stal sredi med ljudstvom, ob njem župan. Vsak hip se je priril kdo do njega in mu ponudil težko roko. Župnik je tolažil, besedoval o naglem koncu vojske, pripovedoval ženam, da bodo možje samo za stražo in da jim ne bo nič hudega, da bo hudo pravzaprav le doma, ko ne bo gospodarjeve roke za delo pri hiši. Sama ga je bilo sram, ko je govoril in prerokoval in vedel, da nič ne ve.

Blizu njega in župana sta stala tiha in žalostna Francka in Matija. Francka je že tretjič prosila Matijo: »Kajne, da mi boš pisal?«

In Matija je namrščil obrvi, grizel ob povešenih brkih, se prestopal z noge na nogo in včasih zavpil tovarišu, ki se je stiskal mimo njega: »Serbus!« Francki je pa odgovarjal samo z očmi in z roko, s katero je v gneči skrivaj držal njeno desnico, ki se je vsa tresla.

Ko je od daleč ogledala žalostni par Pikona, ženska brez svojcev, potovka dveh far in velika opravljivka, si je

napravila s komolci gaz med ljudmi, da je prišla do Francke. Spomnila se je lanske jeseni in na kopico pri Matijevih, ko jo je Francka užalila. »Sedaj ji vrnem,« je sklenila škodoželjno. Pa ji ni koj. Pasla se je ob njenem bledem licu, ob njenih od joka pordelih očeh. Ko se je napasla, je potegnila Francko za komolec in se ji zarežala v lice:

»No, ti, ali še veš, kdo mi je fanta umoril, da sem zaničevana samica?«

Francko je podplula rdečica. Nič ni odgovorila. Stopila je bliže k Matiju. Zato ji je Pikona sama povedala:

»Ti si mi rekla na kopici pri Matijevih: Pikona, tebi je Herod fanta umoril, zato si samica. Jaz pa tebi rečem: Če ga je meni umoril Herod, ga bo tebi ustrelil cesar. To je povrnjena ura!«

»Sram te bodi, jezik,« se je okrenil župan in dvignil roko proti njej, ki se je vesela, da se je maščevala, gnetla skozi množico.

»Hudobije še vojska ne užene,« je razlagal župan župniku in se še nekajkrat jezno ozrl na Pikono.

Zadnji se je preril skozi množico Vodnar, mož, ki je imel v cerkvi veliki molitvenik in ki je snoval načrte za elektriko. Za njim je nesla v naročju žena sina Tončka.

»Vojska ti je upihnila elektriko,« ga je takoj zbodel Mlinarjev, ki se mu je kolcalo od pijače.

»Vodnar, nič se ne boj! Še jo boš delal, turbino,« ga je branil župan.

»In če je ne bom jaz, jo napravi tale! Jeli, Tonček?«

Vodnar se je sklonil k otroku, ki je s prstki potegnill očetu po licu in jecljal: »Ate — tam — ate!«

Očetu je pritekla solza, zaradi katere si je nerodno posukal brke, da jo je skrill.

Vlak je imel dolgo zamudo. Hrup se je polegel. V množici so nastali vrtinci nemih ljudi, ki so topo zrlil v daljno daljo. Vsak je bil, kakor da ima opravka samo s seboj in s svojo bolečino, ki je glodala in rila v srcu kakor strup.

Po čakanju, ki je bilo samo trpljenje in muka, je privazil vlak. Hripavi glasovi so klicali iz vagonov, nema množica na kolodvoru se je prebudila, črna truma moških se je odtrgala od pisanih ženskih oblek, dvignil se je jok, nastalo je prerivanje in gneča. Iz vlaka je sičala para, hropeč je dahnil črni dim nad postajo.

In vsi, ki so se odpeljali, in vsi, ki so ostali doma, so občutili, da se je zgodilo nekaj velikanskega.

BOJI

I

Ne jaz, vojska je napisala to povest, ki se je pričela, hipoma ustavila in se po desetih letih vnovič začela snovati 27. julija 1914.

Nihče ni tega dne prijel ne za koso ne za cepec in še pomislil ni nihče, da bi zadel sekiro in se napotil v gozd. Vsa polja so molčala z gozdi vred tako smrtno molčanje, da se ni vrnila niti jeka, ki so jo dramili vriski odhajajočih.

In te vriske je poslušal edini Maticev France, ki je odšel s sekiro v gozd, odšel samo zato, da je sploh nekam šel, ko so šli vsi. Komaj deset korakov od poti, ki drži s Kozjega hriba na postajo, je zasadil sekiro v star štor, se ulegel na listje, zakril obraz s klobukom in si podložil za vzglavje sklenjene roke. Tako je obležal. Iz doline se je slišalo drdranje voz, petje vojakov, vmes hropenje tovrnega vlaka in žvižgi lokomotiv. Matic je bil žalosten. Dobro je vedel, da ga je marsikdo zavidal zaradi njegovega nezadolženega pol grunta, zavidal ga to uro marsikateri gospodar, ki je odhajal, in mnoga žena z majhnimi otroki, ko je moral mož na vojsko. Vse to je

vedel France in preteklo nedeljo tudi slišal blagrovanje ljudi: »Kaj se ti mara, Matic!« France se je ljudem nasmihal, skomizgnil s širokimi, težkimi pleči in si mislil čisto nekaj drugega, kakor so mislili ljudje. In vso noč je bila ta čisto drugačna misel pri njem, zjutraj se je zbudila z njim in ga gnala samotnega samca v gozd.

»Blagrujejo me,« se ga je takoj lotila misel, ko je poležal komaj četrtno ure. »Sam Bog ve, ali so resnično ljudje taki hinavci, da to govore, ali so tako nespametni in ne vidijo, da je moja domačija pusta podrtina, ko ni v njej ne sineha ne joka, da je groblja, ki se je vsakdo ogne. ‚Kaj se ti mara!‘ —O, ljudje!«

France se je bridko nasmehnil izpod krajcev klobuka. »Vsaka hiša danes joka: jokajo matere, jokajo žene, otroci, žlahta — in jaz nimam nikogar, da bi jokal za njim, in ni nikogar, da bi se zjokal nad mano. Groblja, še cesar se te ogne in te ne pokliče!«

France je obždel tako na listju in ni več slišal ne voz ne petja iz doline. Celo para komarjev, ki sta plesala in pivkala nad njim tako dolgo, da sta se mu vsesala v lice, ni občutil in ju ni odgnal. Čutil je samo mračno spoznanje, da je nesrečen, ko nima nikogar, da je pusta razvalina, štor v gozdu, ob katerem se ustavi človek, da sede nanj, se odpočije in gre spet brez slovesa svojo pot in ne pomisli nikoli več na parobek, kjer je počival. Še enkrat se je domislil ljudske zavisti in se še enkrat brid-

ko nasmehnil. Nato ga je spreletela nenadoma tista misel, ki se je je včeraj tako grozno ustrašil. Resnično se je tudi danes zgrozil nad njo, toda ne več s tolikim: odporom. »Bogve, če ni božja volja tako,« si je miril vest in se začel vdajati pregrešni misli, ki je segla nazaj za deset let in še več ter se ustavila na rojstnem domu Dožánove Francke, ki je sedaj žena Blaža s Kozjega hriba, Jančarja.

Tri leta je zahajal Maticev France k Dožánovim. In sosedje so ga takoj prvo leto obsodili, da hodi na ogleda.

»Kdaj bo?« so ga vprašali.

»Bo že enkrat,« je odgovarjal France in se smejal.

In Francko so nadlegovala dekleta: »Ali te je že vprašal?«

Francka je bila v zadregi in se je izmuznila odgovoru, kakor koli je mogla.

France je pa zahajal še drugo in še tretje leto k Dožánovim in vselej se je pripravil in sklenil, da vpraša njo in očeta. Ko je bilo treba izreči besedo, se je beseda ustavila in ni je ni mogel izgovoriti. In kadar se je vračal po neizgovorjeni besedi domov, se je vselej jezil nase, dokler se ni že blizu doma prav takisto otresel jeze in se potolažil: »Čemu prazne besede, ko je stvar tako narejena, da vem jaz in ona in vsi brez besedi, kako je in da ne more drugače biti.«

Ali zgodilo se je, da je Maticev France zašel v boj, dasi se ni nikdar pretepal. Iz boja je prišel v zapor in ko se je vrnil, ni bilo France več na domu. Bila je žena Blaža s Kozjega hriba. Francetu je bilo, da bi rjul in begal po gozdu kakor Kajn, pa ni. Tri dni je ležal zarit v mrvi, nato je tri dni popival, potem se je vrnil na dom, se pre-spal in se lotil dela.

Prvo leto se je ogibal Blaža in še bolj Francke. Blaža se je ognil, če se je zlahka mogel, pred Francko je pa ušel v grmovje, če ji ni mogel drugače izpod nog. Ljudje so ga ženili in mu naštevali neveste. Celo Blaž ga je večkrat opozoril:

»France, oženi se!«

France je odgovoril vsem enako:

»Saj bi se, pa se ne znam.«

In vselej je bušil iz njega čuden smeh, da se ga je vsak ustrašil, in v nekaj letih je bila sodba splošna: »France ostane samski. Ni mu namenjeno.«

In v nekaj letih ga je celo minil strah pred Francko in Blažem. Blaž ga je večkrat poprosil za priprego in France je začel hoditi k Jančarju. Otrokom, ki so ga klicali za strica, je prinašal rožičev in bonbonov, jih pestoval, jim delal vozičke in mline in žale misli ni bilo v njegovi duši. Le tu in tam se je še oglasilo kakor zavist in žalost, posebno na večer, ko je njegova pobožna sestra Lojza tiho prebirala »Cvetje z vrta svetega Frančiška«, naglušna

dekla Jera pa dremala na zapečku. Takrat je včasih primerjal svoj tihi dom z Blaževim, kjer je bilo v vsakem kotičku polno življenja, da se mu je za hip stožilo v tej tihi puščobi. Toda vselej si je pomagal in se premagal:

»Mora že tako prav biti.«

Ta dan pa, ko je izbruhnila vojska in je zvedel, da mora tudi Blaž nanjo, je izbruhnilo tudi v njem. Ubita zavist je vstala od mrtvih, obletela ga je pregrešna slutnja, da morda Blaž pade — in potem ... Ves se je stresel ob tej misli, dušil jo je in molil za Blaža. In ko ga je Blaž ves žalosten naprosil, naj zorje in naj gospodari, ko ga ne bo doma, in mu tako rekoč izročil vse v varstvo, ga je bilo tako sram skušnjave, da si ni upal pogledati Blažu v oči. A danes, ko je ležal v listju, ga je obletela vnovič s tako silo, da je pešal in opešal.

»Saj bi sama ne mogla. — Kar nič drugega bi ji ne kazalo. — Morala bi se omožiti. — Ampak, moj Bog, Blaž naj le živi in naj se vrne. Samo tako mislim, če bi bilo namenjeno — Bog ve, da mu ne želim hudega.«

Tok misli se je ustavil. Ali sam ni vedel, kdaj so se začele tiho in zalazno snovati dalje. V mislih je gospodaril na Kozjem hribu: k Blaževi zemlji je pripisal svojo; hišo je izročil sestri in še njivico poleg nje, toliko da bi živela in Bogu služila brez skrbi in revščine. Do smrti samo. Po smrti bi jo zapisal Janezku, najmlajšemu, ki ga je posebno ljubil. — Morda pa Bog še njemu da kakega

otročiča. — Potem bi seveda moral imeti vse ta, ne samo hiše in njivice. Vso njegovo zemljo. — In zvečer bi bilo vse živo v hiši in otroci bi mu ne rekli stric, ampak ate. — In Franca? »Saj jo je Blaž imel rad; kar je res, je res. Ampak jaz vem, da se bo pomladila pri meni, tako bi ji stregel.«

Ob misli na Franco se je ustavil in se pomudil. Vsa mlada je stala pred njim, slišal je njen smeh, videl njene dolge, težke kite, njene oči, ki so znale govoriti, in njeno hojo, ki je bila taka kakor nobene druge.

Francetu je silila kri v glavo, slišal je udarce srca, da se je prebudil iz omotičnih sanj, se naglo dvignil in sedel. Ko mu je zdrsnil klobuk z obraza in je odprl oči, ga je zaščemelo sonce, ki je svetilo zviška nanj. Moral je za hip zaklopiti oči, preden je izpregledal. Tihe bukve so stale naokrog; tisti nad njim je bil odlomljen vrh, mimo katerega je sijalo nanj sonce.

Ko je dodobra izpregledal, se mu je zazdelo, da se je od nekod vrnil, s poti, ki je bila grešna. Spet ga je obšel sram, da je glasno vzdihnil:

»Moj Bog, da sem tak revež.«

Hitro je pobral klobuk, izdril sekiro iz štora in se lotil prve bukve, prav tiste, ki je imela odlomljen vrh. Naglo je udarjal, dokler se ni bukev nagnila in hreščeč padla med sosede, ki so ji, podrti na tla, kakor v slovo zamahovale z vejami, ki so se bile v letih prepletle in prerasle

med seboj, France si je obrisal pot s čela, se naslonil ob toporišče in gledal posekano bukev.

»Takle sem jaz,« se je hipoma domislil. »Drevo brez vrha, ki se polagoma suši.« Naslonil se je niže, da so se mu široka pleča dvignila in skoro zakrila upognjeno glavo.

Takrat je zaslišal za hrbtom korake, ki so šumeli po stezi, nastlani z listjem. Takoj je dvignil sekiro, sekal po parobku kvišku štrleče trske, kjer se je odlomilo deblo, in vsekal na štor križ, da bi si hudič ob njem ne brusil krempljev. Nato se je šele obrnil in pogledal na pot.

Po poti se je vračala Franca s kolodvora.

France je zinil, da bi izpregovoril besedo, kakor si jo je bil pripravil za kogar koli. Toda ob pogledu nanjo mu je beseda obtičala in v zadregi je dvignil sekiro ter jo ogledoval, če ni dobila škrbine.

»Ali si že v drveh?« je izpregovorila Franca kratko in šla svojo pot.

Prvi hip je bilo Francetu, da bi zbežal pred njo v grmovje, kot je tolikokrat pred desetimi leti. Ali danes ni mogel in ni hotel. Z dolgimi koraki je krenil proti njej.

»Ali je Blaž šel?« je vprašal, da je sploh izpregovoril. Franca se je ustavila.

»Kajne, kako nas je zadelo? Kdo bi si bil mislil!«

»Res je hudo, Francka.«

Spet ni mogel reči nič drugega. Ušla mu je beseda Francka, kakor je imenoval Blaževo, ko je bila še dekle. Ustrašil se je te besede in se je razveselil, kakor bi bila nenadoma zabrisala deset let.

Tudi Franca jo je občutila in ga pogledala z objokanimi očmi.

»Hudo je, a ne boj se, Franca,« je pogrknil in pljunil, ko je s silo ustavil besedo Francka, ki je sama hotela iz srca.

»Vidiš, jaz bi pa rad šel na vojsko, ki me ni prav nič škoda. Seveda, če je človek zanič, je pravzaprav za vse zanič.«

»Kaj govoriš, France? Ne smeš tako. Ko bi vsi šli, kdo bi nam kaj obdelal?«

»Zaradi dela se kar nič ne boj. Vse bo storjeno. Blaž me je naprosil.«

»Ko je bil tako skrben. Od maše je pritekkel še enkrat domov, da je vse pregledal in mi sporočil. Oh, jaz kar mislim, da ga ne bo več.«

Franci so se ulile solze.

Francetu se je smilila tako resnično, da si mu niti za hip ni upala prejšnja misel v glavo.

»Ne jokaj, Francka,« je rekel mehko in zaeno občutil, kako grozno je neroden, ko bi jo moraj tolažiti. Franca si je brisala oči, on je pa vnovič mislil na drevo brez vrha in bil jezen sam nase.

»Najbolj žalosten in tih je bil nas. Drugi so peli in vriškali. Blaž mi še besedice ni mogel reči, ko je šel v vlak. Kar skrnil se je in nič več se ni prikazal. Oh, boš videl, da to pomeni nesrečo.«

Franca je glasno ihtela, France je drgnil z roko po toporišču sekire, ki jo je držal na levici, kakor bi jo pestoval, in mrmral: »Oh, no! Bo že! Hudo je!«

Franca si je spet otrla lice z robcem, ki je bil ves moker od solz.

»Zbogom, France! Prosi Lojzo, naj moli zanj. Ona je tako pobožna in molitvena.«

»Bom prosil. Lojza je zares pobožna. Saj bom jaz tudi molil, vsi moramo moliti zanje.«

France je bolj jecljal kakor govoril. Silno neljubo mu je bilo, da se je Franca tako naglo poslovila. Sicer ni čisto nič vedel, kaj bi ji rekel in kako bi jo tolažil. Zdelo se mu je, da bi ne vedel in ne znal drugega storiti, kakor da bi jo dvignil na svoje močne roke kakor Janezka, če je jokal, in jo tešil. Nezavestno je stopil nekaj korakov z njo in besedoval: »Le nič se ne boj zaradi dela. Vse vam bom postoril. Nič me ne skrbi. Poglej!«

Hotel je reči, poglej, kak hrust sem, pa ni rekel. Le z močnimi, težkimi rokami je stiskal toporišče.

»Zbogom!« je ponovila Franca in ga pogledala, ko je zvijala mokri robec. »Te bomo že prosili, ko bo treba.«

»Nič — prosili,« je hitel France in ni mogel ostati za njo. »Saj imam oči, da bom videl. Le zanesi se name.«

»Poldne zvoni!« je rekla Franca, ko se je oglasil tanki glas zvona sv. Marjete, se ustavila, prekrižala in začela moliti.

»Pozna sem,« je rekla po molitvi in pospešila korake.

France je obstal na mestu, držec klobuk vrh toporišča, ker je bil postavil med molitvijo sekiro na tla. Gledal je za Franco in kar misliti ni mogel, da je to žena, da je mati šesterih otrok.

»Tole je pravzaprav vse, če ima človeka kdo zares rad na svetu. Če tega ni, čemu ti njive in hiša in gozd. Nerodno motovilo si in odveč sebi in vsem. — Oh, ko bi za mano kdo takole jokal, kot za Blažem joka Franca — o — sekati se dam na kosce od Turkov in Srbov in Rusov in od vseh sovražnikov in v obraz bi se jim smejal.«

Preden je Franca krenila navzdol proti domu, se je skrivaj ozrla nazaj.

»Moj Bog, kako me gleda,« jo je spreletelo, ko ga je videla, da je stal golorok in močan sredi poti in nepremično zrl za njo. V njenem srcu se je hotelo dvigniti nekaj kakor lepi spomini, ki se jih vsa žalostna ni razveselila.

France pa je opazil njeno kretnjo in ji je bil hvaležen zanjo.

II

Kaj ti je, France?« je sestra Lojza rahlo ogovorila gospodarja in obstala začudena pred podom. Sne-la je obramnice, da ji je zdrknil težak koš plaže, ki jo je bila natrgala v zelniku, na tla. S predpasnikom si je obri-sala pot s čela, prijela ruto za vogle in si jo popravila in prevezala na glavi. Nato je stopila bliže, si uprla roke v bok in ga gledala.

France je klečal na tleh in razdiral gepelj. Odvijal je vijake, snel vratilno ploščo, jemal izpod nje zobčasto kolesje in ga natikal na staro vrv.

»Ali je pokvarjen?« ga je vprašala sestra vnovič, ko ji ni odgovoril.

»Zakaj?« je revsnil France med delom, nastavlil iglico na železno zagozdo in bil nanjo s kladivom, da je lete-lo skozi ušesa.

»Potemtakem te res ne razumem.«

Zagozda je zletela iz dolbine in padla Lojzi pred noge. Pobrala jo je in mu jo izročila.

»Zarjavela je,« jo je ogledoval France.

Tedaj je prišla še dekla Jera iz hleva in se ustavila ob Lojzi. Na polnem molznjaku so kipele bele pene pomolzenega mleka.

»Čemu razdeva?« je sunila Lojzo s komolcem.

Lojza je skomignila z rameni.

France je dvignil gonilne droge, ki so bili napeljani skozi steno na pod, in jih nesel na voz. Počil je z dlanjo ob dlan, da si je otresel prah in prst, ki se mu je bila prijela rok.

»Jera, le brž scedi mleko in pridi pomagat, da naložimo mlatilnico.«

»Kam jo boš vlekel? In sedaj pred mlačvijo?«

»Hodi!« ji je pokazal France z roko proti hiši.

Jera je odšla, a brundala in godla je vso pot, še v veži, kjer je točila v latvice. Lojza je šla za njo in jo pogovarjala: »Ne jezikaš mu. Saj je gospodar. In danes tako jezero gleda. Le nikar ga ne draži. Še klel bi. Čigav bi bil pa greh?«

Lojza je naglo postavljala latvice na polico v vrsto drugo k drugi in silila Jero, da sta šli za Francetom, ki je imel mlatilnico že pri vozu.

»Tam, primita, je lažja. Na tem koncu bom sam.«

Napele so se mu mišice na rokah, mlatilnica se je obesila čez lestve in se nagnila v voz.

»Držita,« je zavpil in skočil na voz. Tamkaj je zgrabil za stroj in ga postavil med lestve tako naglo in s toliko

silo, da se je Jeri zapletlo krilo in se je spotaknila ter padla. »Živina!« ga je zmerjala in se pobirala.

»Ali si se udarila?« jo je Lojza prijela in ji pomagala.

France je pa stal na vozu, velikan, in se smejal:

»Kakor smet si, Jera. S sapo bi te podrl.«

»Mm,« je pomolila Jera brado naprej in se mu popačila. »Saj vem, kam prepelješ. K Jančarju. Kar priženi se tja, ko si več tam ko doma. Mm —« se mu je še enkrat namrgodila in šla jezna v hišo. Franceta je očitek spekel, da je jezen planil z voza in iskal, kaj bi vrgel za njo.

»Hu —« je začel.

Lojza je stopila naglo k njemu.

»Nikar, France! Ali je ne poznaš?«

»Vidiš, Lojza, ti si sestra in imaš nekaj pravice pri hiši, pa si tiho. Ta jezik me pa objeda, hu —!« Dvignil je kladivo, ko je pobiral orodje s tal, in ga zavihtel proti hiši, kjer pa Jere ni bilo več.

»Ne meni se! Saj je vendar prav, če pomagaš. Le pojdi in jim omlati, pa ne kolni!«

Lojza je šla kuhat večerjo, France je povezoval voz, Jera je pa godla in se znašala nad živino v hlevu, ko se ni mogla nad drugim.

»To so tuji ljudje,« je razmišljal France, ki ga je Jerina beseda bolela. »Če imaš ženo, si za gospodarja pri hiši, če imaš deklo, si hlapec. In ko ji nič mar! Ona dobi svoje, če toča pobije ali kar koli; boli gospodarja, ne nje. In

vendar: Nak, ne smeš. Še del usmiljenja ne smeš opravljati, če ni njej za voljo.«

S klobukom na očeh je prišel hud večerjat; ko bi ne bilo Lojze, bi ne bilo ne besede in ne molitve ta večer.

Še svitalo se ni drugo jutro, ko je France že napregel in zapeljal mlatilnico in gepelj na Blaževo dvorišče. Nikogar ni klical. Konja je privezal v hlev, mu vrgel šop sena in se lotil dela. Že prej je imel vse ogledano, kam bo postavil. Tiho je odvezal vrv, tiho dvigal kos za kosom z voza. Ko je nastavil prvi kol, da ga zabije v tla in pritrdi vratilo, mu je dvignjena roka obstala, ni si upal udariti. Spomnil se je France in otrok.

»Zbudim jih.«

Postal je, sekiro del na rame, z levico se oprl na pripravljene kol in gledal na okna. Prav takrat pa se je za rdečimi zavesami v oknih posvetila luč. France je udaril po kolu. V tiho jutro so doneli udarci, po vasi so se oglašali petelini.

Ko je bil prvi kol zabit, se je odprlo okno.

»Dobro jutro, France! Preveč si priden!«

France se je ozrl proti oknu in videl za njim v mraku in slabi luči belo postavo, ki sta jo črtali dve črni progji, dve težki kiti.

»Bog daj, Francka. Ne vstajaj! Le poležite še eno uro. Dotlej ga postavim.«

»Zaspalo se mi je. Koj pokličem še deklo.«

Bela postava je zginila od okna, rdeča zavesa se je spet spustila čezenj in žarela v motnem siju.

France je nastavljal drugi kol in zabijal.

Prav takrat se je od plota, ki je ograjal Jančarjevo dvorišče, odtrgala ženska postava in hitela po tesnem kolovozu v sencah leščevja in robide proti Maticu. Izpod recano krilo je udarjalo na gola meča, preveliki, razhojeni škornjičniki so se izmikali z nog in votlo klokotali ob vsakem koraku. Ko je bila ženska dosti daleč, je začela polglasno mrmrati, dokler se ni blizu Maticeve hiše ustavila in se vsa zaripla od hoje in jeze obrnila nazaj po kolovozu proti Jančarju ter zapretila s pestjo: »Sram te bodi! Fej, prešuštnica!« Nato je šla hitro na dvorišče, sedla na trato pred drvarnico in stisnila glavo med dlani ter se tiho raztogotila do solz. Niti opazila ni, da se je zdanilo, in tudi slišala ni, kako so že tu in tam zakrulile podne dveri, ki so jih podpirali gospodarji ali pa deklet. Tudi pri Maticu so se odprle vežne duri in Lojza se je začudila, ko je zagledala Jero sključeno na tnalu:

»Jera!« jo je poklicala.

Dekla je dvignila glavo in rekla:

»Kaj praviš?« Z rokami si je brisala oči in vstala.

»Ti jokaš?« je omenila Lojza.

»Stran pojdem,« je začela Jera, ki je, dasi naglušna, vse slišala, kar je bilo njej prav.

»Ne bodi čudna, Jera, in ne ženi si vsega tako k srcu. Potrpi, lej jo.«

»Saj potrpiam. Samo tega, kar sem prav sedajle videla, ne bom.«

»I, kaj neki? Strahove, ka-li?« se je Lojza prijazno nasmehnila.

»Še več ko strahove. Veš, da sem šla za njim, ko je odpeljal gepelj, in sem se skrila.«

»Jera, to je grdo,« se je razhudila Lojza. »Gospodarja takole zalezovati! To je že natolcevanje in greh!«

»Greh, aha, greh. Ko je pa ona tam govorila z njim skozi okno taka, razmahedrana, kakor poštena ženska z moškim ne govori nikoli — to pa ni greh. In kako jo je gledal! To je prešuštvovanje in pri takih jaz ne bom služila. Ko se mu je izmuznila, lisica, in ga zvodila za nos, sem bila jaz dobra. ‚Le ostani, Jera, Jerica, vidiš, Lojza je bolehná, nič ne hodi proč,‘ me je preprosíl in sem res ostala do danes in mu nisem bila v spotiko nikoli in sem delala za dve in se še zmenila nisem, ko so vsi rekli: ‚Jero naj vzame, saj je ne dobi boljše; če nima dote na kupu, ima pa roke za dve‘ — o — roke in tudi sicer sem za tolikanj že kakor ta Franca, kozjebraða, prešušna. Jaz grem.«

Jera je odločno zamahníla z rokami, stisnjenimi v pesti, da sta se na hrbtu skoro srečali. Lojza je pa stopila do

nje in jo umirila bolj z znamenji kakor z besedo. Za roko jo je prijela in odvedla v hišo.

»Ne pojdeš, Jera, ko te jaz ne pustim. Le pomisli: če bi sedaj šla po enajstih letih, kaj bi rekli ljudje? Samo s tem, če zdajle greš, sredi leta, ob največjem delu, obrečeš našo hišo.«

»Ne, vaše ne bom. O njej pa povem vsakemu. Drugega ne zasluži taka nastava.«

»Jera!«

Lojza je dvignila prst, oči so ji žarele in vse čelo se ji je prepreglo z gubicami.

»Jera, ali nimaš vesti? Kradla bi, dobro ime bi vzela in nedolžni! Jera, Jera!«

»Ni nedolžna!«,«

»Je in ti natolcuješ!«

Jera je gledala v tla in si začela zapenjati nedrjak. Nato je odšla v kamro, od koder se je vrnila mrka na delo. Lojza je kurila na ognjišču in gledala zamišljeno v plamen, dokler ni polglasno izrekla: »Slutila sem Jero in nisem verjela. Danes se mi je pa razodela.«

Ko je vzšlo sonce, je bila pri Jančarju vsa družina okrog Franceta. Gepelj je bil postavljen, France ga je samotež pognal praznega. Zobje so natančno ubirali, prazna mlatilnica je gladko tekla.

»Tlic, hi-jo-hi,« je koracljal Janezek v srajčki za Matičem. France ga je dvignil in posadil na debelo oje in za-

vrtil še enkrat, da se je deček peljal naokrog. Tedaj je nastala zavist med otroki in na oje so morali vsi, razen Ferjana in Micke, najstarejših dveh.

Franca je stala in gledala. Ko so se otroci pripeljali naokrog, jim je velela: »Dosti! Le na tla!«

»Še, še, stric, še, še!« so vsi kar hkrati prosili in bingljali z bosimi nogami na ojesu ter se branili na tla.

»No, mama, pa pusti še enkrat,« je prosil France za otroke.

»Naj bo,« je rekla Franca in srce se ji je smejalo, ko je slišala otroški krik in — hijahot — pa gledala v oje naprezenega ‚strica‘.

»Tako! Sedaj je dosti!« je rekel France.

Otroci so pa prosili: »Še, še! Hijoho!«

»Ubogati!« se je zresnil Matic in gledal izpod čela. »Mamo moramo vsi ubogati; še jaz, ki sem že velik.«

France je pogledal Franco, ki se mu je nasmehnila. Otroci so zlezli z ojesa.

»Torej, križ božji, kar začnimo. Ječmen, jeli?«

Franca je potrdila in potegnili so voz h kozolcu ter pričeli nalagati. Medtem so prišli dninarji: tri dekleta in bajtar Luka.

»Ho,« se je čudil France, ki je visel v kozolcu za lato. »Kaj nas je! Kot toporišč! Če se poprimemo, bo drevi kozolec do malega prazen.«

Franci, ki je na vozu zdevala snopje, se je samo smejala. Ko je Matic natezal vrv okrog žrdi, da je pokalo, ga je občudovala. In ko je iztegnil roke, da ji je pomagal z visokega voza, je zardela kakor mlada deklica in naglo odšla v kuhinjo. France se je pa takisto zmedel in izpregovoril prve besede dninarjem, ko jih je razpostavljal, tako tjavdan, da ga ni nihče razumel, kaj bi rad. Ponočil je še enkrat:

»Manca, ti tukaj podajaj snope, otroci jih bodo reševali, Johana, ti boš devala v mlatilnico, saj si že pri nas večkrat, Luka, ti veži otepe in jaz bom drugo, kjer bo treba.«

Zapregli so živino. Drrr — — je zapela mlatilnica in začela požirati suho klasje.

Roke delavcev, ki so doslej stali, poslušali Franceta in se pogovarjali, so se zganile. France je hodil okrog njih, prijel in pomagal sam tamkaj, kjer je videl, da kdo komaj zmaguje, zavpil z glasom, ki je premagal ropot in šum mlatilnice: ‚Le poženi, Ferjan!‘ ‚Otroci, naglo snope!‘ ‚Manca, pazi na prste!‘ S poda se je kadir prah, dninarjem je tekel pot po licih, ženskam so se na lase, kolikor jih je gledalo izpod rut, nasedile tanke pleve, da so bile vse, kakor bi nenadoma osivele.

Gospodinja Jančarica je prišla pred pod in vprašala Matica:

»Kaj naj jaz?«

»Nič, Franca, ti nič,« je hitel mimogredc Matic in zmetaval z vilami slamo.

Vse dopoldne so prenehali toliko, da so prepregli in nekaj prigriznili. Kozolec se je praznil, nihče ni zinil besede, ker ni utegnil.

Ko je Franca poklicala južinat, so se vsi oddahnili. France je izpregel voli, delavci so si otepali prah in brisali znoj, ki jim je z umazanimi curki pisal lica.

»Presneto si nas gnal, Matic,« je rekel bajtar Luka, ko so sedali okrog mize pod hruško.

»Jaz? Jaz že ne! Delo žene, delo« se je smejal France in pomežiknil Franci, ki je postavila skledo na mizo.

Franca ni hotela videti njegovega hudomušnega mežikanja, s katerim ji je hotel dopovedati: »Vidiš, če sem jaz zraven, se takole dela.« Potegnila je z Lukom:

»To je res, Luka. France misli, da so vsi ljudje železni, kot je sam. Preveč jih ženeš!«

»To je stroj, Franca! Ali naj mlatilnica prazna drdra in naj kolesa sama sebe jedo? To ni tako kakor stari pika-pok, potem pa fajfa, potlej opravljanje in naslanjanje na cepce — kdo bo to gledal? Zato sem si napravil gepelj. Ali to pa tudi rečem: Sedaj nam daj, Franca, dve uri od-diha, nam in živini. In če vsakemu primakneš nekaj desetec na plači, ne bo zate nobene izgube.«

Luka in dninarji so zadovoljno potrdili Francetu in ko je zadišalo pleče na mizi in ob njem steklenica kakor cekin čistega hruševca, je prešla vsa slaba volja.

Po obedu so se zleknili na trato in začeli pogovor o vojski. Pridružilo se jim je še nekaj sosedov.

»Nič ne bo z vojsko,« je začel Marinček. »Cesarji se bodo pomirili.«

»Bog jih pomiri,« je zdihnil Luka, ki je tudi imel sina vojaka.

»Ne bodo se,« je ugovarjal Korent. »To je ista kot v krčmi: če se samo dva spreta, ni sile in je kmalu mir; če se pa vsi križem nahrulijo, je svitek in teče kri. In to je sedaj. Saj so si cesarji in kralji tako napovedovali vojsko, kot bi kvartali. Ne bo miru.«

»Bo,« je ugovarjal Marinček. »Zakaj pa vojaki ne gredo naprej? Že mesec dni so v Ljubljani.«

»Nič se ne boj! Še prekmalu pojdejo,« je trdil Korent.

»Jaz pa zato mislim, da se ne zmiré, ker delijo podporre. Na Dunaju že vedo. En mesec bi ne bilo nikogar kraj in bi podpor ne bilo treba,« se je oglasil France.

»Jaz pa pravim, da bi podpor sploh ne bilo treba.«

»To ni res, sosed Korent. Pomisli Miklavževko in Mano. Po sedem otrok imata in nič drugega. Za božjo voljo, ali naj jih bo hudega konec?«

»Res je, Jančarica, ti si previdna. Taki morajo dobiti,« jo je hvalil bajtar Luka.

»Ne rečem, če taki,« je trdil in popravljajal svojo Korent. »Ampak dobile so ženske, ki imajo grunte in živino in so prodale fižola na cente. In še kako drago! Pa dobe.«

»I, katera je taka, da ni v potrebi in je dobila?« jih je zagovarjala Franca.

»Kozjeglavka! Pravijo, da ima denar na kapitalu, več tisoč, in je dobila.«

»Je, je,« se je oglasila dninarica Johana. »Srečala sem jo, ko je nesla iz štacune tak koš kave in sladkorja, da so ji obramnice pokale. ‚Podporo nesem, podporo,‘ se je hehljala in bila rdeča kot cvet. Od soka gotovo ne.«

»No, slišiš, Franca!«

»I, pa naj ima. Jaz ji privoščim!«

»Ti bi tudi morala položiti zanjo, Franca,« jo je opozoril France.

»Jaz? — Ne bom.«

»Zakaj ne?«

»Ker me je sram. Podpora — podpora — to je vbogajme. In Bog ne zadeni, da bi kdaj jaz ali kdo od naše hiše trkal za vbogajme. Toča nam je pobila, živina padla, pogoreli smo — takrat ste nam sosedje res veliko zvoziti — nikoli vam ne pozabim — ampak beračili nismo. Jaz že ne prosim za podporo.«

»Jaz tudi ne, kakor bi se mi prilegla,« je potegnil s Franco Luka. »Ljudje so tudi nespametni. Saj cesar vendar nima, da bi kar vsem valil: Na, tule imate.«

»Ti ne razumeš, Luka,« ga je ustavil France. »Jaz sem pa bral v časnikih in sem slišal med ljudmi: to podporo bo treba enkrat vso nazaj plačati pri davkih. In kdo jo bo? Miklavževka ali Boščečka ali čevljar Torgelj, ki imajo od danes do jutri? Plačali jo bodo grunti. In zato pravim: naj je bodo tudi gruntje deležni, ti tudi, Franca.«

Francetov dokaz jih je iznenadil. Celo Marinček, velik nevoščljivec, je prišel v zadrego in pomišljal, preden je mogel ugovarjati.

»Ne rečem, France, kar praviš, utegne biti res. Ali plačevali bomo vsi. Kaj pa jaz?«

»Ti? Boga zahvali, da nimaš nikogar za vojsko. Sama dekleta. Poglej Franco: moža je dala, doma najema in se peha sama, kar more. Nazadnje naj ji ga še ubijejo. To je druga kot pri tebi.«

»Takah ne bodo pobijali, sivcev!« se je odrezal Košir.

»Bodo, bodo,« je vzdihnila Franca in oči so se ji orosile.

»Naš je pri marškompaniji.«

»Kaj se to pravi?« je pozvedoval Korent.

»Ne veš?« je razlagal Luka, ki je bil nekdanj vojak. »Ti bodo samo marširali in se ne bodo nič vozili. To se pravi: marškompanija.«

»Ne verjamem,« je opomnil France.

»Pa ti vedi, ki nisi bil vojak in si zanič. Jaz sem pa bil.«

France je izpil kozarec hruševca in mu ni ugovarjal; preveč ga je speklo.

»Takole,« je položil kozarec na trato. »Najedli smo se, naležali in nagovorili tudi. Pojdimo!«

Spet je završalo na podu, pod mlatilnico je rumenelo zrnje pšenice in naraščalo v visok kup ob steni. Vsak se je zatopil v svoje delo in molčal in delal kot stroj brez misli. Samo Luka se ni mogel otresti misli na podporo, kljub prejšnjim ugovorom, in je do večera dodobra premislil in sklenil, da se oglasi — seveda skrivaj — pri županu.

Družina je že sedela pri večerji, ko je France imel še vse polno dela okrog gepeljna in mlatilnice. Hodil je krog njiju, snažil kolesje, nalival olja v pušice, mazal zobe in pritrjal omajane vijake.

»Oh, France, pojdi no,« se je oglasila gospodinja že tretjič na pragu in ga prosila večerjat.

»Koj, koj! Naj le jedo.«

Pa je še pokleknil in svetil na podu pod stroj.

Ko je stopil v hišo, so že molili po večerji. Dninarji so se dvignili izza mize in Luka je rekel Francetu:

»Zadnjega psi koljejo!« in se zasmeljal.

Ali že je vstopila Franca in prinesla v skledi večerjo zanj.

»Luka, ne bodo me!« se je odkril France in sedel za mizo.

»Za jutri vas spet prosim,« je šla Franca za delavci in jih spremila do praga, od koder se je slišalo v hišo skozi odprta okna od vsakega posebej: »Lahko noč!«

Otroci, ki so jedli posebej s staro Uršo, so priplezali za mizo k stricu in ga gledali. France je naglo jedel in večkrat pogledal prek žlice na Franco, ki je sedla na drugi vogal mize.

»Še molimo, če hočete,« je rekel Matic, ko je položil žlico. »Doma sem zamudil.«

»Le kar,« je rekla Urša in snela molek z žebelja na steni. Vsa družina je pokleknila. Drobni glasovi otrok so kakor mehke strunice zveneli med glasovi odraslih in ves zbor je podpiral Francetov moški glas. Janezku je sklenila mati ročice in ga posadila k sebi na krilo. Ali dolgo ni zdržal. Prismukal se je k stricu, zajezdil njegova meča in čvrljal: »Sveta Malija«, dokler ni omagal in zaspal. Ko je Urša navezala dolgo vrsto očenašev in se spomnila vseh živih in mrtvih sorodnikov, naštela in izročila Bogu vse dušne in telesne potrebe, tedaj je vstala mama in vsi otroci z njo ter so sredi sobe pokleknili in dvignili roke k Mariji Pomagaj. Podoba je visela na steni in ji je gorela lučka. Mama je narekovala in otroci so molili za njo:

»In sedaj, o Marija, te posebno prosimo za našega ata. Váruj ga, brani ga! Pripelji ga nazaj zdravega. Naj ga ne umori sovražnik. Ti mu stoj ob strani podnevi in ponoči. Ti ga tolaži, ti ga podpiraj in mu izprosi božjo pomoč, da ostane pri njem vekomaj. O Marija, bodi počaščena s svojim sinom Jezusom pettisočkrat! O Marija roža, bodi počaščena s svojim sinom stotisočkrat — zdaj in na vekomaj. Amen.«

France je klečal in poslušal. Glava mu je klonila do klopi in preden je bilo molitve konec, sta mu kanili dve debeli kaplji iz oči, ki si jih je obrisal z rokavom, ko je vstajal, in s plahim glasom je razsodil:

»Takole vam rečem, da se ne more in ne sme zgoditi žalega tisremu, za katerega taki in tako molijo.«

»Božja pota so čudna, kdo jih ume,« je vzdihnila Franca in ukazala otrokom, naj gredo spat s teto Uršo. Tudi France je čutil, da mora iti, a je vendar še obsedel in čakal. Ko sta bila s Franco sama, je povzel pogovor od opoldne:

»Franca, ne zameri, saj pojdem precej, a samo to ti še rečem, ko sva sama: za podporo moraš prositi!«

»Ne bom. Saj sem že rekla.«

»Zakaj se braniš denarja?«

»Sram me je. Pomisli, da bi šla k županu in bi rekla: Ne moremo živeti — revščina je — naredi mi prošnjo! — A — ne grem, ne.«

»K župniku pojdi! Saj dela prošnje skoro vsem.«

»Tja bi laže šla, pa tudi ne grem.«

»Pojdem pa jaz. Za drugega se lahko prosi. Lej, poročem: Dolg ima —«

»Če smo drugega plačali, bomo tudi tega —«

»Seveda ga boš. Saj s tem denarjem ne boš plačevala dolga. Če pa dobiš za obresti, se ti bo prileglo. In če druge dobe, kakor si slišala, in jih ni sram, zakaj bi bilo tebe?«

»France, saj sem ti hvaležna, ko tako skrbiš. A za sedaj počakajva. Govorila bom še z Blažem.«

»Je tudi modro. Oh, veš kaj, Franca. Jaz imam konja. V nedeljo naprežem in te peljem v Ljubljano.«

France se je silno razveselil te misli. Franca je za hip omahovala, potem pa rekla: »Če si tako dober, le naprezi. Vzamem še Ferjana in Micko s seboj, da obiščeta očeta. Nista ga še videla v vojaški obleki.«

In sedaj je France pomolčal in na tihem občudoval modrost žene, češ kako ima prav — zavoljo ljudi.

»Saj res. In morda še Janezka?«

»Ne. S takim je prevelik križ v mestu.«

»Kakor veš, da je prav. Torej v nedeljo — in se vse pomenimo z Blažem.«

France bi bil še sedel, pa je gospodinja pogledala na uro in se začudila: »Na deset gre.«

»Saj res,« ji je pritrdil Matic in vstal. »Kakšna noč!« je pogledal skozi okno. »Pravzaprav bi bilo najbolje, da bi šel kar na pod v slamo in počakal jutra. Kaj bi krevsaril domov? Ni vredno.«

Tedaj je stopila Franca k njemu, ga prijela rahlo za roko in mu pogledala v oči:

»France, ubogaj me in pojdi! Je bolj prav tako.«

»Prav imaš,« je rekel Matic brez vsakega premisleka in šel. Celó lahko noč ji ni voščil. Franca je slišala pri oknu, ko ga je zastirala, hitre, težke korake, ki so bežali čez dvorišče. »Kdo bi mislil, da se ta hrust da voditi kot otrok in da ima tako srce. Le kako, da sem si prebrala?« Koprnenje se je budilo v njej in tisti dnevi, ko je zahajal k njej — k deklici.

Franca se je okrenila od okna, lučka pred Marijo je revno brlela. Zdelo se ji je, da še posluša njeno in molitev otrok za Blaža. Ustrašila se je in kes ji je prešunil dušo. Popravila je brlečo lučko, ji prilila olja, postala sredi sobe, kjer je malo prej klečala z otroki, in molila s srcem: O Bog, skušnjava je bila. — Marija pomagaj — sirota sem. Jaz nočem — nočem ...

France je hitel proti domu. Na desnici je čutil gorko Franckino roko. Zdelo se mu je, da ga pelje kot otroka, in je ubogal, ker je vedel, da drugače ne sme, ne more, noče. Ob njem je šlo čvrljanje otročičev, na nogah je še

čutil, kje je spal Janezek. Vse je šlo z njim: Franca, otroci, vsa hiša.

Ko je potrkal doma na vrata in se je posvetila v veži Lojzina luč, je vse izginilo in ga zapustilo. Stopil je v vežo, v hišo in zagledal v njej sam dolgčas in puščobo.

III

V nedeljo po velikem šmarnu je napregel Matic koleselj in se odpravil po strmem kolovozu v dolino. V dnu pri kapelici, kjer je bila pot taka, da je bilo mogoče sestiti na voz, je čakala Franca z otrokoma. Ti so sedli na voz, Matic je pa šel peš, dokler niso privozili na varno cesto. Tamkaj je šele sedel na kozla in pogнал.

Na cesti so dohajali mnogo voz, ki so bili natlačeno polni mater in otrok.

»Vse jih gre obiskat,« je omenil Matic in se obrnil nazaj na kozlu.

»Morda zadnjič,« je odgovorila Franca žalostno. Matic se je obrnil spet naprej in švrknil konja.

»Stric!« se je oglasil Ferjan. »Naj grem k vam sedet.«

»Pojdi, če mama dovoli.«

Franca je samo prikimala grede, ko je opazovala voz, ki se jim je ognil. Pet otrok in štiri žene so sedele na njem, žalostne kot Franca.

Ferjan je zlezal k Maticu na kozla in prosil za vajeti.

»Ko bom gospodar, bom tudi jaz imel konje,« je začel fantek in nerodno držal vajeti.

Matic je pazil nanj, učil ga vso pot, kam naj potegne, če se s kom sreča, kam, če koga prevozi. Večkrat je moral poseči sam po vaju, da niso zadeli ob kanton.

Čim bliže so bili Ljubljane, več je bilo voz. Pri Figovcu, kjer so se ustavili, je bila stiska za prostor v hlevu, toliko je bilo konj.

France je peljal Jančarjevo v gostilno, naročil kosilo in vse plačal.

Franca je bila huda.

»Veš kaj, te sramote mi ne delaj: voz si dal, konja, sam greš z doma — in sedaj bi še plačeval. Na, tu imaš,« mu je porinila krone na mizo. »Če jih ne vzameš, prav gotovo, da gremo peš nazaj.«

France bi bil drage volje plačal trikrat toliko. Ko pa je pogledal Franco in slišal njene besede, je segel po kronah in jih spravil. Nato so šli iskat Blaža.

Po mestu je mrgolelo ljudi. Matic je prijel Ferjana za roko, Francki za krilo se je držala Micka.

»Da se ne izgubita,« je svaril in se zibal s hribovskim korakom sredi ceste. Ljudje so hodili gor in dol. Vojaki, mladi in stari, vsi novo oblečeni. Z njimi matere s cajnami, otroci v novih, predolgih oblekah, z nekaterimi dekleta, ki so vselej zardele, ko so srečale znance.

Ferjan je gledal vojake in hiše in se spotikal ob vsakem kamenčku.

Pred vojašnico se je vse trlo. Vse je čakalo, vse izpraševalo. Po vežah in stopnicah so letali in klicali razna imena.

»Blaž Jančar,« je vprašal Matic.

»Katera kompanija?«

»Marškompanija št. 2.«

»V drugem nadstopju.«

Matic je stopil pogumno skozi vežo in delal pot proti stopnicam.

Vrhu stopnic je zavpil nadnje vojak:

»Dober dan, Matic!«

Matic je gledal in segal po ponujeni roki.

»Jernej! Ali ga ne poznaš, France?« se je zveselila Jančarica.

»Kajne, sem zal?« se je norčeval Matjažev Jernej in se smejal. »Ali ste prišli k Blažu? Kar naprej! Tistale vrata, št. 37! Jaz moram k Figovcu. Me čaka naša. Zbogom!« Jernej je stekel po stopnicah kot razposajen fant in jim izginil, preden so zavili na hodnik.

Soba št. 37 je bila skoro prazna. Pri vratih je nekdo spal na slamnici in bil pokrit s kapo čez oči. V kotu na levo sta dva, ki sta imele zvezde, sedela na postelji in kadila. Od te postelje ob steni je bilo vse nastlano s posvaljkano slamo. Ob zglavju tornistre, plašči in koci, nad njimi puške.

»Saj ga ni,« je omenila tiho Franca.

Matic je gledal po dolgi sobi, dokler ni zagledal na koncu dvorane še nekoga. Ležal je vznak in se ni ganil. Počasi so šli skozi sobo proti njemu.

»Je,« se je oglasil šepetaje Matic.

»Ate,« je zavpil Ferjan, izpulil roko iz Maticeve in stekel k očetu.

Ko je Blaž odprl oči, je ob njem že sedel Ferjan na slami.

»Lej ga,« se je razveselil oče in sedel. Tedaj je stekla še Micka in se mu oklenila okrog vratu. Za njo je šla Franca in mu segla v roko. Matic je pa ostal sredi sobe in si ni upal — tujec, tako se mu je zdelo — do njega.

»Obiskat smo te prišli,« je poskušal okorno Matic. Blaž ga ni slišal. Matic je spoznal, da ti štirje tam na slami — tudi Franca je sedla k Blažu — govore jezik, ki ga on ne razume. Smejale so se jim oči in lica, govorili so pretrgane stavke, ne, še stavkov ne, samo besede in se gledali in iskali rok, ki so se dobrikale in stiskale.

Franca je začela jemati iz cekarja gnjat, pogačo, steklenico sadjevca, debele hruške in slive ter vse polagala pred moža na slamo. Blaž je prijel vsak kos posebej in dajal z roko hvalo za vse.

France je stal od daleč in gledal. Občutil je živo, da je popolnoma odveč, in spregovoril:

»Le pogovorite se. Pri Figovcu počakam.«

»Ne hodi,« je vstal Blaž in otepal bilke slame z obleke. »Saj gremo vsi.«

Blaž je pospravil jedila, opasal bajonet, otroka sta se prijela očetu za roke in so šli. Na stopnicah je za očetovim hrbtom potegnil Ferjan Micko za krilo in jo prosil, da sta menjala prostor. Ferjan je hotel biti na levi, ker mu je bil očetov bajonet tako silno všeč.

Ko so prišli k Figovcu, je bila krčma natlačena. Sopa-ren duh, dišeč po razliti pijači, je nasičal sobo. Tobakov dim je zavijal vse goste v meglo.

Matic je vdrl prvi v gnečo in iskal prostora. In spet se je oglasil iz kota Jernej in jih vabil:

»Sem, k nam! Za pol kompanije nas je iz naše fare! Pogledjte!« In Maticu so molili roke: Matija, Manin, Mlinarjev, Jaka, Lukov in še drugi. Pri Matiju je sedela Francka in sram jo je bilo. Odmikala se je od njega in pripovedovala samo zaradi zadrege Jernejevi ženi nekaj na uho.

Gostje so se stisnili in naredili prostor. Matic je zadnji sedel na vogal mize in klical za natararico po pijači.

»Jančarica,« je začel najbolj zgovorni Jernej, »lahko si prevzetna na moža. Za majorja je pri kompaniji!«

Jančar se je trudno nasmehnil, se odkril, da je pokazal sive lase, in rekel:

»Zato, kajne, ker je meni že ves osel iz glave, ti ga pa imaš še vsega v njej!« Jančar se je spet pokrnil, Mlinarjev

je strgal Jerneju korenček in omizje se je smejalo. Natarica je postavila ropotaje štiri vrčke na mizo.

»Na dobro zdravje!« je segel Mlinarjev po Maticovem polnem vrčku in ga izpraznil v dušku. »Pa boglonaj zanj,« se je muzal in brisal po kocinastih brkih.

»Alo, natarica! Za vsakega pri mizi dva vrčka, plačam jaz. — Kaj misliš, da nimamo?«

Matic se je potrkal po listnici, skriti v telovniku.

»Tako se spodobi,« je bil Jernej s praznim vrčem ob mizo. »Vidiš, Jančarica, ali nismo vojaki veseli fantje?«

»Fantje? Seveda!« ga je sunila s komolcem njegova molčeča žena.

»Kajne, skoro sami oženjeni dedci,« ji je pomagala Franca.

»Kaj dedci! Ali ne veste, kogar cesar preobleče, da ni več dedec, ampak fant? Zato bi jaz, če bi smel kaj ukazovati, dal postaviti vojaka ne sme priti obiskat nobena žena.«

»Hvala Bogu, da nimaš te pravice,« je rekla Franca.

»Ne, škoda, da je nimam. Žene nas samo pohujšujete. Boš videla jutri. Vsakemu se bo na obrazu poznalo, da ga je obiskala žena, tako mu bo dolgčas. Še meni, ko je nič ne maram.«

Jernej je del ženi roko okrog pasa in jo pritisnil k sebi.

»O, saj te poznam,« je rekla ona in se mu branila.

Franca je pogledala na otroka, ki sta z odprtimi usti in očmi lovila besedo. Celo vsak na svojo žemljo, ki sta jo na pol pojedeno držala v rokah, sta pozabila. Od sosednje mize se je čula kvanta. Franca je hitela otrokoma nekaj pripovedovati, da je preglušila grdo besedo. Prav nanju se je nagnila in ju stisnila k sebi. Potem se je takoj obrnila k Blažu, ki je molčal, in mu šepetala tako, da omizje ni razumelo. Mož je prikimal, se obrnil k Maticu, ta je prikimal Blažu in Franci, potegnil še enkrat iz vrča in odšel od mize. V veži je plačal, šel k hlapcu in dal zapreči.

»No, če greste, pojdimo,« je rekel, ko se je vrnil, in izpil ostanek iz vrčka. »Kar sem rekel, je že plačano! Zbogom, fantje!«

»Zakaj tako naglo! Posedite! Zbogom!« je vršalo omizje.

»Gora ni nora, je le tisti nor, ki hodi v temi gor,« je še rekel Matic pri vratih in odšel na dvorišče.

»Hribovec,« ga je uščencil Mlinarjev, pa Matic ni več slišal. Takoj za njim je prišla Franca z otrokoma in za njo Blaž.

»Hvala Bogu, da smo zunaj,« se je oddahnil Jančar.

»Zavoljo otrok,« je omenila Franca.

Mama in Micka in Jančar so sedli zad, Matic in Ferjan spred in koleselj je zdrčal proti Šent Vidu.

»Ali si videla,« je vprašal Jančar ženo, »kako nič ne spadam mednje? Bogve, zakaj so me vtaknili v kompanijo.«

»Drugi so za stražo, ki so tvojih let, ali ne?«

»Skoro vsi.«

»Ko bi se prosil stran?«

»Nič ne pomaga. Pustimo; naj bo, kakor je božja volja.«

Nato sta začela govoriti o mlačvi, o živini, o polju, o vsem. Za vsako malenkost je vpraševal Jančar, da je ženi hodilo na misel: zadnjič se je doma tako poslavljal, danes se od daleč. Pomeni. In vso pot si je otirala solze.

V Sent Vidu je zavozil Matic k Cirmanu. Poiskali so si miren kotiček.

»To je zame, ne tisti šunder,« je rekel Blaž Maticu. »Ko smo lepo sami.«

In molčeči Blaž se je razvnel in se razgovoril veselo, da Franca ni več mislila na solze in se mu je sam Matic smejal in se tolkel po kolenih. Komaj je našel pripravno vrzel v pogovoru, da je opozoril na podporo.

Blaž ni bil zoper, ali Franca se ni vdala in Matic tudi ne; ko je šla Franca za hip od mize, sta dognala z Blažem tako, da vse oskrbi Matic. Če bo podpora — prav — če ne, je vseeno. In ko pride denar, se ga Franca ne bo branila.

Že se je večerilo, ko so se poslavljali. Blaž je stal pri koleslju in držal Franco za roko. Matic je popravljal pri uzdi jermenje in čakal. Zgovorni Blaž je spet umolknil, tudi Franca ni vedela kaj reči. Rosne oči so se gledale, sklenjene roke so govorile.

Matic je napeljal vajeti po konju na voz in hotel na kozla.

»Zad sedi in Micka v sredo,« mu je rekel Blaž.

»Saj res,« se je odmikala Franca.

»I no,« je rekel Matic in sedel.

Do ceste je šel Blaž ob vozu in držal ženino roko. Potem je obstal sredi poti in gledal za vozom. Tudi Franca je gledala nazaj. Micka je mahala z ruto, Ferjan je pa gledal le konja in visoko držal bič.

»Bog ga obvari,« se je okrenila Franca spet naprej, ko je mož izginil za oblakom prahu. Nato so molčali.

»K njej mi je rekel sest,« je razmišljal Matic. »Poštejnjak. — In jaz?« Spet ga je bilo sram kot tedaj, ko ga je prosil za rataja, in hud je bil nase.

Prav takrat se je nenadoma oglasila hčerka:

»Mama, če bi sovražnik ata ubil, jelite, potem pridejo stric France k nam za ata?«

»In konja pripeljejo s seboj,« je dostavil Ferjan.

»Tiho, otroci!« je rekla Franca in spet molčala.

Maticu pa je bilo, kakor bi bil izpregovoril angel, in spet ga je obšla skušnjava, ki jo je zagovarjal:

»Morda je pa tako namenjeno. Če je Bog govoril po otroku?«

IV

Ne kdo ve kajkrat, toda zgodilo se je, da je Maticev France prišel pozno v noč s konjem domov. Take večere je Jero silno skrbelo. Hodila je nemirna k oknu, ga odpirala in poslušala, če bi kje čula ropot voza in glas Francetov. Na prag ga je hodila čakati in za vse na svetu bi ne bila legla, dokler ni prisel. In ko je zaslišala pod vasjo ropot voza, je prihitela v hišo pravit Lojzi: »Zahvaljen Bog! Že gre!« Naglo je prižgala laterno, skočila še v hlev pogledat, če je v konjski staji vse v redu, in potem stopila na rob dvorišča ter ga pričakovala.

»Dolgo vaju ni bilo, Lucka,« je hodila Jera krog kobilice in jo tapljala po vročem životu.

»Še človek zamudi, da ne ve kako in kdaj,« se je opravičeval France in izpregal.

»Kaj tisto! Da sta le srečno doma.«

Jera je prijela konja za uzdo, počakala z njim pred hlevom, da ga je France razkomatal, in mu posvetila v stajo.

Ko je France pogledal v jasli, z nogo podrgnil steljo po podu, ga je silila Jera:

»Je že vse v redu. Kar pojdi in nič se ne boj, da bi napojila Lucko prezgodaj ali da bi je ne in bi trpela žejo.«

France se je resnično tako zanesel na Jero, da je vselej brez skrbi legel in ni čakal na konja. Jera pa je zvesto sedela na molznem stolčku v hlevu po celo uro in čakala Lucke, da se je najedla in se ohladila.

Tako je bilo celih enajst let. Ta večer pa, ko se je vračal France z Jančarico iz Ljubljane, se je zgodilo drugače.

Še luči nista prižgali Jera in Lojza, že je Jera silila k večerni molitvi in je bila vsa zaspana.

»Ko bi počakali še nekoliko,« je odložila Lojza »Bogoljuba« in se ozrla skozi okno.

»Le čakaj ga, če hočes. Jaz ga že ne bom.«

Lojza je pogledala Jero izpod rute in se ji komaj vidno nasmehnila.

»Torej moliva,« je rekla in vstala izza mize.

Jeri se v resnici ni prav nič mudilo in nejevoljna je bila, ko ni mogla Lojze zaplesti v pogovor, da bi se znesla nad Francetom. Zato je po molitvi stopila k oknu in prisluškovala.

Mrak je nastal in prve zvezde so se prižgale.

»To je vendar od sile, da se tako dolgo vlačí,« je rekla jezno Lojzi in si uprla roke v boke, kakor za boj pripravljena.

»Pot se vleče in vojaki tudi niso prosti, da bi govorili z njimi kadar koli.«

»Pot in vojaki, seveda. Jaz le ne vem, kako moreš biti tako nezapopadljivo slepa. Mar jima je za Blaža! To so drugačne reči.«

Jeri so se jezno pobliskale oči, da je Lojza v mraku videla njih zelenkasti sijaj.

»Jera, spet natolcuješ. I, kaj vendar veš o Franci in o njem?«

»Oh,« se je po sili začudila dekla in se še bolj po sili zasmejala. »Kaj vem? Ko bi ne bila tako sveta in učena iz pobožnih bukev, bi mislila, da res ne znaš tujih grehov in ne veš, kaj se pravi: greh zagovarjati, h grehu molčati, greh spregledati — o, le zagovarjaj, le molči, le spreglej jima vse — le, svetnica! Tako dolgo, da bodo s prstom kazali za njima in bomo umazani vsi — medve tudi. Le daj! Toda jaz ti rečem, da tega ne učakam pri hiši — jaz že ne. Lahko noč!«

Jera ni čakala Lojzinega odgovora. Trdo je zaprla vrata in odšla na izbo.

Tamkaj je sedla k odprtemu oknu in še na misli ji ni bila postelja. Na dlani, kamor je bila naslonila glavo, je čutila udarce žil, ki so ji kljuvali v sencih. Dolgo je sedela brez vsake jasne misli. Trudna topost po izbruhu jeze jo je obvladala. Rahlo je šumelo drevje, gibano od vetra, ki je hladen pihal v okno. Počasi je ginila topost, Jera je začela razmišljati. Toda vse misli so se križale, črtale in zavozlavale in se zaeno potapljale v čustvu, ki ji je bilo

čisto neznano. Prvič v življenju jo je obšlo to čustvo, ki je rodilo toliko jezo na Franceta. A kljub temu ga je Jera to noč pričakala, pri okr.u, kakor nekdej, in kljub vsej jezi se je silno razveselila, ko je izpregovoril na dvorišču. Najrajša bi bila planila iz sobe in mu posvetila in mu pomagala. In ker ni, se je razjokala.

Na dvorišču je Lojza svetila krog voza, ko je France izpregal.

Molčal je trdovratno, klobuk je imel pomaknjen na levo oko in na Lojzin pozdrav je zagodrhjal nerazumljivo besedo. Sestra ga ni več nadlegovala z vprašanji. Molče mu je pomagala in ker ni bila vajena, jo je nekajkrat odsunil s komolcem. Ko pa France ni dobil pripravljenega zobanja v jasliah, se je raztogotil in izpregovoril:

»Kje pa je dekla?«

Trdo je poudaril besedo dekla, dasi jo je sicer vedno klical za Jero.

»Spi,« je odvrnila kratko Lojza.

»Spi, spi! Torej ima človek dandanes posle zato, da je sam hlapec. Spodim jo; prebito, da jo bom.«

France je mešal zobanje, da je letela rezanica čez pomijnik, in jezno treščil posodo v jasli.

»Človek pride s pota truden, sedaj pa sédi in čakaj še na konja. Preneumno!«

»Počakam jaz. France, kar brez skrbi lezi!«

»Ti pa ne boš!«

France je sedel na stol, Lojza je obesila luč na zid in sedla poleg brata. Nekaj trenutkov sta oba molčala. Nato je pričela Lojza:

»Potrpimo, France. Vsak človek ima svoje slabosti. Jera ima veliko lepih lastnosti, pa seveda, včasih je res čudna.«

»Včasih! Pravzaprav vedno. Ali sedaj je že taka! O, saj vem, kaj jo peče!«

»Kaj misliš, da jo?«

»Nikar, Lojza, ko sama dobro veš. — Samo to in nič drugega, ker Jančarici pomagam. Ženska ženski ne privošči.«

»To ni res.«

»Je, Lojza; ali si kdaj slišala, da je ženska žensko pohvalila? Jaz že ne.«

»Jera se boji za tvoje dobro ime.«

»Kaj?«

France se je naglo zasuknil proti sestri, ki ji je bil prej obrnjen s hrbtom; naslanjal se je na konjski paž.

»Za moje dobro ime?«

Klobuk je pahnil nazaj in gledal srdito na sestro.

»Zato, ker se takole voziš z Jančarico.«

France je planil kvišku in začel hoditi po hlevu. Sprva je tiščal roke v žepu, nato jih je potegnil ven, stisnil pesti in začel rohneti:

»Če to ni od samega zloдея! Kaj ve o meni? Kaj ve o Franci? Ho, če bi se z njo vozil — o seveda — potem bi bilo vse prav in dobro. Stran, takoj stran!«

»Le ne prenađlo, France. Pomisli, če bi jo zapodil takole v jezi, bi se utegnila res maščevati in bi bogve kaj vse govorila. Ne meni se za take stvari. Ali ti vendarle rečem, meni boš menda verjel, da mi je zate: k Jančarju hodi res samo tedaj, ko te potrebujejo. Ne rečem zaradi tebe ali zavoljo France. Zavoljo ljudi. Vsako dlačico vidijo na tuji obleki.«

Lojza je motrila brata, ki je spet vtaknil roke v žepe in hodil s povešeno glavo po hlevu. Nič ji ni odgovoril. Lojza tudi ni več izpregovorila. Po hlevu se je čulo hrustanje kobilice, ki je naglo jedla.

»Pa jo ti napoji,« se je nenadoma ustavil France in hitro odšel skozi vrata. V svoji sobici je jezno zmetal obleko s sebe, naredil velik križ in legel, da je postelja zaškripala. Obrnil se je v steno in strmел v temo. Večkrat je zaklopil oči in čakal spanca. Toda oči so se mu razpirale in tako je bil predramljen, kot bi se bil prebudil zjutraj po najboljšem spanju.

»O ženske! Gluha naj bo, slepa in še mutasta povrhu, pa ti vidi naravnost v dušo. Voha, hudoba.«

Obračal in premetaval se je do jutra brez spanja. In če je za trenutek zadremal, se je hipoma spet predramil, da je še bolj naburjen, kot je legel, vstal z zarjo vred. Napo-

til se je takoj v hlev, kar ni bila njegova navada. Pripravil je rezanico, pometel jasli, nastlal in položil živini.

Ko je prišla Jera, se je začudila. Krave so jedle, France je snažil konja. »Lej ga,« ji je ušla besedica naglas.

France je dobro slišal, pa se ni niti ozrl. Jeri je bilo tudi žal besede in ni več rekla druge. Postavila je k Pisani stolček in začela molsti.

Ko je France opravil pri konju, je trdo iztrkal krtačo, jo obesil na žebelj in šel proti vratom. Ne da bi se ozrl, je izpregovoril ukazujoče:

»Zanaprej nimaš pri konju nič opravka. Da veš!«

Nato je naglo odšel.

Jera je prenehala molsti, odprla usta in pogledala za njim. Ali Franceta ni bilo več. Jera je molzla dalje. Ko je pomolzla Pisano, ni pristavila stolčka k Rumenki. Naslonila se je pri konju ob paž.

»Takole se človeka naveličajo, ko je enajst let pri hiši,« je začela glasno govoriti sama s seboj. Kobilica se je ozrla proti njej in zaprhala.

»Ti tudi buškaš name, konjavs grdi; zato, ker sem ti tako stregla. Oba sta enaka z gospodarjem, nehvaležnika.«

Stisnila je glavo med dlani in život se ji je tresel od jeze in žalosti.

France je do poldneva pohajkoval krog hiše. Vsepo-vsod si je dal opravka z malenkostnimi rečmi. Ali vse to

delo je bilo prazno postopanje in nemirno čakanje. Včasih je pogledal proti rebri, kjer so se raztezale Jančarjevo njive in travniki. Opazil je na njih žensko, ki je žela travo in jo zlagala v koš.

»Bog ve, če je Franca,« je premišljeval in dolgčas mu je bilo. Težko je pričakal poldneva.

Po južini se je začel umivati. Nato je šel v svojo sobo in se vrnil iz nje prazne oblečen. Obe — Jera in Lojza — sta se zavzeli, ga motrili, se spogledali, ali reči si ni upala nobena besedice. France pa tudi ni rekel, kam se je naravnal. Kar šel je. Jera je gledala s praga za njim, da bi ujela, kam bo krenil. Ko ni zavil proti Jančarju, se je razveselila.

»Kakor bi šel oklice postavljat na faro, tak je bil,« se je obrnila k Lojzi.

»Ima pač take opravke,« je odvrnila malomarno Lojza, ki je zatajevala vzbujajočo se nejevoljo, da kar tako gre z doma ob lepem delavniku.

France jo je mahnil po bližnjici proti županu. Ves vesel je bil, ko župana ni dobil doma, in je spet mislil na Franco.

Župan je imel gostilno. V prostrani sobi je sedelo nekaj mož za mizo, ko je vstopil France.

»Kaj pa je tebe zmotilo, Matic, da si zašel v krčmo? Na, pojdi pit!« mu je ponudil star možak kozarec in mu napil.

»In kakšen je! Ali si bil v Ljubljani?«

»Na dobro zdravje,« je dvignil France kozarec in srknil vino.

»Pri županu imam opravke,« je razlagal France.

»Škoda, ko ga ni doma. Na glavarstvo je šel,« se je oglasila županja za njegovim hrbtom.

»Ali res?« se je začudil Matic. »Kdaj pa pride?«

»Pred nočjo ga ne bo. Morda lahko meni poveš, da ne boš imel še ene poti.«

Matic si je z roko popravil klobuk, da bi zakril rdečico, ki jo je občutil v licih.

»Saj je vseeno. Ni take sile,« se je izgovarjal in si ni upal razodeti, čemu je prišel. »Dajte mi četrtnko!«

»Tebi se godi, Matic,« je začel starejši pivec.

»E, godi! Tako, tako,« je skomizgnil France z rameni.

»Kaj boš,« je povzel starejši. »Denar imaš, zemljo imaš, vojske si prost — samo žene ti manjka.«

»U, saj ta bi se že dobila, če je to vse,« ga je zavmil Matic in se sam sebi čudil, ko je slišal svoj glas, in se bal, da bi ne slutili vsi v njem hrepenenje po Franci.

»Pa bi se ti res spodobila,« je pomagal mlajši, »da bi imel vsaj en križ pri hiši, ko nimaš sedaj nobenega.«

»Nobenega?« se je nasmehnil France.

»Če ga imaš v kotu za mizo, drugega gotovo nimaš,« mu je spet ponagajal starejši.

Županja mu je prinesla četrtnko, ujela razgovor in mu pomagala:

»Nič se ne meni, Matic. Tale oče ti nalašč nagaja. Vsak ve za svoje križe, kajne?«

Matic je bil vesel pomoči. Hitro je iztočil četrtnko, izpil in si naročil drugo:

»Še eno, ko imam vsega dovolj!«

Pogovor se je zasuknil drugam, Matic je vrtel steklenico med prsti in ugibal, kaj bi sedaj ukrenil, ko ni bilo župana. Vedel je, da dela župnik prošnje, ali nekam bal se ga je. Če bi ga le začel viti, zakaj ni Franca sama prišla, bi se kdo ve kako nerodno zagovarjal. Raztreseno je poslušal pogovor in pogosto kar na slepo pritrjeval, dokler se ni z vinom toliko opogumil, da se je hitro odločil, plačal in šel.

Spočetka se mu je zdela stvar čisto naravna, da prosi za Franco. Čim bolj pa se je bližal župnišču, bolj ga je skrbelo. Vse je dodobra preudaril, kako bo govoril o Blaževem naročilu, kako Franca kar nič ne utegne in da se je on ponudil in naredil to pot.

Ko je stopil v župnišče, se je ustrašil. V veži pred pisarno je sedelo in čakalo pet žensk. France je bil v toliki zadregi, da je plašen obstal za durmi in se odkril. Ženske so se mu namuznile, si pomežiknile in Cajnarica. je rekla:

»No, Matic, ali si tudi prišel po podporo?«

Matic bi bil zaklel in položil desetak na mizo, ko bi se bil mogel izmuzniti.

»To je le za ženske,« je spravil počasi iz sebe, se pokrtil, ko se je toliko zavedel, da je bil napravil neumnost in snel klobuk že v veži.

»A, kaj, nič bi se ne branil denarja, tudi ti ne,« se je oglasila Dolinka. »Si preveč volk nanj.«

France je godrnjal, da je vse pošteno privarčeval, če kaj ima, in medtem poiskal sedež prav v zadnjem kotu veže za omaro.

Vrata v pisarno so se odprla, ženska je prišla iz sobe z zglasitveno polo, za njo se je pokazal župnik in velel:

»Le kar naprej!«

Dasi se je France stiskal za omaro, ga je župnik le opazil.

»Kaj pa ti, France?«

»Naj te opravijo po vrsti. Nekaj bi rad govoril z vami.«

»Oklice bo postavil,« se je vmešala jezična Francija.

»Prav,« se je nasmejaj župnik in se vrnil v pisarno.

»Saj ni res,« je hitel France in jezno pogledal žensko.

»I no, kaj zato, če bi jih. Čas ti je,« je govorila Francija.

»E, France je navihanelec. Počaka, da mine vojska, potem si poišče kako bogato vdovo,« je razlagala Dolinka.

»Tebe ne pobaram in Francije tudi ne, da vesta,« je od jeze postajal grob. In čezdalje bolj je bil prepričan, da

vse vidijo njegove misli in da ga samo zaradi France zbadajo. Kakor na trnju je presedel, odgovarjal ženskam zadirčno in se globoko oddahnil, ko je šla zadnja v pisarno.

»France, sedaj pa le sem. Same prošnje delam. Ti mi boš vendar kaj drugega povedal,« je povabil župnik Matica v pisarno, ko je odšla zadnja prosilka.

Francetu je bilo nerodno.

»Vidijo, naj ne zamerijo,« je začel okorno, »jaz prihajam tudi zavoljo prošnje.«

»Zavoljo kakšne? Sedi in povej!«

Župnik je sedel k pisalniku, France je potipal z roko po stolu in tudi sedel.

»Zavoljo Jančarja prihajam.«

»Da bi ga oprostili, kajne,« je povzel naglo župnik. »Nemogoče! Nikogar ne oprostite.«

Matic se je jezil in bi se bil rajši vgriznil v jezik, kakor da je moral povedati, da je prišel le zaradi France.

»Vidiš, kako sem se previdno skrila za Jančarja, pa me je mož koj izbežal na dan,« je mislil in rekel glasno:

»To se pravi: prišel sem, ker me je Jančar naprosil, da bi poskrbel za Franco, zanjo,« je naglo popravljal, »za ženo, podporo. Če je kaj upanja.«

»Za Jančarico, seveda! Ta naj prosi! Gotovo dobi!«

Župnik je segel po debeli knjigi in začel listati po njej.

»Koliko je številka pri Jančarju?«

»Sedem, gospod.«

»Aha, tukaj je.«

Takoj je začel pisati zglasitveno polo.

»Ali ima Jančarica kaj dolga?«

»Dva tisoč,« je rekel.

»Ali goldinarjev?«

»Goldinarjev,« je potrjeval Matic.

»Tako, sedaj je prošnja narejena. Tukajle naj se Jančarica podpiše — saj zna pisati?«

»Dobro.«

»Torej tukaj spodaj, potem naj nese polo k županu, da jo še on podpiše in pošlje na glavarstvo.«

»Če bi jo jaz nesel, saj sama kar ne utegne, ali bi bilo veljavno?«

»Vseeno!«

Župnik je zganil polo in jo dal Maticu.

»Kako kaj delate v hribih? France, ti lahko marsikaj pomagaš, ko si tak korenjak.«

»Pomagam. Jančarici sem vse omlatil na gepelj.«

»To je lepo, France.«

»Me je Blaž naprosil,« je vmes tiščal Matic Blaža naprej, da je skrival Franco.

»Le daj in pomagaj še dalje.«

»O, saj bom, gospod. — Koliko sem dolžan?« je spravljajl Matic prošnjo skrbno v žep.

Župnik je potrkal Franceta po ramenu:

»Ti pomagaš z gepeljnom in sem prepričan, da nisi nič zaračunal, ali kaj malega —«

»Nič, tudi vinarja ne in ga ne bom.«

»Torej, Bog daj, da bi veliko dobila, sirota. Zbogom, France!«

Matic je bil tako vesel samega sebe, vesel župnika, prošnje in vsega sveta, da je šel zoper vse svoje navade na delavnik v krčmo in se pomudil do mraka. Nato je romal s prošnjo proti domu, pa ne domov — ampak k Franci iskat podpisa. »Poglej, kar vsa pota kažejo k njej,« ga je nekoliko vinskega spet obletavala skušnjava in ves srečen je pritiskal prošnjo z laktjo k sebi.

Ko je vse razložil Franci, se ta ni več upirala in je podpisala. Matic je pil hrušavec in pozabil, da ni doma na Kozjem hribu, dokler ga ni opozorila Franca. Zoper navado ji je segel v roko, jo pogledal s takim pogledom, da so Franci še v temi žarele njegove oči in se jih je veselila in se jih bala.

V

Draga žena!
Najprej te lepo pozdravljam, tebe in otroke in teto Uršo, ter ti naznanjam, da sem določen za naprej. Pojutrišnjem gremo. Pridi koj v Ljubljano, da te še enkrat vidim. Bog ve, če se ne bova zadnjikrat videla.

Tvoj Blaž.

Ta dopisnica je ležala na mizi pred Franco, ki je gledala na pratiko in desetič in dvajsetič štela in iskala tisti pojutrišnji dan, ko je vstopil Matic, da ji vesel razode ne, kako je oddal prošnjo pri županu in da je šla takoj na glavarstvo.

Franca ga je pogledala za hip izpod čela in se ni gnila. Matic se je prestrašil lastnega veselega hrupa in obstal sredi hiše. Oba sta pomolčala.

»Zamudila sem ga,« je nato vzdihnila Jančarica, pokazala Francetu karto in zaihtela.

France je slovkoval počasi in obračal dopisnico proti oknu.

»Zamudila? Zakaj?« je vprašal in držal list z obema rokama.

»O, Marija, ali si neroden! Poglej na dan!« Porinila je pratiko po mizi in pritiskala s prstom: »Tu je pisal, vidiš, eden, dva, tri —tu je šel naprej in danes je že peti dan, ko sem dobila.«

»Uh, ta pošta,« je bil France jezen in je položil karto na mizo.

»Saj veš, kako smo v hribih. Za štirinajst dni zadaj.«

France je sedel na klop, daleč od mize. Franca pa se je naslonila na dlani in jokala. Matic ni vedel, kaj bi. Presedal se je na klopi, pokašljeval, popravljajl si klobuk, da je izpod njega pogledoval jokajočo ženo.

»Pa nikar ne jokaj, Franca, ko se ne da pomagati!«

»Kaj ti veš—takle—takle—samec. Oh, moj Blaž!«

Sedaj je sklonila glavo na mizo in jokala glasneje. Franceta je bolel ta jok, da mu je prihajalo grenko v grlo. V hišo so prišli otroci, ki so strmeč poslušali mater, nato planili vsi v jok in se stiskali krog nje. Franceta je zmogalo. Vstal je in šel od mize, del Franci roko na rame in prosil:

»Lepo te prosim, nikar, vidiš, zavoljo otročičev nikar!«

Jančarica je nejevoljno skomizgnila z ramo, kjer je počivala Francetova roka, da se je otresla.

»Podporo prav gotovo dobiš, boš že kako,« ni odje-njal France.

»Ti in tvoja podpora,« se je nenadoma dvignila Franca. Srd ji je seval v objokanih očeh. Zaprla je pratiko, vtaknila vanjo dopisnico in oboje spravila v miznico.

»In zaradi stelje sem mislil, da bi se danes domenila,« je še enkrat poizkusil Matic.

»Ah, kaj stelja! Blaža mi dajte nazaj!«

Prijela je Janezka za roko in odšla v kamro.

France je obstal kakor vkopan sredi hiše. Počasi se je okrenil in se izmuznil na dvorišče.

Franca je v kamri odslovlila otroke, naj gredo za stricem, naj se igrajo ali naj pobero črvivo sadje, ko se jablane že trebijo. Neradi in tiho so šli otroci drug za drugim iz hiše. Videli so od daleč v klancu strica, ki je upognjen šel po kolovozu. Janezek je zaklical trikrat na ves glas: »Tliic! tliic, tliic!« Toda stric se ni ozrl.

Franca je v kamri sedla na posteljo. Hotela je biti sama.

Hudo je bilo, ko je odšel, hudo, ko mu je segla v Šent Vidu v roko, hudo doma, ko ga ni bilo — ali tako grozno kot sedaj ji še ni bilo. Pred seboj je videla njegove oči, ki so jo prosile: Pridi, Franca! Videla ga je, kako je ležal na slamnici v vojašnici, ko so drugi popivali po mestu za slovo, sam — in jo čakal. In druge žene so prišle in matere in sestre in neveste in še enkrat so se poslovili in do vlaka so šle z njimi in jim stiskale roko — on, Blaž, je pa čakal — in je ni pričakal. — Sedaj se že pelje — morda je

že v boju — morda ranjen — umira — o — Franci se je stemnilo pred očmi. Grizoča bolečina jo je stiskala v prsih, oči so topo zrle v tla, zaželela si je solz, a se ni mogla razjokati. In v tem trpljenju se je nenadoma oglasilo v njeni duši:

»Ti, ali nisi pravzaprav hinavka? Kaj ti je bilo tako neprijetno, ko se je smukal Matic okrog tebe? Saj se ti je srce smejalo, ko si spoznala: Še vedno me ima rad. Le jokaj, ko si že prešuštovala v svojem srcu ...«

Franca je planila s postelje in padla na kolena.

»Nisem, nisem, moj Bog. Ti veš, da nisem! Prizanesi!«
Suhe oči so se hipoma zalile s solzami.

Zunaj je zajokal Janezek, drugi otroci so se prepirali. Jančarica si je otrla oči in šla iz hiše k otrokom.

Matic je od Jančarja izprva hitel po kolovozu in samo ena misel je šla z njim:

»Ne mara me! Vsa je njegova. Spodila me je — za hlapca bi me še trpela — nak.«

Še nikdar v življenju ga ni tako zadelo. Tudi takrat ne, ko se je Franca omožila. Takrat je popival in mu je odleglo. Sedaj ga grize in pritiska k tlom, da bi ga zlomilo. Niti prijaznega pogleda, niti ‚Bog plačaj‘ — nič za vsa pota in trud in skrb in delo. Hlapec. Matic je stiskal pesti in se čedalje počasneje bližal domu. Po glavi so se mu drevile misli, kako bi se znesel nad njo. Veril se je, da ne

prestopi več praga, da ne žugne ni s prstom več zanjo in da še učka ure, ko bo vdova Jančarica gledala za njim zaman.

Toda v istem hipu se mu je smilila in ji je vse odpuščal in blagroval Blaža pa klel sebe, ko mu je tako namenjeno.

Tak je prišel France domov.

Jera je naglo pometala po predrju, dasi je prej dolgo stala ob plotu in oprezovala gospodarja.

»Treba je tega, kot bi bilo pred nedeljo!« se je France razjezil nad Jero brez vzroka, ker ga je vse togotilo.

Dekla je vrgla metlo v kot in odšla proti skednju. Toda tamkaj jo je že zmagalo in ni mu mogla prizanesti:

»Hm,« se je obrnila porogljivo in pomrdala z brado — to je znala tako napraviti, da je moralo vsakogar zbsti — »saj smo vasovali, pa smo tako naburjeni.«

»Vsaka baba je hudič,« je zaklel France, pograbil metlo in jo vrgel za Jero, ki mu je ušla na pod. Ali še enkrat je pomolila glavo skozi vrata in mu oponesla:

»No, čemu pa ležeš za njo, če je hudič!«

France je izginil za voglom in molčal. Mislil si je: »Taka je ta reč: kadar koli udariš žensko, zaboli tebe!«

Pripravil si je koso, nalil vode v oselnik in šel kosit steljo.

Jera pa ni bila huda, ampak tako vesela, da se je hahljala sama pri sebi, ko je obirala gosenice z zelnatih glav.

»Sedajle izpeljem,« je razmišljala, kar jo je greblo že nekaj dni. »Kar udarim vmes in konec bo.«

Sredi popoldneva je stopila pred Lojzo.

»Veš, v mlin bo treba.«

»Ne verjamem, da bi bilo zmleto.«

»Je, ko mi je mlinarica za trdno obljubila. In veš, Franče kosi steljo; jutri moramo iti grabit, ne bo časa za mlin. Toliko moke pa ni, da bi še enkrat spekla.

»I no, pojdi,« se je hitro vdala Lojza. »Še v štacuno stopiš grede po sol in olje.« — Jera se je naglo preoblekla, toda tako, da se je Lojza čudila.

»Ko grem v štacuno, se moram napraviti. Saj jih poznaš, ali ne, dolinke?«

Jera je vzela cekar in skrila vanj oprtnice za meh ter šla. Toda na fari je šla mimo mlina in štacune do župnišča.

»Ali so gospod gori?« je vprašala kuharico nekam boječe in odšla naglo po stopnicah.

»Saj sem te komaj spoznal,« se je začudil župnik Jeri, ki leto in dan in še več ni imela poti k župniku. »Matičeva, kajne? Kaj bo?«

»Za dve maši sem prinesla za dober namen,« je porinila Jera dva goldinarja pred župnika.

Župnik je vpisoval maši in Jera je bila vesela, da je medtem zbrala misli in besede, kakor si jih je že kajkrat pripravila za to uro.

»Je že dobro,« je rekel župnik in zaprl knjigo. »Zbogom, Jera!«

Jera se je prestrašila, da je bila vsa zmedena.

»Vse je izgubljeno,« je pomislila in rinila obotavljaše se k vratom. Tamkaj je šele mogla izreči: »Še nekaj, gospod.«

Župnik je vstal od pisalnika in se hudomušno namuznil. Skušnja ga je izučila, da so take maše le pot do poglavitnega namena.

»Torej, kaj, Jera?« se je naslonil na visoko železno blagajno.

»Zavoljo pohujšanja bi vas nekaj prosila.«

»Zavoljo pohujšanja?« se je nalašč čudil župnik. »Kdo je pohujšljivec?«

»Oh,« je bila Jera v zadregi, ali se je vendar naglo opogumila in rekla: »Jančarica s Kozjega hriba!«

»Jančarica? Blaževa?« se je čudil župnik, a zdajci v resnici.

»Da, ona,« je poprijela Jera. »Ne boste verjeli: komaj je mož odtegnil nogo s praga, ko je moral na vojsko, že nori za drugimi.«

»Jančarica?« se je še bolj čudil župnik. »Ni mogoče. Za kom neki?«

»Za našim gospodarjem!«

»Ne verjamem, Jera!« je odmajal resno z glavo župnik. »Predobro poznam Franceta.«

»Saj čezenj nisem nič rekla. Ga jaz tudi poznam. Če sem enajst let pri hiši, ga lahko. Ne veste, kako se je izpremenil, kar ga lovi ta nastava. Človeka je sram govoriti o takih rečeh.«

»Kaj torej veš, Jera? Saj vendar tako kot Franceta poznam Jančarico in, odkar je žena, nisem zasledil toliko sence na njej, da bi prst položil nanjo.«

»Stara ljubezen — če ne gori, pa tli,« je skomizgnila Jera z rameni in v očeh je župnik, ki jo je motril izpod čela, zapazil čudno zlobno svetlikanje. »Morda ne veste, da sta bila pred zakonom prijatelja — Jančarica in France.«

»No, to je bilo že davno,« je omenil nalašč malomarno župnik.

»Jaz sem svojo dolžnost opravila. Če jih bo sram, bo druge, mene ne bo. Pa zbogom!«

Župnik je stopil nekaj korakov za njo in ji resno naročil:

»Jera, molči o tem drugod! Stvar uredim že jaz.«

Dekla je odšla, župnik je začel hoditi gor in dol po sobi. »Torej vojska — in doma naj se prične to,« je po dolgem razmišljanju izpregovoril polglasno, ko ga je iz misli poklicalo močno trkanje na vrata.

Vstopil je župan.

»Begunce smo pripeljali,« je začel takoj župan in poveznil klobuk na stol ob župnikovem pultu.

»Dvajset, kajne?«

»Ho!« je povzel župan in dvignil glas: »Dvainštirideset!«

»Dvainštirideset!« se je čudil župnik. »Saj je bilo pisano za dvajset?«

»Ne drži nobeno pisanje več, kar je vojska.«

Župan je potegnil iz žepa listine in zapisnik ter začel razkladati po pisalni mizi.

»Kako jih pospravimo?« je skrbelo župana.

»Res jih je preveč za našo občino. Ali kaj hočemo? Siromaki so, bomo že kako.«

»Oh, ne veste, gospod župnik, kaki reveži so. Vse je boso, raztrgano in bojim se — še brez živali ne bodo.«

»Vojska, vojska,« je zmajeval župnik z glavo. »Kje jih imate?«

»Na vasi. Zato sem prišel, da bi mi jih pomagali porazdeliti.«

Župnik je takoj vzel klobuk in odšel z županom.

»Ne veste, čisto drugačnega plemena so ko mi,« je potoma razlagal župan. »Majhni so, kratkih nog, v život pa zavaljeni, posebno ženske. Pa jih še nekaj razumem. ‚Poljaci smo, Poljaci,‘ pravijo. Ampak čudno je le, da gredo na tako daljno pot bosi in razrahani. To je edinščina — jej-jej — boste le videli.«

Prišla sta sred vasi. Zbor beguncev je sedel ob cesti: nekaj moških, sicer ženske in otroci. Nekateri so imeli

svežnje obleke in posteljnine, večina pa ničesar, krog njih so bili zbrani otroci iz vse vasi. Nekaj gospodinj je že prineslo težke hlebe kruha in so ga v velikih kosih rezale beguncem. Druge so delile mleko, ena je prihitela z opranimi pleniciami, da so previle dojenčke, ki so bili vsi mokri in so jokali.

Ko je župnik stopil mednje, so ga prvi hip začudeno gledali. Menda se niso takoj zavedeli, kdo bi bil. Nato so vsi hkrati vstali, se začeli tiščati krog njega in mu hoteli poljubovati roko: vsi, ne samo otroci. Župnik je izmikal in skrival roke, pa so ga lovili za rokav in mu poljubovali suknjo. Domačini so gledali in se nasmihali. Čudno se jim je zdelo. In ko se je župnik otel beguncev, je takoj modroval župan:

»Vidite, vse drugače ko pri nas.«

»Navada,« je rekel župnik malomarno.

»Za otroke ne rečem, ampak za moškega ta reč ni,« ni bilo všeč županu.

Nato je župnik po zapisniku zbral posamezne družine, ki sta jim z županom določila stanovanje za prve dni, dokler se ne uredi drugače. En sam fant je ostal, ki ni spadal k nobeni družini. Povedal je, da je delal na polju, ko so ljudje začeli bežati. Bežal je z njimi vred — prišel z njimi na vlak in sedaj ne ve ne za očeta ne za mater. Tega je sprejel župnik. Nato je priporočil begun-

ce ljudem in določil nedeljo za to, da se razdele posameznim gospodarjem v rejo.

Ko so v nedeljo porazdelili begunce, se je oglasila pri župniku Jančarica in prinesla za mašo za srečno vrnitev Blaža; »ko mu ne morem drugače nič pomagati,« je pristavila. Ob tej priliki se je župnik spomnil Jerine tožbe, na katero bi bil skoro pozabil.

Župnik jo je skrivaj opazoval, ko je pripovedovala o Blažu, o njegovem odhodu in o tem, da se ni mogla še enkrat posloviti. V orošenih očeh ni bilo nič narejenega in zlaganega; iskrenost je gorela iz njih.

»Sedite, Franca,« jo je povabil župnik. Tudi sedaj jo je pogledal, da bi ujel znak nemirne vesti. Ali France ni spreletela barva.

»Nekaj vam moram omeniti in vas opozoriti, Franca!«

»Le kar, gospod,« je rekla čisto mirno.

»Matic vam hodi pomagat delat?«

Župnik je pogledal Franci v oči. Franca je za hip vzdržala pogled, nato se je nekoliko zmedla, povесila oči in rahlo zardela.

»Blaž ga je naprosil in hvaležna sem mu. Je res veliko postoril pri nas.«

»To je prav. Tudi jaz sem ga že pohvalil za to in mu priporočil, da še pomaga.«

Franca je spet dvignila oči, rdečica je izginila iz lic.

»Vendar pa morda včasih kar tako poseda in vasuje pri vas?«

Franco je vnovič oblila rdečica.

»Zavoljo tiste prošnje je bil res nekajkrat pri nas. Pa ga nisem nič prosila. Prav prisilil me je na prošnjo in Blaž mu je rekel. Sama bi že ne bila položila za podporo.«

»To je popolnoma prav. Če drugi prosijo, se vam tem bolj spodobi. Saj ste potrebni — vsaj toliko kot drugi. No, in če je bil Matic pri vas zavoljo tega, to pač ni nič hudega in jaz tudi nič hudega ne mislim. Saj vaju oba poznam. Ali ljudje tako govore.«

Franco je speklo.

»Kdo govori?« je vstala in stopila bliže župnika. »Povejte ga! Semkaj naj stopi in naj pove, kar ve, lažnik!«

»Ne razburjajte se, Franca. Jaz vem, da je vsako govorjenje natolcevanje — zato pa, da govorjenja ne bo, naj ne bo vzroka.«

»O, sama nevoščljivost! Saj vem. Še vselej so nam privoščili, kadar nas je kaj zadelo, in sedaj materi s šestero otroki ne privoščijo, da bi ji kdo pomagal. Je že dobro. Če se pretrgam, bomo vse sami.«

Franca je potegnila ruto iz žepa in se brisala.

»Sami ne morete. Kaj pa, ko bi sprejeli kakega begunca? V hribe jih nismo dali. Vidite, eden je sedaj pri meni, nima nikogar od svojih, tega vzemite, je kar dober za

kmetiško delo. Jaz prevzamem koga drugega — in vsi jeziki bodo zavezani. Za največjo silo pa kaj najamete.«

»Precej ga sprejemem,« je Franca brez premisleka pritrdila.

Čez četrte ure je že šla Franca navkreber domov. Za njo je stopal begunec, šestnajstletni Poljak Roman, in nesel v roki sveženj obleke, ki jo je dobil v župnišču, Franca ga je ogovarjala. Kaj malega sta se razumela, vendar pa sta kmalu oba obmolknila. Franci je začelo postajati žal, da je sprejela tako naglo tujega človeka v hišo in še takega, ki ga ne ume. Preudarila je še enkrat obrekovanje ljudi in se ga zbala, a se takoj spet razjezila: »Le kaj jim je mar!« Lotevala se je je trma. »Nalašč bom kljubovala ljudem. Le čakajte!«

Vrhu hriba je srečala Lojzo.

»Hlapca imam,« ji je pokazala na begunca.

»To je prav, da si ga vzela, revčka.«

Lojza bi bila rada obstala in se kaj pogovorila, ali Franca je šla naglo naprej svojo pot in mislila svoje misli.

Ko so ta večer pri Maticu večerjali, je Lojza povedala bratu:

»Jančarica ima hlapca begunca.«

France se je vznemiril in vprašal:

»Kakšnega hlapca?«

»Je močan, kar veliko ji bo odvrnil pri hiši.«

France je zajel še dvakrat iz sklede, nato se mu je ustavilo, žlico je pevesil in položil na mizo.

Jera ga je skrivaj pogledala, videla v njegovih očeh strah in žalost ter bila vesela.

VI

V nedeljo pred malim šmarnom je šel France od rane maše in nekaj korakov za njim je šla Jančari-ca s teto Nežo, sestro Jančaričinega očeta, vdovo na užitku. Franca je bila vesela, da je teta hodila počasi in da se je razdalja med njo in Francetom večala. France se ni ozrl, ali je vendar natančno vedel, da gre Franca za njim. Raztegnil je korake in se podvizal, da je visel ves naprej ob hoji.

Ko sta prišli s teto do pošte, se je Franca nenadoma poslovila od tete.

»Moram iti vprašat, če je kaj pisma od Blaža,« je rekla teti in krenila na levo in bila silno vesela, da se je domislila tega. Zakaj vedela je, da bi pravzaprav silno rada povedala Francetu, ki je trdovratno držal svoj sklep in se ogibal njene hiše, kaj ji je očital župnik. Ali vendar se je bala, da bi se potoma ne sešla z njim.

Pred pošto je bila gruča žensk. Vse so izpraševale:

»Ali je vaš kaj pisal?«

»Oh, nič,« je vzdihnila vsaka.

Ko se jim je pridružila Franca, je niso niti opazile, ker so bile vse zaverovane v staro potovko Pikono, ki je šepetaje pripovedovala:

»Čakate pisem? Kako bi kdo pisal, ko jih ni več?«

»Pikona!« so vzdihnile vse hkrati.

Potovka je začela tiše:

»Ni jih! Molite za njihove duše. Ves sedemnajsti polk je zletel v zrak, ko je zašel na mine.«

»Lažeš, Pikona,« je ugovarjala Jernejeva, sicer tako tiha žena. »Nič nismo brali.«

»Hm, brali! Kako si preprosta! Take stvari se še govoriti ne smejo, kaj šele pisati.«

»In vendar govoriš,« je pomagala Jančarica Jernejevi. Pikona je pogledala prekasto čez gručo.

»Hm, hribovka! Žene, ali sem kaj povedala? Nič, kajne, da nič. Visoki gospodje v Ljubljani tako govore, jaz pa nič ne govorim, zbogom!«

Pikona se je hitro izmotala iz gruče in odšla. Žene so se razdelile v manjše zборе in tožile:

»O, ve, Pikona ve. In res bo. Zakaj nihče ne piše? Ob vse naše smo.«

Jančarica ni več vzdržala pri ženah. Krenila je proti poštnim vratom in še slišala za sabo opazko:

»Naj le gre; misli, da kaj dobi.«

Jančarici je šumelo po glavi Pikonino pripovedovanje. Ves polk! O, Blaž, zakaj se nisva še enkrat poslovila! Ko

jo je poštarica zagledala, ji je samo z roko odmahnila, preden je Francka kaj vprašala. Jančarica je zamajala z glavo, poštarica je skomizgnila z rameni in jezno udarjala s pečatom na došla pisma.

Franca je tiho odšla.

Zunaj jo je ogovorila ženska izmed gruč:

»Franca, ali imaš podporo?«

»Nimam je, ne,« je rekla in se ni nič ustavila.

»Glejte,« je hitela ženska. »Ta je tudi nima in je desetkrat bolj potrebna kot Zaplotnica in sto drugih. Take ženske, ki v hranilnico nosijo in imajo vino v kletih, odkar je vojska, dobe, me pa ne. Prav je, da je vojska, ko ni nobene pravice več na svetu.« Ženska je pričela jezno mahati z rokami. Pri tej priči se jih je nekaj odtrgalo od gruč in so šle.

»Viš jih, ker imajo slabo vest zavoljo podpore, zato gredo,« je razlagala kričava ženska in kazala za odhajajočimi.

Franca je šla potrta in žalostna proti domu. »Ves polk,« ji je donel po ušesih sikavi glas potovke. Videla je njene krmežljave oči, v katerih ni bilo ne usmiljenja in ne žalosti. »Kako je pripovedovala grozno novico ta grda ženska! Samica, brezsrdna skopulja!« Niti doma na hribu ni Jančarici odleglo. Vso noč je prebedela. Poslušala je hropenje tezkih vlakov, zategnjene žvižge lokomotiv. Drugače so doneli kot sicer. Kakor stok tisočero

v bolečinah umirajočih je bilo grgranje vlakov, žvižgi kakor obupni klici na pomoč.

Jančarica ni doma nikomur povedala, kar je slišala pred pošto. Kljub temu je pa vendar prišlo to poročilo v hribe in celo teta Urša je zvedela in je od strahu mendrala in stokala po hiši. Zvedela je Jera in se prestrašila, a ne zavoljo smrti stoterih. Kot iskra jo je prešinilo: »Jančarica je prosta!« Zvedel je France. Čudil se je z grozo, ko so se čudili drugi. Na dnu srca pa je občutil kakor veselje. Sam si ni bil na jasnem, ali je vesel, da se mu je utrla pot do Jančarice, ali tega, da učka ure, ko ga Jančarica sama nagovori. Zvedela je Lojza in sklenila: Če nam Bog ne pomore, nam ne bo nihče. Še tisti večer je šla od hiše do hiše in zvabila ljudi k molitvi pred križem nad vasjo. In vsi so prišli in klečali pod milim nebom in gledali lučko, ki jo je obesila Lojza pred križ. In prihajali so vsak večer, trudni in zdelani, starčki in otroci, žene in dekleta.

Tudi Jančarjevi so prihajali, dasi je bila njih hiša najdalje pomaknjena od vasi. Edini Janezek je ostajal doma, in bil za varuha ali teta Urša ali mama.

France Matic ni sicer imel nikogar v vojski, toda molit je hodil. Da bi se pa ne sešel z Jančarico, si je izbral prostor ob krivem gabru za grmom in vselej prihajal zadnji in odhajal prvi.

Nekega dne je pa moral z doma po opravkih. Ustavil se je tudi v krčmi pri županu.

»Kakor nalašč,« se ga je razveselil župan, ki je prišel iz pisarne.

»Za Jančarico je prišla podpora. Da ne bo hodil sluga v hribe, ko ima že tako preveč potov, poneseš ji ti polo, kajne?«

France je imel takoj pripravljeno trdo besedo in sklep v srcu:

»Jaz ji že ne bom nosil!« Ali sam Bog ve, kako da ni tega rekel, ampak je spravil polo v žep in obljubil županu, da jo pošteno izroči. In v tistem hipu ga je bilo sram, ko se je podal in prevzel delo ‚biriča‘ — tako so rekli slugi — a pomagati si ni mogel več. Zato si je naročil še vina. In tako se je zgodilo, da je nekoliko vinski koračil v mraku proti domu.

Ko ni več hodil med hišami in ni srečaval ljudi, ki so se vračali s polja, ko ga je zakril gozd, je začel počasneje stopati. Vroče je bilo in vino ga je gredo. Snel je klobuk in začel razmišljati: Ali bi ji nesel sam ali poslal Lojzo?

»Begunca ima, zato je moška in ne pošlje več pome.« In jezil ga je ta begunec Roman in peklo ga je, če je Lojza omenila, da se Jančarica pohvali z njim. Toda v vinski razgretosti je pozabil jeze in prikljuvala se je stara ljubezen na vrh. Silno si je zaželel govoriti s Franco. »Kar pojdem, nalašč.« Vsi lepi spomini so obstali pred njim. Ali

spet se je zavedel, kako ga je zadnjič odslovila, in sklenil, da pojde, pa zato, da ji pove, kar zasluži.

Tako je omahoval med ljubeznijo in sovraštvom in ni vedel, da je sovraštvo le plod ljubezni, in prav ničesar ni dognal. Ko je pa stopil iz gostih ulic grmovja, se je posvetila pred križem nad vasjo lučka. Ko jo je zagledal, je še kratko pomislil in takoj sklenil, da gre k Jančarju s polo. Morda varuje ona, ko je bila včeraj pri molitvi, in tako bosta sama, je premišljal. Če je pa ni doma, nič ne de. Morda še bolje.

Z dolgimi koraki je krenil pod vasjo, da se je ognil ljudem, ki so šli na hribček, in ko je Lojza komaj začela z vero, je France vstopil pri Jančarju. Potoma je utegnil še preudariti, kako se znese nad Franco.

V hiši je bilo mračno. Samo lučka je brlela pred podobo, pod njo je sedela Franca, Janezek je spal na klopi in imel glavo na njenem naročju.

»Na, tole je dal župan,« je France brez pozdrava porinil polo na mizo.

»Marija, kako sem se te prestrašila,« je vzkliknila Jančarica, položila Janezkovo glavo na klop in iskala žveplenk.

»Saj se me je tudi treba, ki sem za biriča.«

Jančarica je prasknila in vžgala svetilko ter mu na to ni odgovorila.

»Kaj pa je?« je šla k mizi.

»Kaj? Podpora, ki je ne maraš. Tri krone na dan; je bilo že vredno, da sem se trudil in bil za to ozmerjan.«

Franca je pogledala Matica v obraz in videla, da kipi iz njega vročica in da ima stisnjene ustnice.

»France, lepo te prosim!« Stopila je predenj in sklenila roke ter ga mirno gledala.

France je imel pripravljeno psovko, kakor si jo je izmislil po poti, da ji jo bruhne v obraz za slovo. Toda ko jo je videl pred sabo, je pozabil psovko in sedel na klop.

Počasi je spravil iz sebe:

»Oh, Franca, zakaj je tole med nama?«

Jančarica se ga je skoro prestrašila.

»I, kaj?« je vprašala naglo in se sramovala svojega vprašanja, ker je vedela bolje kot France, kaj je med njima.

»Saj veš,« je rekel France in gledal v tla.

Jančarica je sedla na klop. Po kratkem molku je začel France: »Zmerjat sem te prišel, da veš, zmerjat, ker si me zadnjič zapodila kot malovrednega hlapca. In sedaj sedim tu za vrati na beraški klopi in mi gre na jok. Ali mi je narejeno ali kaj?«

France je dvignil glavo in gledal s priprtimi očmi.

Jančarica mu ni umaknila pogleda. Nekoliko v zadregi je izpuknila iz rute seneno bilko, ki se je bila med klopi zapičila vanjo, in začela važno:

»Potrpiva! France, ti nimaš družine in zato ne veš, kaj se pravi vzeti šestero otročičem očeta. Ne zameri mi. In nekaj drugega je še. Ali te ni klical župnik?«

»Župnik?« je povzel France.

»Mene je in me prijel zavoľjo pohujšanja. Se je že našel dober človek, ki naju je obrekel pred njim in mene bolj kot tebe.«

France je skočil kvišku.

»Kdo je, kdo? Povej! O!« Zaškripal je z zobmi.

»Ne vem ga in ga ne slutim. Potrpiva! Vse pride na dan. Sedaj veš, zakaj ne smeš k nam.«

»Nalašč, sedaj pa nalašč, vsak dan pridem! Bom videl, komu je kaj mar.«

»Ne bo te, zato te ne bo, ker vem, da me imaš rad. Zbogom, France! Pojdi! Vsak hip bo molitev končana.«

»Ne grem! Vpričo vseh bom tukaj!«

Franca je vstala in ga prijela za roke ter mu jih stisnila:

»Ne boš, ne. Lahko noč!«

France sam ni vedel, kako je prišel na dvorišče. Tam mu je zašepetala s praga Jančarica, ko je slišala brbljanje otrok, vračajočih se od križa:

»Že gredo! Skrij se!«

France je izginil za podom.

VII

Prav ta večer, ko je prinesel France plačilno polo k Jančarju, se je zgodilo pri Golobovih nekaj takega, kar se še ni, odkar je bila na tramu v hiši vrezana letnica 1727, to je pri tisti hiši, kjer je bila doma Francka, ki je imela za fanta Matija.

Golobovka je obirala pesno in zelnato perje na njivi. Pride pa mimo Pikona.

»Mati, ali vam kaj piše?«

»Kdo?« se je sklonila kvišku Golobovka in vrgla perišče listov v koš.«

»In no, Matija Gorjančev.«

»Kaj bi nam pisaril? Saj ni naš!«

»Nekoliko je že vaš, če je vaša njegova,« je usekala Pikona Golobovko in pomežiknila.

Golobovka je zardela in ujezilo jo je.

»Njegova! To ste jeziki! Če le pregovori s kom, je že njegova. In na našo imate posebno piko.«

»Meni je vseeno, če je vaša ali čigar si bodi. Ljudje si pa tako namigavajo, da boste zibali, preden mine voj-ska.«

Golobovka je prebledela. Naglo se je sklonila v zelnik in govorila v tla:

»Pikona, je že prav! Le snedaj dobro ime — pride povrnjeni dan za vsakega. Obrekljivci — le, le!«

Golobovka je jecljala in roke so se ji tresle; ko je trgala liste, so ji padali na tla. Počasi je dvignila glavo. Pikone ni bilo več, izginila je za koruzo.

Golobovka je obstala sredi zelnika, listje ji je zdrsnilo iz rok v koš, roke so se ji povesile ob bokih. Pred očmi ji je migljalo, dolgi koruzni listi so se ji zdeli kakor sami obrekljivi jeziki, ki so v zboru ponavljali Pikonino natolcevanje. Jata vran se je pripodila krakaje čez polje in utonila v koruzi.

Golobovka je skušala zbrati misli. Francko si je poklicala živo v spomin, začela pretehtovati vsako dogodbičo, vsako količkaj sumljivo vedenje. Hipoma se je česa domislila in se razburila, da ji je zaključvalo v sencéh. Ali misel je izginila in prišla druga, ki jo je umirjala. Zopet se je sklonila k tlom, da bi nadaljevala delo. Toda listi so ji padali iz rok, z nogo je zadevala ob zelnate glave, ki se jih ni več znala ogibati. Nemirna je vrgla zadnjih nekaj listov v koš, ga optala in odšla proti domu.

Čim bolj se je bližala vasi, tem počasneje je hodila. Vsa zatopljena v strašno skrb se je upognila pod košem in lezla kot betežna starica proti hiši.

V prašičji kuhinji je snela koš in usula liste poleg kotla. Kakor se ji je zdelo potoma, da nese silen tovor, se je sedaj prepričala, da ni kar nič teže odložila s sebe. Odšla je v vežo, segla po korcu in izpila žejna do zadnje kaplje. Nato je stopila v hišo in se sesedla k mizi ter si podprla glavo. Vse križem so jo mučile misli in iz vseh je videla samo eno edino: Če je to res, sem bila slepa — in moj Bog, če bi nam hiša pogorela, vse rajši kot to. Tema se je ulegla nanjo in krog in krog ter jo začela stiskati, da je skočila od mize, šla naglo ven, da niti vrat ni utegnila zapreti za sabo.

»Francka!« se je kmalu razleglo po dvorišču. In kmalu še drugič: »Tak, Francka, ali si gluha!«

»Kaj pa je, da tako kričite?« se je oglasilo izza ograje vrtiča, kjer je Francka plela.

»Ali očeta ni doma?«

»Ne,« se je glasil kratki in, kakor se je zdelo materi, pikri odgovor.

»Sem pojdi!«

»Po kaj? Počakajte vendar, da oplevem do konca lehe.«

»Precej, pravim!«

Golobovko je pograbilo. V vsaki besedi je slutila trmo in slabo vest Franckino, dasi se ob drugih priložnostih nista drugače sklicevali.

»M, ali gori?« se je Francka sklonila izza ograje, kjer se je čeznjo zasvetila pisana ruta, zavezana na tilniku in ne pod brado, kar Golobovki ni bilo nikoli všeč.

»Kako se spet pokrivaš, nečimrnica!«

»Menda ni tak greh to.«

Francka si je odvezala ruto in spustila vogle rahlo zapentljane nad prsi.

»Pojdiva v hišo,« je namignila mati mnogo meče kakor prej in odšla pred hčerjo.

Francki so se potoma vzbudile sumnje: morda je mati kaj spoznala. Toda ni se prestrašila. Odkar se je zavedela, kaj se je z njo zgodilo, je že toliko noči razmišljala o dnevu, ki ga je sedaj slutila, da je bila pripravljena na vse.

Mati je šla preko sobe do mize, Francka je zaprla s hrbtom duri, obstala na mestu in se naslonila na vrata.

»Kaj imate?« je vprašala izza vrat mater, ki je gledala skozi okno in ji obračala hrbet ter razmišljala, kako bi začela.

Franckino vprašanje, nestrpno, nekoliko zadirčno, je mater takoj zdramilo. Nič več ni iskala besedi, kako bi začela. Zasukala se je naglo, da ji je opletlo krilo, stopila nekaj korakov proti Francki in kar bruhnilo je iz nje; pri tem je dvignila kvišku desnico, iztegnila kazalec, ki je bil razkopan od dela in nekoliko upognjen:

»Ti, deklič, zarotim te tukaj pri tej bridki martri,« pokazala je v kot, kjer je viselo črno, stoletje staro razpelo, »da mi poveš, meni, svoji materi, ali si sama na sebi ali nisi?«

Hči je ves čas motrila mater in ji ni umaknila pogleda, v katerem je sijalo nekaj topega, od skrivnega trpljenja razbolelega. Krog ustnic se ji je začrtal grenak smehljaj, smehljaj obupanega obsojenca. Mati je ujela ta pogled in ta smehljaj in se še huje razburila. Topotnila je z nogo, stopila še dva koraka bliže do hčere in ponovila vprašanje. Francka, ki je nezavedno izpukavala lističe drobnega cveta, kakor si ga je bila zataknila na vrtu, je izpustila zmečkani cvet na tla, roke so ji omahnile, lice prebledelo, glava ji je klonila na prsi in hripavo je na pol šepetaje odgovorila:

»Nisem, mati!«

Nato je sledil nekaj hipov grozoten molk. Materina dvignjena roka se je pričela tresti, dokler ni omahnila in se povescila, oči so zrle zaprte na hčer, noge so se ji šibile, ko je pretrgal molk obupen klic:

»Kristus, kaj si nam storila!«

Nato se je mati opotekaje sesedla za mizo, sklonila nanjo glavo in začela glasno jokati. Tudi Francka se je prestopila od vrat, dvignila predpasnik, skrila vanj lice in pri peči sede tiho ihtela.

Na dvorišču je zaropotal voz.

Golobovka se je hipoma zdramila in dvignila glavo. Poslušnila je, vstala, sklenila roke in rekla:

»Oče znori od žalosti in jeze.«

Francka je poznala očeta le predobro. Zbežala je naglo iz hiše. Ko je na dvorišču zagledala kruljavega Jerneja, hlapca, se je umirila in šla nazaj na vrtiček. Začela je pleti. Vse objokane oči so komaj ločile plevel od zelenjadi.

»Ko bi še pred očetom prestala!« je začela razmišljati. Kar takoj si je želela še tega, da bi bilo končano. Vedela je natanko, da se izvrši še ta večer. Zakaj mati ni očetu prikrila nikoli ne besedice.

Golobovka je tudi pogledala na dvorišče z namenom, da njemu takoj razodene vso nesrečo. Ko je pa zagledala Jerneja, se je vrnila v hišo, sedla k mizi in začela pre-mišljevati. In vse na široko in na dolgo razpeljano pre-mišljevanje se je končalo vedno in vedno:

»Kaj poreko ljudje? O, vse bi prikrili, da ni te vojske!«

Družina je že večerjala, ko je prišel Golob, ki je bil židane volje. Sklenil je dobro kupčijo za par mladih volov. Ves zgovoren je prisedel k mizi in zajel nekatere krati. Golobovka je bila vesela, da je bil dobre volje, in se je manj bala.

Družina se je hitro razkropila po večerji; tudi Francka je odšla v izbo. Golob je poiskal porcelanko, ki si jo je

privoščil le ob izrednih prilikah, začel hoditi gor in dol in iztrkaval iz nje star pepel.

»Boš videla, to so voliči! Povitega života, pravih kosti — o, to bodo naredili pri nas.«

»Ali so bili dragi?«

»E, nič dragi! Denarja nima Cebin, sicer bi jih bil trje držal.«

»Koliko?«

»Tega ne povem danes. Jih boš cenila. Še ta teden jih prižene.«

»Pa skrivaj,« je rekla žena malomarno, se naslonila nazaj pri peči in vzdihnila.

Golob je obstal sredi hiše in prenehal gibati s prsti, ki jih je držal v velikem mehurju, ko je tlačil porcelanko:

»Ali si čemerna danes!«

»Saj sem lahko.«

»Kaj pa je?« Golob je pozorno dvignil glavo.

»I, kaj? Enkrat moraš zvedeti. Čim prej, tem bolje.«

Golobovki so začele teči solze po licu.

On je namrščil obrvi, ki so se togotno razčeperile nad hudimi očmi. Prestopil se je proti ženi in velevajoče zahteval:

»Povej!«

Golobovka je začela skozi jok, pokolcevaje:

»Ne znori, premagaj se, lepo te prosim —«

On je postal nemiren in zahteval:

»Brž,brž!«

»Francka ni več sama na sebi.«

Golobu je padla porcelanka iz rok in se razbila. Z no-go je udaril nanjo, da jo je strl na kosce, planil pred ženo in z očmi buljil vanjo:

»Kaj? Kako? Francka?«

»Danes mi je sama priznala.«

Golob je pritisnil pesti ob senca, se okrenil, topotnil še enkrat po ostankih porcelanke in izrigal iz sebe:

»O, peklenško seme! O, pasja hči! Tole nadme! Nadme, ki sem farne cerkve ključar, prvi svetovalec, ki imam dolžnost, da take potepinke preganjam po občini. Ponjo! Zmeljem ga, satana. Ponjo!«

Golobovka je dvignila roke:

»Lepo te prosim, ne znori —«

»Ponjo! Sèm z njo!«

Golobovka se je bala hujšega in je odšla po Francko. On je pa hodil po sobi, vihtel pesti, pod težkimi čevlji so škripale črepinje porcelanke.

Ko je Francka stopila z materjo v hišo, je obstal; široka pleča so bila dvignjena, kri mu je gorela v licih, glava mu je bodla naprej in bruhnil je v hčer grdo psovko.

Francka je padla na kolena in prosila: »Oče, odpustite!«

»Nikoli,« je zavpil oče in segel po spuščениh kitah hčerinih. Mati je priskočila v obrambo, Francka je pla-

nila kvišku in pogledala očeta v obraz. Oče je izpustil kite in si obrisal dlan ob stegno:

»Fej, niti ne primem te ne, cunja! Stran, za večne čase stran od naše hiše!«

»Zbogom!« je rekla Francka in se obrnila k vratom. Mati je prijela za kljuko in jo ustavila.

Očeta pa je odgovor Francke pograbil. Planil je v kamro, privihral z debelo listnico in jo vrgel hčeri pred noge: »Tu imaš doto, sedaj pa le: mi z Bogom, ti s hudičem in ven, ven!«

Francka je odpahnila mater od vrat, stekla po stopnicah in se zaklenila v izbo.

Mati je tiho zaprla vrata, sklonila se po listnico in jo nesla nazaj v kamro.

Venomer si je otirala solze in, ko je še nekoliko poseдела, je rahlo nagovorila moža:

»Kaj bi sedaj z njo? Kaj se ti zdi?«

»Jaz sem že opravil. To je pribito in pri nas so ji vrata zapahnjena na veke.«

Spet je molčala, dokler ni Golobovka še enkrat poskusila: »I, po vojski jo pa vzame.«

»Tiho in spat pojdi!« je zamolklo zarezal nad ženo Golob.

Mati se je pokropila iz kropivčka in odšla v kamro. Oče je pa hodil in hodil po sobi in črepinje razbite porcetanke so škripale čezdalje tiše.

Ko je Francka zaklenila izbo, je legla ob prižgani luči oblečena na posteljo. Nepremično je zrla v strop, kjer je od majhne svetilke trepetal svetel kolobar. Topa, uničena in strta je ležala z enim samim spoznanjem, da je pravzaprav sedaj vsega konec. Slutila je, kaj bo z očetom, ko zve, in se bala. Pripravljena je bila na vse. In vendar, ko je prišlo, je občutila, da ne more vsega tega nositi. Temna misel jo je obletala: Če je že konec, naj je vsega konec. In zazdelo se ji je, da sliši vabljivi šum reke, ki je nekaj streljajev od hiše bobnela čez jez. Ali mrzlica jo je spreletela ob tej misli in gorko je občutila, kako ji je Matija zadnjič stisnil roko, kako so mu igrale solze skrivaj v očesu ob slovesu. In Francka je vzdihnila polglasno: »O, Matija, ko bi ti videl moje trpljenje!« Obrnila se je na postelji, skrila glavo v blazino in se razjokala.

Nato se je dvignila, poiskala papir in začela pisati Matiji pismo na vojsko:

»Pozdravljen od travc'e zelene do plav'ga neba, od sonca rumen'ga do moj'ga srca —« je napisala za uvod in mu razodela vse. Potem je s hladnim mirom začela skladati obleko, jo zavezovala v sveženj in se pripravila za odhod. Prijela je sveženj z roko, pa ga spet postavila nazaj na skrinjo in sedla poleg njega.

»Še enkrat bom pokleknila pred očeta,« ji je trenutno prišlo na um. Ali prav tako hitro se je dvignil upor: »Nočem. Grem, kamor koli.«

Tiho je zavrtela ključ, odprla in prisluhnila. Iz hiše so se še vedno čuli težki koraki očetovi. Naglo je priprla vrata, ugasila svetilko in nato začela tipati po stopnicah. Kadar je oče za trenutek obstal, je obstala tudi ona, dokler se ni neslišno pritihovala do vežnih vrat, odrinila zapah in izginila v noč. Pes pred hlevom je kratko zalajal, pa takoj, dobrikaje se Francki, utihnil.

Ko je oče začul psa, je obstal in prisluhnil. Čudno se mu je zdelo, kaj bi bil pes tako nenadno zabevskal in hipoma utihnil.

»Če bi mu kdo podvrgel,« se je ustrašil in takoj poiskat hlevno svetilko ter šel pogledat. Ko je naletel vežna vrata nezapahnjena, se je zdrznil, obstal in razumel vse.

»Šla je,« ga je izpreletelo. Vleklo ga je, da bi planil za njo in jo klical. Počasi je odprl vrata, roke so se mu tresle od razburjenja, prehodil je dvorišče, posvetil v hlev, se vrnil in posvetil tudi v izbo. Francke ni bilo. Ni se prestopil čez prag. Jezen se je obrnil: »Tako je prav! Nikoli več! Ti nisi več moja hči!« Takoj se je začel slačiti in je povedal ženi mrzlo in odurno:

»Šla je.«

Golobovka, ki tudi ni spala, je šinila iz postelje:

»Šla? Marija, če si kaj naredi!«

On ni odgovoril ničesar.

Mati se je začela zbegana oblačiti.

»Jaz grem za njo.«

»Kam neki?«

»Klicala jo bom!«

»Le rjovi, da spraviš vso vas na noge in nas ogrdiš, da bo smradu za cele fare daleč. Nikamor se mi ne ganeš.«

»In če gre v vodo ...«

»Kamor koli, ni več naša.«

»Moj Bog, kakšen si.«

»Tak, kakor ste me ve naredile. Spat!«

Žena je ihtela, on je molčal. A ves drob je trepetal v njem v strahu za Francko.

VIII

Francka je po stranskih stezah za vrtovi tekla od doma. Na razpotju, nekaj streljajev od vasi, se je zasopla ustavila in pod križem izpustila sveženj na tla. Ta križ je bil tisti, ki ga je bil postavil na mestu starega, trhlega malo pred vojno njen oče in ga dal slovesno blagosloviti. Pod tem križem se je vselej ustavil mrtvaški sprevod, nosači so postavili krsto na tla in kdo je tu v imenu rajnega prosil vaščane odpuščanja ob slovesu na drugi svet in molil za pokoj duše, preden so pogrebci krenili proti fari.

Pod tem križem je Francka obstala. Nad njo so gorele zvezde, v daljavi je šumela voda čez jez, na jesensko polje je padala rosa, ki jo je hladno čutila Francka na čišmih.

»Kam?« je stopilo prednjo vprašanje.

»Nazaj, naj se zgodi kar koli,« je bil nezavesten odgovor.

Ali še hitreje ga je popravila in ugovarjala:

»In če me je konec, ne grem nazaj! Ne grem!«

Reka pa je šumela čez jez in Francki se je zdelo, da jo samo še ona posluša in da samo še ona odgovarja na

vprašanje: »Kam?« Kaj se menijo zanjo zvezde, kaj meni zanjo polje, prav ta njiva Golobova, ki jo je tolikokrat plela? Niti ena bilka se ne gane, niti pes v vasi ne zalaja in rodna hiša spi in ga ni, celo matere ni, ki bi zaklicala v noč: »Kam, Francka?« Le reka je šumela. Francki je bilo, kakor da se bliža šum, da že vidi, kako poskakuje pena čez skale, kako ji valovi govore: Pridi, ko te nihče ne mara. »O Kriste!« je vzdihnila Francka in pogledala na križ. Še huje je štropotala reka čez jez, kot bi tekla tik za križem. In ko je Francka strmela v nagnjeno glavo Križanega, ji je rastla moč v duši; stopila je do križa in pritisnila ustnice na steber, od rose vlažen. Šum reke se je oddaljil, Francka je objela križ; se dvignila do ranjenih nog in poljubila žebelj v nogah Zveličarjevih.

Potem je pobrala sveženj, ga nataknila na dežnik in si ga zadela na ramo ter odšla.

»Kam?«

Nič več je ni skrbelo. Že tolikokrat je našla v mislih edino pot v hribe do daljne sorodnice, ki je za Kozjim hribom s priletno hčerjo živela v majhni kajži. Tam bo našla, je upala, usmiljeno srce, tam bo najbolj skrita; k maši bi hodila v sosednjo faro tako dolgo, da se Matija vrne z vojske.

Preden je zavila na pot v hribe, se je še enkrat ozrla na domačo vas in zaželela si je še materinega klica: »Franccka, vrni se!«

Počasi je hodila. Ko jo je zakrilo grmovje, jo je postajalo strah. Prva splašena ptička, ki je tik ob poti nočevala, jo je razburila, da se je vsa stresla. Ali prepodila je drugo in tretjo in strah je gineval. Po nekaterih podružnicah je zazvonilo dan. Francki je rastel pogum, zamislila se je in načrti za prihodnost so se ji križali v glavi.

Sama ni vedela, kako in kdaj je prišla na vrh. Obstala je. Izpod rute so ji tekle potne kaplje. Snela jo je, si otrla pot in si popravljala lase. Daleč na vzhodnem nebesu se je že svitalo. Francka je sedla na sveženj in naslonila glavo na dlani. Še enkrat je pogledala v temno prihodnost. Kakor bi se bila šele sedaj jasno zavedela, kaj se je zgodilo, je začela ihteti.

Tisti hip pa se je zasvetila drobna lučka v smeri od Kozjega hriba. Francka je ni opazila, ko si je zakrivala obraz z rokami. Lučka pa se je neslišno bližala, dokler ni nekaj korakov od nje obstala.

Maticева Lojza je šla k rani maši. Veliko, rdeče rezano knjigo, »Večno molitev«, je držala v levici, izpod nje je visela na sredincu majhna svetilka, v desnici je držala molek. Ko je Lojza zaslišala ihtenje, se je ustavila. Mislila je prvi hip, da je kak otrok, ki je zašel v gozdu. Ali dne je bilo že toliko vrhu hriba, da je zapazila sključeno žensko, ki je sedela ob poti.

Lojza se ji je približala toliko, da je lučka že obsvetila med dlani stisnjeno glavo Franckino. Lojza je ni spoznala. »Dobro jutro!« je izpregovorila Lojza.

Francka se je vsa zganila in hitro dvignila glavo. Od solz orošene oči so zagledale pred sabo velik, megleno svetel kolobar; Lojze ni videla. Ali ta jo je v tem hipu spoznala.

»Moj Bog, Francka! Za božjo voljo, kaj delaš tukaj?«

Stopila je k njej in ji položila roko na rame.

»Lojza,« je izpregovorila Francka in vstala s svežnja. Vsa je bila še oplašena in ni mogla odgovoriti.

Lojza ji je pogledala v objokane oči, opazila sveženj na tleh in vprašala zopet:

»Kaj vendar delaš?«

»Pokoro,« je rekla počasi Francka in iskala v robcu suhega prostora, da bi si obrisala solze.

Lojza je nekoliko pomolčala in povesila pogled, ko je razumela odgovor.

»Ali je res?«

»Ne veš, kako sem nesrečna.«

»Kam greš?«

»Spodili so me od doma, ko so zvedeli, in sedaj grem k Blagonki. Kaj hočem? Ta me ne zapodi, upam.«

»K Blagonki? Tja ne moreš.«

Francka se je že prestopila, da bi hitro nadaljevala pot, ker se je že očitno danilo. Lojzina beseda pa jo je ustavila.

»Ne morem?« je pogledala Lojzo s široko razprtimi očmi. Dolge vejice so bile kot v tankih šopkih sprijete od solz.

»Blagonka in hči sta nekje na ravnem pri otavi in hiša je že več dni zaprta.«

Francki je zdrsnila cula na tla. Prijela se je za glavo z rokama in obupno kriknila:

»Kriste, kaj moram res v vodo!«

»Mog Bog, Francka, ali nimaš duše?« je Lojza vsa vztrepetala in stopila tesno k dekletu, ki se je začela stresati v joku.

Lojza jo je prijela za roke, Francka ji je omahnila na prsi in jokala. Lojza ji je objela glavo, jo tešila z rahlim božanjem in mislila, kako bi ji pomagala.

»Francka, lepo te prosim, izbij si iz glave tako misel, nič ne obupuj. Vse bo pozabljeno. Veš kaj, domov se vrni. S teboj grem, če hočeš, in jaz bom prosila očeta zate. Najbolj prav bo tako. Kaj bi se potikala okrog? Kajne, da greš?«

Lojza se je počasi ločila od Francke, upihnila svetilko, jo skrila v grm, prijela za sveženj in spet prosila:

»Kar pojdiva, Francka.«

Francka je stala nema in gledala v Lojzo. Ali njen pogled ni motril Lojze. Strmela je v daljavo, kakor bi nečesa iskala. Po licih so se sledile srage, ki so jih začrtale posušene solze. Hipoma, kot bi nekaj našla, je odgovorila odločno: »Ne grem domov! Kamor koli, samo domov ne.«

Iz besed je zvenela tolika odločnost, da si Lojza ni upala več omeniti doma. Spet sta obe pomolčali.

»Tedaj, kam pa?« je vprašala Lojza.

Francka je skomizgnila z rameni.

»K nam pojdi, ko nimaš drugam.«

»K vam?« se je začudila Francka in se zasmejala s suhim, prisiljenim smehom, polnim nevere.

»Zares. Vsaj za nekaj dni. Ta čas se morda vse kako prenaredi. Kar pojdiva.«

Lojza je naglo poprijela sveženj, segla po Franckini roki in jo potegnila za sabo.

»Ne bodi abotna. Jaz ne grem. Taka, kakor sem, in k vam. Pomisli vendar!«

»Za sedaj je to najbolje. Kar hitro!«

Francka je šla kakor otrok brez volje za Lojzo, ki ni izpustila njene roke.

»Le hitro in tiho,« je za hipec obstala pri hiši in se ozrla po dvorišču. »Jera je v hlevu, France še spi. Za mano.«

Lojza je odložila sveženj na skrinjo v svoji sobici.

»Glej, Francka! Kar lezi v mojo posteljo in počij. Jaz grem vendar še na faro. Maše ne zamudim, za uro molitve, ki jo imam danes pisano, mi Bog ne bo zameril. Ko se vrnem, se pomeniva in premisliva nadalje.«

Nato je Lojza naglo odšla, zaprla vrata, zasukala ključ in si ga vtaknila v žep. Neopažena je spet prišla na stezo in hitela v dolino.

Po maši je Lojza prestregla župnika pred zakristijo in ga vprašala, če ji utegne dati sveta v neki stvari. Župnik jo je povabil v pisarno. Potoma je govoril:

»Pri vas je sreča, da France ni vojak. Vi lahko delate. Kako pa, brat kaj hodi pomagat k Jančarju?« je župnik postal pred vrati pisarne in iskal po žepu ključa ter motril Lojzo.

»Zdaj ne. Za jesensko setev bo pač spet treba. Za rajtaja begunec ni.«

Župnik je bral Lojzi z lica, da nič ne sluti o tem, kar je Jera tožila, in je bil tem bolj prepričan, da je vse pretirano.

»No, kaj bi?« jo je vprašal v pisarni, kakor je imel navado nagovoriti vsakega.

»Nič veselega nimam, gospod.«

Ta se je takoj spet domislil Jančarice in Franceta, ali prejšnji odgovor Lojze mu je omajal slutnjo in tem bolj dignil zanimanje za novico.

»Lojza ne hodi na prazne spletko semkaj,« je preudaril, sedel za pisalno mizo in Lojzi ponudil stol.

Lojza je pričela: Tako in tako sem našla Golobovo — in mu vse razodela.

»Kakor je žalostna ta novica — moj Bog, kaj bo še vse prišlo s to grozno vojsko — si vendar sila modro ravnala. Ali sedaj? Kaj misliš, Lojza?«

»Domov naj bi šla, mislim jaz. Sramoti ne uidejo ne tako ne drugače.«

»To bi bilo najboljšo. Toda Golob! On je strašen človek.«

»Ko bi mu vi rekli.«

»Tudi moji besedi se ne bo uklonil, vsaj takoj ne.«

»Nekaj tednov je lahko Francka pri nas. Saj je dovolj dela.«

»Pri vas,« je poprijel naglo župnik. »Pri tebi, nič ne rečem, toda je France, je Jera.«

»Franceta poznam. Še zmenil se ne bo. No, in Jera, njej pa nič mar ni to.«

»Morda bolj kot vsem drugim.«

Župnik si je na pol zatisnil oči, da je Lojza, ki mu je gledila odkritosrčno v obraz, opazila sumnjo v njih.

»Čudna je Jera in hudega jezika.«

»To je. Menda ne veš, in če ne, je prav, da zveš: Franceta je prišla tožit ali pravzaprav Jančarico, da gleda za njim.«

Lojza je ostrmela:

»O, ti grda ženska ti! To je napravila?«

»Vidiš. In sedaj Francka, taka, kot je, pri hiši? Ali ni težko?«

Lojza je pomolčala in zbirala misli. Dobro se je spominjala večera, ko jo je svarila zaradi natolcevanja. Da si je pa Jera upala do župnika, to je bilo Lojzi odveč.

»Ne, gospod župnik, Jera je Jera, ali vse naše hiše ne bo uganjala. Prosim, pomirite Goloba, dotlej pa ostane dekle pri nas. Zanesite se name.«

»Meni prav. Storim, kar bom mogel, toda pomni, Lojza: brez težav to ne bo. Težke ure si nakladaš!«

Lojza je naglo odšla. Čim bolj se je oddaljevala od župnišča, tem bolj jo je pekla Jera. Francko je skoro pozabila in samo Jera in spet Jera ji je hodila na misel. In ko je vse dodobra presodila, se ji je zazdelo, da je Jera na Franceta ljubosumna. Skoro bi se bila naglas zasmejala temu spoznanju. Ali še enkrat je preletela vsa leta Jerine službe in vsaka malenkost je govorila: Jera je ženska, ki si niti z mislijo ne drzne upati, da bi bila kdaj Francetova; toda sovraštvo vsaki drugi, ki bi se mu bližala!

Ko je prišla do bogca vrhu griča, se je ozrla nanj in se pokrižala. Zapeklo jo je, da se je morda le presovražno razburjala nad Jero.

»Saj ji vse odpuščam,« je obujala kes. »Morda si sama ne more kaj, ko je svet tako čudno prečuden.«

Zasukala je misli od Jere na Francko in prišla domov, kjer je srečala deklo ni dvorišču.

»Kje je France?« jo je nagovorila prijazno.

»Na podu. — Sem že zakurila in pristavila. Mleko sem tudi scedila. Pisana ga ima vsak dan več. To je živalca,« je hitela Jera in potresla otrobe na rezanico za teličke.

»Prav. Po zajtrku pojdeš takoj okopavat repo; jaz pridem za tabo.«

»Saj bi jo skoro sama, kar je še je.«

Lojza je bila vesela, da nihče niti ne sluti, kako gostjo ima pri hiši. Oprezno je odprla sobo. Francka je spala. Prsti desne roke so bili zapleteni v težke kite. Lojza je obstala pri postelji.

»Kakor Magdalena,« jo je spreletela misel. »Morda v sanjah umiva Gospodu noge s solzami in jih briše z lasmi.«

Tiho se je spreoblekla, popravila zastorček na oknu, kjer je sililo ob vrzeli sonce na posteljo, in šla v kuhinjo.

Pri zajtrku je Lojza še enkrat naročila Jeri, kaj naj dela, in vprašala Franceta:

»Kajne, da je prav?«

France je bil čuda dobre volje, kakor se je bil prejšnji večer raztogotil pri Jančarici zaradi novice, da je bil zatožen pri župniku.

»Seveda je. Saj pojdem tudi sam tja, ko mine rosa, da na ozarah odkosim za krave.«

Jera je takoj odrezala malico kruha, ga zavila v predpasnik, zadela motiko in odšla.

Lojza je težko čakala, da je Jera izginila, potem je poklicala brata in mu vse razodela.

»Meni je vseeno,« je skomizgnil brat z rameni, ko je Lojza dokončala povest in ga vprašala, kaj sodi on.

»Vseeno! Ni res, prav tebi ne sme biti vseeno in Jeri tudi ne bo vseeno.«

»Jeri — Jeri za zlomka, no —«

»Ne kleti,« mu je hitro požugala Lojza s prstom.

»Saj to ni kletev,« je ugovarjal France in zastavil še enkrat:

»Za zlomka je to čudno, kaj pravic ima pri hiši dekla.«

»Pravic? — Naj jih ima ali ne, za tožbe ji je vendar odprta pot.«

»Za kakšne tožbe? Ali ni pošteno plačana?« Zadnjo besedo je France izgovoril samo na pol, segel pod klobuk v lase in razširil oči.

»Saj se drugod tudi lahko toži, ne samo na sodniji.«

»V župnišču, kajne?« je planil brat in veselje mu je žarelo z lič.

»Kdo ti je pravil?«

»Nič ne taji. Sedaj jo imamo! Ti šklebeder ti stari — ha ha ha!«

France je skočil kvišku in mahal s klobukom.

»Da si je upal ta kolovrat kaj takega! Ali jo izplačam!«

»Ne, nikar! Jaz jo posvarim zlepa.«

»Ti, kakor hočeš, in jaz, kakor hočem. Sedaj nalašč. Golobova naj kar ostane pri nas. Le udinjaj jo in po dve kroni ima več na mesec kot Jera.«

»Ne, France,« je prosila Lojza.

»Je že vse dobro,« je mahal z rokami France in skočil po stopnicah v svojo sobo.

Lojza je obsedela.

»Saj mu nisem pravzaprav nič povedala in vendar ve. Pa da je tako vesel in se smeje!«

France je prišel naglo spet na dvorišče, žvižgal krog voza, včasih se zasmeljal in spet žvižgal židane volje, da se je Lojza še bolj čudila. Videla ga je, kako je zadel koso na ramo in odšel.

Lojza bi bila najrajši šla za njim. Ali imela je še dela v kuhinji; tudi Francko je morala počakati, da se prebudi.

Brat je korakal s klobukom po strani na polje in obsedla ga je radost, ki čaka trenutka, da se znese nad sovrážnikom, in je prepričana, da ga stre.

Veselo je zapela osla ob koso na ozarah. Jera se je sklonila, oprla ob motiko in rekla:

»U, si priden.«

»Ne verjamem,« je odgovoril France in zamahnil s koso. Jera je spet zasadila motiko.

France se je komaj premagal, da ni udaril z jezo na dan.

Kosil je in brusil in razmišljal, dokler ni dokosil in do-
dobra preudaril kako se znosi. Na smeh mu je šlo, tako
da je bil samega sebe vesel. Obrisal je koso, jo obesil na
čejšnjo in sedel na debelo korenino, ki je molela iz zem-
lje. Jera je pridno okopavala. France je izvlekel mehur in
se začel ukvarjati s tobakom. Ko je dal prve dime, je za-
klical:

»Jera, pojdi no sem!«

Jera se je ozrla in se namuznila:

»Čič ne da nič!«

»E, če gospodar vabi, naj posel uboga. Pomalicaj!«

»Saj mi je resnično že vroče,« je spustila Jera motiko
v razor, si otrla pot in šla na konec njive, kjer je imela
pod plevelom skrito malico. Nato je sedla h gospodar-
ju, poiskala pipec v žepu in si razgrnila predpasnik na
kolena.

»Jera, koliko let si že pri nas?«

»Ali ne veš? Enajsto teče.«

»Jera, povej, ali se ti je godila kdaj krivica pri nas?«

Dekla je obstala z zibajočo se brado in ga pogledala.
Nato je prikinknila zalogaju suhega kruha, da ga je spra-
vila skozi grlo, in rekla:

»Nikoli ne. Zakaj vprašaš?«

»Zato, ker ne razumem, zakaj jo ti meni delaš.«

»Bog ve, France, da je nisem nikoli.«

»Bog ve, da si jo, in jaz tudi vem.«

»Ni res,« je vzkipela Jera.

»Nič se ne bova prepirala. Jaz sem danes židane volje. Na,« France je segel v žep, »tu je hranilna knjižica — le preglej, do vinarja je vse naloženo — tu je poselska knjižica in tu za en mesec naprej plača. In sedaj, Jera, zbogom in pojdi, če hočeš, koj k župniku in mu še kaj povej.«

France ji je vrgel knjižico v naročje in vstal.

Jeri je padel kosec kruha s pipcem vred iz rok in se zakotalil po bregu. Široko odprta usta so zevala za Francetom, suhe prsi so se ji vzdigovale, dokler ni planila še ona kvišku, pahnila obe knjižici s kronami vred iz naročja in začela z jokom:

»Lažeš! Narejeno ti je, od tiste babe ti je narejeno! Nikoli te nisem tožila, njo pa sem in še jo bom.«

Nato je izlila jezo v glasen jok in se namerila proti domu. Potoma je ugovarjala:

»Enajst let sem trpela kot kamen na cesti, sedaj me mečeš pod kap, jeseni, ko ni služb, za zahvalo! Le spravi tiste knjižice, jih ne maram!«

France se je pasel nad njeno jezo in jokom. Puhal je mogočne dime, pregledoval po nepotrebnem koso in njen klep.

»Saj je vseeno!« je zakričal za njo. »Pri županu dobiš vse:« je dodal, ko se je sklonil po bukvice in pobral kro-

ne. Spet je sedel pod češnjo, gledal Jero, ki je tekla proti domu, in bil ves srečen.

Jera je prijokala domov in zatožila Franceta:

»Ah, Lojza, spodil me je, zaradi tiste babnice grde! Taka, krivica! Bo že videl.«

Lojza je naglo priprla kamro, da bi Jera ne zagledala Francke, ko je bušknila v sobo.

»Zakaj si ju obrekovala?« je rekla čisto mirno Lojza.

»Franceta nisem nič. To je vse ona naredila, ta kača!«

»Jera, ne tako. Kaj vidiš pezdir v očesu svojega brata —« je rekla Lojza resno in ji požugala.

Jera je ihtela in si brisala solze in nič ni odgovorila.

»Če hočeš, grem, da ga pogovorim.«

Jera jo je proseče pogledala.

»Saj ga ne boš, ko je tako sam svoj. Uj, kakšno sramoto mi naredi!«

»Bom ga. Toda enkrat za vselej si zapomni, da si ne izmisliš še česa takega.«

»Ne bom, ne,« jo je Jera gledala še vedno proseče.

»Pojdi torej v zelnik in oberi gosenice, jaz grem k Francetu.«

Jera si je brisala solze. Lojza je šla k njivi, kjer je Franca še vedno sedel v senci.

»Ali je šla?« je izpregovoril že od daleč sestri.

»V zelnik sem jo poslala.«

»Kam? Pri nas ne bo!«

»Ne, ne, France. Saj je dobila, kar si ji nameril. Sedaj odpusti. Je bilo čisto zdravo zanjo in zate.«

»Zakaj zame?«

»Saj sam dobro veš. Brez nič tudi ni.«

»Kaj ni brez nič?«

»Ne taji! Nič ni, res je, in vendar je nekaj. Zato imej ti pamet, ko še ni prepozno. Jera pa naj ostane in mir naj bo pri hiši.«

Vtem je na nasprotnem bregu prišla na njivo ženska. France je vedel takoj, da je Jančarica. Nasmehnil se je skrivaj v daljavo, da bi ji povedal:

»Ali sem jo, kar je zaslužila!« Nato je pa zinil naglas, kakor jezen:

»Ti držiš z njo.«

A Lojza je vedela, da France ni več jezen.

IX

Ali si ga pregovorila?« je vprašala Jera Lojzko, ko se je vračala mimo zelnika.

Lojza je skomizgnila z rameni.

»Upam da. Ne ve se pa ne. Je čuden, saj ga poznaš.«

Jera se je sklonila spet k zelnatim glavam in nič upanja ni imela. Preudarjala je, kam bi šla. »Do svetega Jurija grem gostovat, saj imam denar. In kako dnino tudi še ujamem. Ali pomnita naj me, če pojdem. Še jima bom stavila sive lase v glavo.«

Jera je polagoma zašla od žalosti na pot maščevalnih misli in je trla gosenice, da ji je zelenkasta voda brizgala izpod palca.

Vtem je prišel mimo zelnika tudi France, ki je bil še posedel pod češnjo in opazoval Jančarico na nasprotnem bregu. »Ali se ji bo zdelo, ko zve, kako sem zapodil Jero!« je razmišljal in se veselil tiste ure, ko ji to sam razodene in mu ona hvaležno poreče:

»Prav si imel, France.« Šele ko je Jančarica oprtala koš, se je dvignil tudi France s korenine in šel proti domu.

Ko je zagledal Jero v zelniku, ga je nekaj ustavilo. Njegove vesele misli so se zmračile. S silo se je pognal, da je šel dalje. Gledal je v tla, ali kljub temu je dobro videl, kako mu Jera obrača hrbet, in zdelo se mu je, da vsa togotna šari med zeljem. To ga je speklo in še bolj ga je zbolela misel da bi mu uregnila Jančarica očitati, češ ugnala te je. Sunkoma je okrenil glavo proti zelniku, poprijel trje za kosišče in zavpil nad Jero:

»Kaj imaš opravka v našem zelniku? Izgubi se! Imam že drugo deklo.«

Zamahnil je z roko in postavil koso na ramena kvišku, na boj.

Jera je zbežala na nasprotno stran zelnika in potoma sunila z nogo nekaj glav, da so se nagnile na zemljo. Sključena je stekla po stezi, za streljaj pred Francetom se je ustavila, zapretila mu s pestmi in zagrozila: »Boš že videl, prešuštnik!«

France se je nagnil, da bi skočil za njo in jo udaril po umazanih ustih. Toda sram ga je obšel, premagal se je ter zažvižgal. Celo tako moški je bil, da je obesil koso na plot in šel v deset minut oddaljeno opalto h Korenčku po tobak.

Jera je priburila domov prav tedaj, ko je Francka pomagala Lojzi nositi vodo za opoldansko vardejo. »Ta je ta nova,« je prešunilo Jero. Toliko, da se ni sesedla; oči

so se ji izbuljile, prsti so se ji krivili in najrajši bi bila planila nad Francko.

»Ali si obrala?« jo je nagovorila Lojza.

»Naj le nova obira,« je zarezala Jera, pogledala kakor skobec divje na Francko in drvela skozi vežo v svojo sobo, od koder se je čulo loputanje vrat in škripanje pokrova njene skrinje.

»Jezus, kaj sem ji naredila? Kako je huda name!«

»Nič ne maraj. S Francetom sta se nekaj sprla.«

Lojza je postavila škaf pred hlev in šla za Jero. Francki je utripalo srce. Iz hiše so doneli nerazločni, jezni klici Jere. Lojza se je vrnila vsa žalostna iz hiše, kmalu za njo je privlekla Jera svojo skrinjo na dvorišče in kričeč in zmerjajoč bežala k sosedu, od koder je naglo priropotala s samotžnim vozičem, naložila nanj skrinjo in jo odpegljala.

Francka se ji je skrila v hlev. Tamkaj je slonela in božala teličko, ki jo je gledala z velikimi, dobrimi očmi. Ni razločila, kaj je kričala Jera. Ali jasno je čutila, da je ona vzrok. »Doma zaradi mene vojska, tu prepir spet zaradi mene — in po vsej fari se bo govorilo samo o meni.«

Francka je objela teličko, ki je iskala z mokrim smrčkom ob njenem žepu skorjice kruha.

»Ne jokaj, Francka,« je vstopila Lojza.

»Jaz grem, Lojza.«

»Ne pojdeš. Sedaj si naša. Le meni se zaupaj, vse bo še dobro.«

»Dobro?« je ponovila Francka, spustila teličko in se naslonila ob jasli. Roke so ji omahnile in glava se ji je povесila.

»Dobro?« je ponovila še enkrat kakor sama sebi in se bolešno nasmehnila.

»Le ne obupuj! Lepo pridna boš pri nas, kajne, Bog ti bo odpustil, Matija se vrne in vse bo dobro.«

»Bog mi je že odpustil, to vem, toda ljudje mi ne bodo nikoli in Matija — o, saj ga ne bo več nazaj.«

Francka si je zakrila obraz z rokami in začela spet ihteti.

»Ne smeš, Francka,« je stopila Lojza k njej in jo tešila. »Vse izroči Bogu. Boš videla, tako se izteče, kakor je najbolj prav. On že ve, zakaj nas pokori.«

»Oh, Lojza, kako si ti srečna! Naj bo, ostanem pri tebi. Kot otrok te bom ubogala; kajne, da me ne pogubljaš?«

Lojza se je sklonila k Francki in ji poljubila od solz mokro lice:

»Revica moja, pojdiva na delo.«

Ko sta postavili pred hlev slamoreznicu, da narežeta za živino, je prišel France.

»Tak je vendar šla!« je začel, obesil koso in si odpa-soval oselnik.

»Silno je bila raztogotena,« je omenila Lojza in devala v slamoreznicu, Francka pa je vsa zardela sukala kolo.

»Naj gre, kakršna hoče; samo da je šla, ta jezik. Lej, Francka, sedaj si ti udinjana. Jera je imela po osemnajst kron, tebi dve pridam, če ti je prav.«

»Meni ni treba več, še toliko ne. Če sem prav zastonj.«

»No-no-no,« je hitel France. »Torej po dvajset. — Sedaj moram takoj po travo, da ne ovne. Ena naj gre z menoj.«

»Naj gre Francka, jaz skuham južino.«

France je pripeljal okomatano kobilico in Francka mu je pomagala napreči, nato sta sedla na voz vsak na svojo plat in se odpeljala.

Francka je molčala in gledala v dalj, France bi bil rad začel pogovor, pa ni vedel, kako bi. Slednjič je vendar sprožil: »Francka, nič se ne boj pri nas. Ne bo ti hudega. Veš, Matijo sem jaz rad imel. Kar pri nas ga počakaj. Potem pa zaplešemo in mir besedi in oče Golob se bo koj unesel.«

»Bog ve, kdaj bo konec vojske.«

»Ne bo dolgo. Saj sem bral, da je nemški cesar rekel: »Fantje, preden se drevje obleti, bomo doma. In tako bo. Na jesen se vrnejo.«

»Ali koliko jih bo tam ostalo!«

»Nekaj že, seveda.«

»Matija gotovo pade.«

»Beži, beži. Vsaka tako pravi, ko se boji za svojega moža ali ženina. Če bi bilo tako, bi ne bilo nobenega nazaj.«

»Vendar ni bilo prav, da si dal Jero proč, jaz ne bom mogla dolgo služiti. Saj veš,« je omenila Francka po kratkem molku in se obrnila v hrib, ker mu od sramu ni mogla pogledati v oči.

»Lepo te prosim: kar tiho o Jeri. Ti nimaš nič pri tem in konec besedi. Drugo pa — o — nismo taki, da bi te v hudih dneh vrgli pod kap. Francka, toliko pa Matic še ima, da bo enega otročička preživel, če se drugače ne prekrene. Za botra mu bom, kar velja.«

Privozila sta do njive, Francka je gospodarja hvaležno pogledala in Matic se je začudil lepim očem in se veselil, ko je gibka skočila z voza in grabila travo zlahka in ročno, vse drugače kot Jera, ki je redno obgodrnjala vsako reč. France je nakladal, »nova« mu je prigrabljevala in nič nista govorila. Le nad kobilico, ki se je vtikala v tla, je gospodar včasih zavpil.

Ali ob molku je France imel tele misli:

»Presneto sem bil pravzaprav neumen, da se nisem oženil, ko se dobe takele dekleta. Seveda, sedaj bi je ne dobil več. Oči imam še mlade, lase pa sive. In za te se neveste nič kaj ne pulijo. E, bo pač kaka vdova dobra — po vojski.«

Ob tem je France nehote pogledal na nasprotno stran, na Jančarjevo polje.

Pri Golobovih pa je bilo tisto jutro huje od pogrebščine. Ne on ne ona nista zatisnila očesa, dasi tudi besedice nista izpregovorila in sta skrivala vsak svojo bolečino. Mati je vstala še pred dnem in odšla. Golob je ni vprašal, kam gre. Vstal je mrk in čutil, da se mu tresejo roke, ko se je oblačil. Brnjal je po dvorišču, po hlevu, po podu. Klobuk mu je visel na oči. Stari hlapec je jezno kašljal, ko ga je videl takega, dekli sta se suvali s komolci in si mežikali. Obe sta že vedeli, da je Francka ušla od hiše. Sin Jakec, ki še ni dozorel za vojake, je popraševal po mami in se skrival jeznemu očetu.

Ko se je Golobova vrnila, je njemu namignila in odšel je pokonci za njo v hišo. Samo z glavo je potresel in jo vprašujoče pogledal.

»Štiri ženske sem najela in jih poslala za njo.«

»To je prav,« je rekel Golob in truden sedel k peči.

»Če bi si bila kaj naredila!«

»Trmasta je dovolj,« je menil Golob in se presedel na klopi.

»Moj Bog, saj veš, da me mora biti kraj, če se to zgodi. Kakšen si!«

Golob je na pol vzdihnil, na pol se oddrzal, pa ni imel kaj pljuniti iz suhih ust. Vstal je in šel iz hiše. Ves dan je

motovilil krog voglov, nikomur ni nič ukazal, niti k jedi ga ni bilo.

In vrnila se je prva ženska, ki ni nič zvedela.

Prišla je druga in pravila, da so pri Tacnu potegnili neko žensko iz Save. Mati je zajokala, Golob je žvečil s čeljustmi in pihal skozi nos, da je komaj spravil iz sebe:

»Kdaj — kdaj so jo?«

»Včeraj, no! Ta ni bila Francka.«

Golob bi bil žensko najrajši udaril.

Tudi tretja odposlanka ni nič zvedela.

Zadnja pa, ki je prišla s hribov, je razodela:

»Francka je pri Maticu na Kozjem vrhu. Za deklo se je udinjala.«

Mati jo je plačala. Golob pa ni strpel in je pomolil za njo skozi vrata krono za pridav.

»Bog bodi zahvaljen,« je vzdihnila mati, ko sta bila sama. Golob se je pa takoj potuhnil in razsodil:

»Naj le poskusi, kako tuje duri po petah bijejo.« Potem je pa vprašal ženo, če ima kaj jesti.

Da je ta zadnja ženska dognala, kje je Francka, ji je pomogla Jera, ki je trosila zgodbo od hiše do hiše po vsem razsežnem Kozjem hribu. Natolcevala in obrekovala je s toliko gorečnostjo, da so ljudje čuda zijali, tleskali z jeziki in majali z glavami. Na večer je Jera obstala sredi tobakarjev pri Korenčku in si privoščila dva

fraklja strdenega žganja — za pogum na zadnjo pot k Jančarici. In nastopila jo je maščevanja željna o mraku.

Jančarjevi so bili pri večerji, razen gospodinje, ki je imela opravka v kuhinji, ko je stopila Jera na prag.

»Dober večer, gospodinja,« je Jera hinavsko sladko nagovorila Jančarico.

Ta se je ozrla izpred peči in hladno odzdravila:

»Bog daj.«

Napela je oči in jih ob luči zasenčila z roko, da bi spoznala v temi, kdo je. Jera se je prestopila čez prag.

»Lej jo — Jera! Saj te resnično nisem spoznala, ko te skoro nikoli ni k nam.«

»Nimam hoditi po kaj. Tisti pa, ki so jim mar takele vojne vdove, pa že pridejo, jeli?«

»Jera!« je rekla Jančarica in se upokončila pred njo.

Jera se je začela zlobno hihitati in se v smehu tolči ob kolena.

»Veš kaj, Jančarica, Matic me je zapodil in si vzel mlado dekle — hi-hi — in kakšno! Hi-hi-hi — ene sorte tiči skup lete — tisto Golobovo, ki je zafrčkala svoje poštenje in so jo doma vrgli skozi duri. Sedaj boš ti zadaj ali pa bo imel Matic mlin in žago. Saj stara koza celo vrečo pregrizne, če ne more do soli.«

V Jančarici je zavrelo. Topotnila je z nogo, roke stisnila v pesti in velela:

»Ven, ven! Poberi se, grdoba pijana!«

Tedaj je tudi v Jeri izbruhnilo. Roke je uprla v boke, pomolila komolce naprej in začela:

»Le udari, kar udari! Prešuštnica! Mene si izgrizla od Matica, kjer sem popustila kri in moč. V grehah se valjaš; ko mož preлива kri, hudoba. Fej te bodi — tebe in Matica in te halodre!«

Jančarici se je zameglilo pred očmi. Zagrabila je burkle in jih nastavila v Jero. Iz hiše je prišel begunec Roman, za njim dekla, otroci. Roman je zaklel po poljsko in iztegnil roko po Jeri, Janezek se je stisnil k mami, jokal in klical: »Po tlica, po tlica!«

Jera se je umaknila čez prag in kričala z dvorišča:

»Razbojniki! Sram vas bodi! Vsa vas smrdi od vaših grehov! Še prahu na podplatih me je sram. Odrgnem si ga, da ne zanesem te kuge drugam.«

Jera je pobrskala z nogami kakor pes, ko zagrebe lastno blato, da ji je krilo odletavalo. Nato se je spustila v tek po hribu. Begunec je pobral poleno in zalučal bi ga ji bil v pete, da ga ni prestregla Jančarica:

»Pusti pijanko!«

»Pojdimo molit,« je dostavila in šla z družino v hišo.

Ko je Jančarica spravila po molitvi otroke spat in so odšli tudi vsi drugi, je šla v kuhinjo, dasi ni imela posebnega dela, in se naslonila na ognjišče. Na okajeni steni je gorela majhna lučka.

»Kaj se je pravzaprav zgodilo?« je začela premišljevati. »Da je Matic spodil Jero! — In Jera je pridirjala nadme in me dolžila. — In Matic je vzel tisto Golobovo za deklo. — Le kako ga je sramotila! — Da bi bil France tak? — Saj ni mogoče? — Ampak da vzame k sebi tako žensko — in Lojza! Svetnica. — Saj se nič več ne spoznam. — Grda vojska, vsemu svetu se je zmešalo.«

Jančarica je slonela, krog nje je brnel roj muh, v glavi so se ji sukale misli — od začetka do konca in od konca k začetku, dokler se ni ustalilo vse vrenje ob edinem vprašanju: »Zakaj je šla Jera, zakaj je prišla Golobova?« — »Prav je, da ima mlado dekle,« je bil prvi pomislek. »Mi bo dal vsaj mir in se ne bo obešal tod ter čakal Blaževe smrti. Vzame naj jo, saj je iz dobre hiše.«

To je bila prva misel.

Ali še hitreje jo je izpodrivala druga. Franca jo je pehala od sebe. Čim bolj pa jo je pehala od sebe, tem bolj krčevito se je oklepala njenega srca. Nič več si ni mogla utajiti, da jo vendarle draži taka nastava pri Maticu, in izmislila in pripravila si je za »sivega strica« perečo besedo, s katero ga zbode, ko se prvič spet srečata.«

Na smeh ji je šlo, ko je še enkrat preudarila, kako ga izplača.

»Da bo vedel, norec stari, in si desetkrat premisli, preden se spet prisladka k nam. Za las ne premakne nobe-

ne reči več pri nas. Bomo že kako, saj je Roman vsak dan močnejši.«

Gospodinja je prestavila nekaj kuhinjske posode — brez potrebe — segla po luč na steno in hotela iti spat.

Prav takrat je rahlo potrkalo na vrata.

Prvi hip se je tako prestrašila, da ji je skoro zdrsnila luč iz rok.

Potrvalo je še enkrat.

Franca je postavila luč na ognjišče in šla k vratom:

»Kdo je?«

»Nekaj bi ti rad povedal, Franca.«

Jančarica je koj spoznala Matica.

»Pa zdaj hodiš,« je rekla nekoliko zadirčno in že imela pripravljeno besedo na jeziku, da bi ga oštrknila kar skozi zaprta vrata. Ali vedi ga, kako ji je prišlo. Namesto zabavljice je odrinila zapah in mu odprla.

»Zgodaj hodite spat,« je rekel Matic, ko je stopil skozi duri in jih tiho zapiral za seboj.

Franca je videla njegov obraz, kako je žarel od veselja.

»I seve,« je zategnila Franca, »mi stari in otroci spat — takile mladi fantje pa voglarit.«

Matic ni nič razumel, kam cika, in se je smejal ter hitel:

»Danes sem jo izplačal! Preklicani kolovrat stari! Ali veš, da je Jera naju tožila pri župniku?«

»Jera?« je osupnila Jančarica in še mar ji ni bilo več zabavljičice, kakor si jo je bila izmislila zanj. S predpasnikom mu je pobrisala stol in ga povabila:

»Sedi no in povej! Kar tukaj, da jih ne bova budila v hiši.«

Matic ji je na široko razodeval vso zgodbo, Franca ga je hvaležno gledala.

»Ali sem naredil prav ali nisem, kaj?«

»Prileže se ji!«

Nato je povedala Jančarica zgodbo z Jero; Matic jo je verno poslušal in jo spremljal z jeznimi vzkliki.

»To je prav, to je prav, da se je vse zvedelo,« je ponavljal in nametal na Jero še kopo grdih pritikljajev, potem pa naglo dostavil:

»A — in ti ne veš, kako smo zamenjali! Golobova, ho, tako ji stoji k rokam vsako delo, da je le veselje!«

Franca je na eno oko na pol zamižala in ga pomenljivo pogledala:

»Le glej, da se navsezadnje še z Matijem ne stepeta, ko se vrne z vojske.«

France se je smejal in se drgnil po stegnih.

»Le smej se,« je rekla Jančarica resno, da je Matic pri tej priči utihnil. »Boš že videl. Priložnost naredi tatu.«

»Franca,« je vzkliknil Matic tako glasno, da je Jančarica položila prst na usta in mu velela:

»Pssst!«

»Franca,« je ponovil Matic tiše. »Lepo te prosim, nikar me ne draži. Ali ti more še kdo bolj dokazati, kako te ima rad, kot sem ti jaz. In zato te nocoj kar naravnost vprašam: Če bi se Blažu kaj primerilo — Bog ve, da mu ne želim smrti — če bi se mu kaj primerilo, če bi, postavim, padel, ali mi daš kaj upanja, Franca?«

Matic je vstal in stopil do ognjišča, kjer je ves čas slo-nela Jančarica.

»Pustiva to, lepo te prosim.«

»Ne veš, koliko trpim. Reci no. Kar naravnost reci.«

Franca mu je pogledala v oči, ki so koprnele vanjo.

Matic je molčal in na gosto dihal ter iskal njene roke.

Franca se mu je umaknila in rekla boječe kakor dekle:

»Bomo že videli.«

Matic je pa čutil, da mu je stisnila roko, in je odšel tako vesel skozi duri, da bi bil skoro zavriskal.

X

Prvi ranjenci s severnega bojišča so dospeli v Ljubljano. Vse križem po deželi se je raznesla ta novica. Nekateri izmed svojcev so dobili karte; ranjenci so jih vabili v Ljubljano. Na vlakih se je povečala gneča, po cestah so drdrali vozovi. Gruče žensk so hodile po mestu od bolnišnice do bolnišnice, noseč s seboj cekarje, polne jedi. Počasi, z grozo in strahom so drsale po dolgih hodnikih vojašnic in iskale svojcev in znancev.

Med tistimi, ki niso imeli svojcev v vojski, pa so šli kljub temu v mesto, deloma iz radovednosti, pa tudi iz sočutja, je bil Matic. Drugo nedeljo po malem šmarnu je navse zgodaj zapregel kobilico, stisnil pod sedež nekaj klobas in steklenko brinovca ter se napotil. Povedal pa niti Lojzi ni, kam gre. Strah ga je bilo, ko je mislil, da mu bo vsak z lic razbral, kaj ga pravzaprav žene v Ljubljano: da gre poizvedovat po Jančarju.

Porazdelil je klobase, potočil od sobe do sobe brinovec in ni zvedel ničesar. Postajal je pri raznih gručah, kjer so svojci obkrožali ranjenca z zavezano glavo, prisluškoval, ponudil pijačo, ki se je ranjenec ni branil, in šel spet v druge sobe, ko je v vseh očeh bral: »Kaj se siliš

med nas?« Ne zadovoljen se je vračal proti domu. Potoma je naložil nekaj žensk, ki so hodile peš. Poslušal je njih pogovor, ko so gostobesedne pripovedovale, kar so zvedele: da je Rusa kot listja in trave, da jih na enega naših pride po deset, da so bili strašno lačni in so jedli surov krompir in zelnate glave.

Pred županovo krčmo je stalo vse polno voz. Mednje je zavil tudi Matic; ženske so se mu zahvalile in šle svojo pot sam je pa krenil v gostilno, kjer je bilo natlačeno ljudi in pogovor samo o vojski in ranjencih.

Matic je iskal, kam bi sedel, dokler ga ni povabilo omizje znancev in se stisnilo na klopi, da je dobil prostora.

Komaj je pa sedel, se odpro vrata, med njimi se pojavil Strgar z bičem v roki: za njim pa Matjažev Jernej.

»Vojskovalca sem pripeljal! Vina gor!« je kričal Strgar in trkal z bičevnikom ob tla.

Vsa omizja so hipoma utihnili in se ozrla proti vratom, kjer se je prikazal Jernej. Na levem licu je imel velik kos obliža.

»No, Jernej!« se je iztegnilo bogve koliko rok prot njemu in ga vabilo k mizi.

Jernej se je pa muzal in mežikal z drobnimi očmi, šel od mize do mize, kjer so mu napivali, dokler se ni ustavil pri domačih župljanih in sedel k Maticu. Ta je bil ponosen na to in je koj naročil:

»Štefan na mizo!«

»Kako je bilo, Jernej?« so vsa omizja tiščala vanj.

»Dobro za vas pri polnih litrih,« se je obotavljal Jernej in pomaknil čepico nazaj, dvignil polni kozarec in napil: »Živio cesar, domovina!«

Krčma se je odzvala in tolkla s kozarci ob mizo. Vsepovsod je utihnil pogovor.

»Ali te je Rus?« je začel Matic vnovič. »Me je, pa jaz sem jih še drugače.«

»Kozak te je s sulico, kajne?« se je vtaknil vmes sosed.

»Kaj sulica? Te se ne bojimo, še tolikanj ne kakor metle, ki jo zgrabi ženska. Ampak šrapnela! To je hudir.«

Jernej je spet segel po kozarcu in mimogrede ponosno pogledal po hiši.

»Saj še vsi skup ne veste ne, kaj je to šrapnela,« je povzel Jernej. »To je iz topa krogla, votla, in ko nadte prileti, se razpoči in usuje za tole kapo,« Jernej je snel čepico, da je mogel pokazati, »samih krogel od vrha nate. Pa se jim skrij, če se moreš. Jaz sem tiščal glavo za krompirjev grob, ko poči — punf — pèc — pa je šla skozi lice in tu so mi jo vzeli ven.«

Jernej je razgalil bluzo, da je pokazal pod ključnico rano, kamor se je bila krogla zataknila.

»Bog te je obvaroval, Jernej; sedaj si dober.«

»Bog in pa tale, tale!«

Jernej je pokazal na čepico, kjer so bile prišite svetin-
jice Matere božje. »Dober sem za štiri tedne. Pšenico
vsejem, potem pojdemo nad Rusa.«

»Kakšni pa so Rusi?« je vprašal nekdo.

»Rusi? Veliki kot hrasti in toliko jih je, da je bilo vse
rjavo, kamor so peljale oči.«

»Ali si katerega?« ga je vprašal spet drugi in pomeril
z rokami, kot bi streljal.

»Bog ve koliko. Ampak krogla, to ni nič. Bajonet.«

Jernej je planil kvišku in potegnil Strgarju bič iz roke,
stopil na sredo hiše in pokazal:

»Vidiš, takole sem jih: štrrrk v prsi, nato sem ga vrgel
čez glavo — štrrrk — pa drugega na bajonet.«

Ljudje so plašno gledali, tu in tam se je kdo nasmeh-
nil, ženske so sklepale roke.

Ko je Jernej odložil bičevnik, se je oglasil pogumno
občinski sluga Petrin:

»Jernej, ne boš zameril, če tega ne razumem, kako si
metal Ruse čez glavo, ko si prej rekel, da so kot hrasti, in
ti nisi — saj ti nič ne oponašam — najmočnejši v fari.«

»Ti dolgopeta sulica ti,« se je razhudil Jernej, »ali ti
veš, koliko je človek močan, ko ga zdravega — ne ena,
ampak deset smrti drži za vrat — hej! Kdaj pa si še ti bil
v smrtni nevarnosti? Ko si se pijan zibal domov in te je
stara čakala z mokro cunjo na pragu!«

Gosti so se zasmeli, Jernej je pomežiknil in se obliznil po kratkih brkih.

Tedaj je Matic pokašljaj in se pripravil na vprašanje: »Jernej, ali jih je veliko padlo?«

Matjažev je pogledal v strop in pomolčal. Nato je, še vedno gledajoč kvišku, rekel resno:

»Boste že zvedeli. Toliko vam lahko povem, da od sedemnajstega ni nihče več cel. Če ima samo kroglico takole kot jaz, se lahko od veselja na glavo postavlja.«

Ženske so vzdihnile, nekatere so si brisale oči, moški so molčali in gledali v mizo. Jernej je pa puhal cigareto in vrtel kozarec v roki.

Spet se je Petrin opogumil, jezen, da ga je Jernej prejtako osmešil, in je prvi izpregovoril:

»Če se ti ni le zdelo. Povej nam katerega, saj jih je dosti iz naše fare in vas je bilo več pri isti kompaniji — in reci: Tale in tale je padel.«

»No, če hočeš: naš organist, na primer. Sam sem ga videl, ko so ga pokopali. Ali pa Matija, ki je mislil Golobovo vzeti: mrtev! Zraven mene je obležal in še zastokal ni, ko ga je zmanjkalo. Pa boste že brali.«

»Jezus, Jezus,« so mahale ženske. Pijača se je vsem uprla in začeli so plačevati ter odhajati.

To priliko je porabil Matic, da se je nagnil do Jerneja in vprašal:

»Kaj misliš o Jančarju?«

»Nič ne vem. Je bil pri drugem bataljonu.«

Matic je hotel še več izpraševati, ali zdelo se mu je, da ga vsi opazujejo, zato je poklical in plačal ter odšel z drugimi vred. Jerneju je ponudil voz.

Ko sta prišla pred hišo, je tamkaj stal župnik in se pogovarjal z županom.

»Jernej!« je vzkliknil župnik vesel in mu podal roko.

»Bog te sprejmi!«

Jernej je počil s petami in salutiral.

»Ali greš domov? Ranjen? Sedi k meni, jaz te pope-ljem.«

Matic se je župniku od daleč odkril, ko je slišal povabilo, in se naglo sam odpeljal. Župnik pa je posadil Jerneja na desno, mu dal smotko in velel pognati.

Potoma ga je izpraševal o dogodkih na bojišču in Jernej je bil dokaj bolj skromen kot v krčmi.

»Takole je po pravici: saj nihče nič ne ve, kako je prav-zaprav. Tam naprej, tu nazaj, tu mrtvi, tam mrtvi, enkrat stradaš, enkrat si presit. Saj smo vsi kot ponoreli.«

»Bog se nas usmili,« je vzdihnil župnik.

»Pa samo ta,« je hitro poprijel Jernej. »Če ta tam gori ne poprime, ne vem, kaj bo. Zoper dva, ne rečem; zoper deset je težko.«

Nato je Jernej povedal o organistu in o Matiju. »O drugih pa nič ne vem,« je dostavil pravično.

Prišla sta pred Matjažev dom. Jernej je izstopil in spet salutiral.

Župnik je bil potr. Mislil je na organistovo družinico in na njegovo orglanje ob mobilizaciji.

»Slutil je. Duša vendarle sluti prihodnje reči.«

In mislil je na Golobovo Francko.

»Same nesreče! Če se ne bliža sam sodni dan.«

Tako se je zatopil v žalost, da ni opazil Goloba, ki je šel po cesti pred njim.

»Golob,« je rekel hlapec in pokazal z bičem po cesti in tako opozoril župnika.

»Ustavi,« mu je velel in povabil ključarja Goloba, naj prisede.

»Ali ste slišali? Jernej, ki se je vrnil iz Galicije ranjen, mi je pravil, da je Matija padel.«

Golobu je šinila rdečica v lice.

»Tako,« je rekel hladno.

»Kaj pa bo s Francko?«

Golob je pobledel in pogledal čez polje:

»Kar si je skuhala, naj pa sné.«

»Ne tako, oče Golob,« je začel župnik. »Saj je hudega že tako dovolj, nikar si še sami ne prikladajmo!«

»Jaz tudi tako pravim,« je potrdil Golob in gledal v hlapčev hrbet. »Desetkrat rajši bi bil do tal pogorel, kot to sramoto, kakor mi jo je napravila ta deklina.«

»Žalostno je, hudo je, ali kaj, vaša je in jaz bi želel, da je ne gonite od hiše. Nazaj naj pride.«

»Nak!« je kakor odsekal Golob.

Župnik je pomolčal.

»Ne vem, če imate prav. Poglejte: kaznovana je že. Prav, za greh je pokora. Če pride Matija nazaj —«

»Saj je padel, ste rekli,« ga je hitro ustavil Golob.

»Pravi Jernej. Gotovo le še ni. Morda je bil samo ranjen. Torej če pride nazaj, jo vzame, kajne? In vendar ne bo hodil v tujo hišo ponjo? Če je pa res padel ali če pade — vas mora pač boleti, da bi se vaša klatila po svetu.«

»Kar sem rekel, sem rekel. Le pustiva to reč, sicer vam koj z voza skočim.«

Župnika je grabila Golobova trma in molčala sta do doma. Tamkaj pred župniščem mu je še enkrat omenil:

»Golob, lepo vas prosim, premislite si!«

»Lahko noč,« je rekel Golob in naglo odšel.

Župniku pa se ni ta večer nič kaj prav ljubilo večerjati.

XI

O bčinski sluga Petrin je okliceval z vzvišenega mesta pred cerkvijo med dolgo vrsto razglasov, ki so jih ljudje korenito malo razumeli, tudi oklic, da je pri županu razpoložen seznam izgub. »To se pravi,« je tolmačil, »kdor pade ali je ranjen ali pa bolan, ga natisnejo. In če vam je kaj do tega, da zveste o svojih ljudeh, če so še živi, pridite pogledat k županu. Tam vse vemo.«

In zares je romalo popoldne vse polno ljudi k županu, da je bila gneča v hiši. Petrin je sedel za mizo, si popravljal debelo okovane naočnike in se ubijal z branjem ogrskih, poljskih in drugih tujih imen. Po dolgem pa je vendar izsledil Matija, organista in Jančarja. Ljudje so bili preplašeni. V majhnih gručah so se razkropili na vse kraje. Za organistovo ženo je drobilo pet otrok, šesto dete je imela v naročju in je jokalo, ko je jokala mati. Ljudje so jo milovali, ko so bili med seboj; ko so jo srečavali, ni imel nihče prave besede, da bi jo potolažil. »Svet se podira!« — »Sodni dan ni daleč.« — »Bog nam preloži!«

Tako so vzdihovali ljudje in širili vest po fari, da se je zvedela tudi v župnišču in dvignila župnika. Segel je po

palici in poklical mladega prepeličarja — za Šrapnela ga je nazval, ko je poizkušal biti izviren — ter se napotil k županu. Potoma so ga ljudje ustavljali, mu ponavljali, kar so povedali že tolikokrat, in on je bil neroden v besedi, kot je bil vselej, kadar bi bil moral tolažiti v tem času, ko sam ni tolažbe vedel.

Župan ga je sprejel na pragu:

»Tri smo že izgubili. Če pojde tako naprej, bomo ob vse.«

»Kar ne morem verjeti,« je odkimaval župnik in poživžgal Šrapnelu, ki je izvohal vse kote in bil povsod, kjer ga ni bilo treba. Nato je odšel z županom v pisarno. Potoma se je ozrl v gostilniško sobo.

»Nimamo kaj gostov,« ga je naglo oplazil župan. »Vse se je razšlo, ljudstvo je potrto.«

Nato je župan razgrnil nekaj številčk seznama izgub in mu pokazal najbolj posvaljkano, kjer so bila z rdečim podčrtana imena padlih domačinov. Župnik je gledal, bral, bral na naslovni plati drobno tiskane pripombe: Za popolnost in pravilnost seznamkov izgub ne prevzema vojno ministrstvo nikakršne odgovornosti.

»Župan, poglejte,« je rekel župnik in prebral naglas še enkrat to opazko.

»No, no,« je pomahal župan z roko, »le nikar. To je za tolažbo, kaj slabega bo vselej res. Posebno, ko so bili vsi trije taki, da jih je pogodou škoda. Če bi bilo, postavim,

tiskano, da je padel Pičolinov Šimek, tisti razbojnik in pijanec, vse fare pokora, zastavim konja, da bi ne bilo res. Tako pa je.«

Župnik je molčal in bral še nekaj časa razna imena, nato odrinil liste in pogledal vprašujoče župana.

»Premišljuje, kajne, kaj bo z organistovko. Ta je še najbolj reva.«

»Brez organista bomo, dokler bo vojska.«

»Prav je,« ni čakal župan, »kdo bi poslušal muziko, ko bi človek najlaže jokal.«

»Ona naj bo v stanovanju z otroki in bero ji boste dali, jelite?«

»I, to se razume.«

»Sedaj ima podporo, kasneje dobi pokojnino, ona in otroci.«

»Nič ji ne bo sile. Prav nič ne.«

»Kaj pa Jančarica?«

»Hm,« se je namuznil župan. »Omoži se.«

»Mislite?«

»Čisto gotovo. Takale vdova. Še kaka dvajsetletna ji ni kos.«

»Jaz pa mislim, da se ne bo. Je prerada imela rajnega.«

»No, naj se pa ne. Bova potlej govorila. Matic ji bo tako dolgo hodil pomagat, da boste v kratkem s prižnice povedali, da ostane vedno na Kozjem hribu. Ženske je treba poznati.«

»Natolcujete, župan.«

»Ali sem rekel kaj napačnega?«

»Nič,« se je po sili nasmehnil župnik in koj vprašal:

»Kaj pa z Golobovo, ki jo je mislil vzeti Matija?«

»Stari jo je zapodil. Pri Maticu služi.«

»Vem. Ali se vam ne zdi, da bi bilo bolj prav, če bi bila doma?«

»Oh, vsak mu kaže roge, Golobu, ko je tak.«

»Ali utegnete? Pojdiva k njemu in ga pregovoriva.«

»Pojdiva.«

Župan je vzel klobuk in sta šla.

Golob je sedel pred hišo in kadil pa čemerno se je držal. Ko ju je zagledal, je sicer poskusil, da bi pokazal prijaznejše lice. Toda dosti se ni potrudil, ker je zaeno hotel pokazati, da se ne boji ne župnika ne župana.

»Ali se hladite?« ga je nagovoril župnik.

»Se,« je odvrnil Golob in privzdignil nekoliko klobuk. Vstal pa ni.

»Trije so že padli v vojski, ali več,« je začel župan in si odtrgal slivo, ki je visela nad njegovo glavo. «In tvoj zet tudi.«

»Kakšen zet?« gaje zavrnil osorno Golob.

»Ki bi bil, če bi učakal,« je popravljal župnik.

Župan je segel po drugo slivo. Golob je pogledal v veje:

»Le daj, župan, saj jih imamo.«

»Vidiš, Golob,« je začel naglo župan in odfrcnil s prstom pečko, ko je pogledala iz zrele slive, »kar naravnost naj ti povem: midva sva te prišla pregovarjat, da bi vzel Francko nazaj domov. Posebno sedaj še, ko je Matija padel.«

»Ali da je zares?« je pogledal Golob najprej župnika, potem še župana in za hip je šinilo nekaj krvi v suho lice. Župnik je to opazil in naglo poprijel:

»Zares sva prišla zato, oče. Nikar se ne krčite več in vzemite Francko domov. Posebno še sedaj.«

»Posebno še sedaj ne,« je potrkal Golob s sklepi po klopi. »Zakaj sedaj je sramota vidna in pri naši hiši ne bo.«

»Večja je tvoja sramota kot njena, ki si tak, da veš.«

»Zares je grdo za vas,« je začelo grebsti župnika.

»Prej bi bil pazil,« je poprijel hitro župan, »pa se ti je zdelo, jeli, ko je voglaril za njo tak postaven in bogat ženin.«

»Res je tako,« je pritrdil župnik.

»Pa bi jo bili vi lovili! Saj ste vi dušni pastir, ne jaz.«

»Pustimo to,« je rekel mirno župnik, dasi ga je na vso moč grizla Golobova trma.

»Le pustimo,« je rekel Golob in gledal srepro predse. »Jaz sem bil danes že pri dveh pridigah, še tretje ne potrebujem.«

»Nikar tako! Pomislite, da ste cerkveni ključar —«

»Se koj odpovem, na tem mestu! Župan, ti si za pričo —«

Golob je planil v hišo in prinesel ključ od cerkvene skrinjice ter ga pomolil župniku. Ta se ni več premagal. Vzel je ključ in rekel:

»Je že prav. So še drugi možje v fari.«

»Naj le bodo! Ampak počakaj, župan, ko bodo volitve! Potem boš videl in vi tudi, kdo je Golob.«

»Zbogom,« je rekel župnik in se okrenil. Župan ga je pa pičil: »Če me boš ti izvolil, se še tisto uro odpovem!«

Nekaj časa sta šla molče drug ob drugem, nato je začel župan. »Kako je visok! Saj sem naprej vedel, da ne bo nič. In kakšna surovina! Mar mi je.«

Župnik pa ni črhnil besedice.

Prav tisto uro, ko sta se mudila župan in župnik pri Golobu, je šel proti domu Matic, samotni popotnik na strmi stezi skozi bukovje. Tudi on je bil odšel na Petrinov oklic do županove gostilne, kjer je od drugih — samega ga je bilo sram iti gledat sezname izgub — zvedel o Jančarjevi smrti.

»Oh, oh,« je zmajeval z glavo z drugimi vred in miloval Francko. In ko je vinski gost začel razlagati: »Kaj Jančarica! Ta se omoži. Organistovka, ta je reva. Kdo bo jemal prazno žensko s tropom otrok? In hiše nič, zemlje nič, samo usta so jih,« tedaj je Matica pogrelo. Kot na

trnju je sedel, dokler se ni ukradel od mize, plačal v veži in brž odšel. In ves čas je naglo hodil, dokler ni prišel iz ravnine v gozd, kakor bi bežal pred ljudmi in pred vesele mislijo, ki se mu je ob tej žalostni uri smejala v srcu.

Ko ga je skrilo gozd, je snel klobuk, se obrisal z veliko ruto po potnem obrazu in začel hoditi zlagoma.

Živo je videl Franco, kako se ji bodo skalile oči, kako bo glasno zajokala, ko zve žalostno novico. Otroci se bodo zgrnili krog nje in jokali in kdo jo bo tolažil?

»Jaz grem tja, sam grem in ji povem in porečem; Ne jokaj. Božja volja je bila. Kaj hočemo? Je vsaj prestal.«

In šel je polagoma nekaj časa in iskal še drugih besedi Franci v tolažbo. Ali sam ni vedel, kdaj je zašel čisto drugam s svojimi mislimi in pozabil solz in Jančarja pa mislil na svatovščino in gospodaril na Jančarjevi zemlji, pestoval Janezka in se vozil s Franco v koleslju.

Tako se je zgodilo, da je prišel Matic ob tej žalostni uri domov z veselim obrazom, ko so ljudje postajali v grupah, zmajevali z glavami in s skrito grozo sodili prihodnost. Matic še niti zavedal ni, da mu žari z lic veselje, dokler ni odprl vrat v hišo, naglo in krepko, kakor vselej, ko je bil dobre volje. Pri tej priči je namreč zagledal Golobovo Francko, ki je ihtela pri peči, in slišal Lojzo, ko je brala iz Kempčana: »Ako nas Bog zapusti, se potapljamo in ginemo, ako nas on obišče, se dvignemo in živimo.« In kot bi bil stopil pred zrcalo je zagledal svoj

veseli obraz in se ga ustrašil in sram ga je bilo. Lojza je prenehala brati, Matic je rahlo zapiral vrata, da je bilo tem bolj presunljivo Franckino ihtenje. Ni mogel izreči besede v pozdrav. Nem je odložil suknjič in klobuk, nato je sedel k Francki in jo prijel za roko:

»Bog mu daj večno luč, nič ne jokaj. Kar je, je. Pomisli, da je organistovka drugačna reva in« — Jančarica, je hotel reči, pa ni rekel — »in koliko drugih, ko mi niti ne vemo.«

Francka ga je hvaležno pogledala, pa takoj spet z robcem zakrila oči in si brisala solze. France je spustil njeno roko in gledal na Lojzo.

»Veš, Francka,« je začela Lojza, ki je razumela bratov pogled, »preveč si ne ženi tega k srcu. Saj ne vemo, zakaj nas Bog tepe. In posebno ti ne smeš toliko žalovati, ko ti lahko škoduje. Tega nikar ne pozabi!«

Matic je pogledal Francko, ki je zadnje dni postala veliko bolj očitna, in potrjeval:

»Zares, bolezen si nakoplješ, če se ne premagaš.«

»Oh, Kriste, kam se bom dala?« je izpregovorila Francka in koj še glasneje zaihtela.

»Jaz pregovorim očeta, če ga bom morala prositi na kolenih, saj sem ti že rekla,« je povedala Lojza.

Matic je pa drugače zastavil:

»Prav, če ga pregovoriš. Ampak vse to ni nič in to naj te prav nič ne skrbi. Saj sem ti že nekajkrat rekel, da

imamo, Bogu hvala, še toliko, da bomo enega otročička preživili. Oj,« se je spet spomnil Matic, »veš kaj, za botra bom in Lojza bo botrica, jeli, Lojza?«

»Zakaj ne?«

»No, poglej, nič slabše ne boš opravljena kot doma. Še bolje.«

Francka je spet odmaknila ruto izpred oči:

»Zakaj sta mi tako dobra, ko ne zaslužim tega?«

»Čenča,« je rekel naglo Matic in ji položil težko roko na ramo. »Pojdiva vardevat!«

Vstal je in si pripasal velik predpasnik. Francka je šla za njim in Maticu se je vse to čudno dobro zdelo.

Dasi Jančarica ni poslušala Petrinovih oklicev, ker se ji je vedno mudilo domov, je vendar takoj zvedela o tej reči. Tudi k županu ni šla pregledovat izgub, kot so šli drugi prvi, ki so se vrnili domov, so naglo poskrbeli, da je zvedela o moževi smrti.

Vsa hiša se je napolnila z grozo.

Jančarici so se šibile noge; kar koli je prijela, ji je padlo iz rok, dokler se ni zbegana sesedla na klop, naslonila glavo na mizo in začela neutolažljivo jokati. Janezek je zlezal na klop, objel mamo in jokal, drugi otroci so posedli krog peči in glasno ihteli. Roman je šel ven, sedel pred hišo na tnalo in z leskovo palico brskal po pesku ter se ob joku, ki je donel iz hiše, začel usekovati, dokler se niso celo njemu ulile solze po licih. Dekla pa je

naglas jokala pred hlevom in pripovedovala živini, da so gospodarja ustrelili.

Nekaj sosed se je bližalo hiši. Za voglom so se ustavile, ko so slišale žalost.

»Kar pojdimo,« je začela prva.

»Tolažbe je potrebna,« so pritrdile druge in šle počasi in resno v hišo, kot bi prišle kropit mrliča.

»Ne obupuj, Franca!« so začele.

»Božja volja je bila.«

»Namenjena mu je bila taka smrt.«

»Svetnika imaš. Vsi so svetniki, ki na vojski padejo, so pridigovali škof.«

»Z vojske lete vse duše v nebesa, so od nekdanj trdili.«

»O Marija, kaj bomo začeli?« je vzdihnila Jančarica.

»I kaj! Streho imate, kruha vam bo dal Bog — boste že.«

»Navsezadnje pa morda ni vse nič res,« je začela dvomljivka. »Jaz bom o našem tedaj verjela, če ga domov ne bo. Prej nič. Ljudje lažejo.«

»Če je pa tiskano,« je rekla Jančarica.

»Če je. Ljudje zaženejo kakšno reč in vse ni nič.«

Jančarica je topo gledala sosedo in, dasi ni verovala v njene besede, ji je bila vendar hvaležna.

»Župnik je šel tudi gledat, je pravila naša dekla.«

»Ta bo še najbolje vedel,« je koj potrdila druga ženska in sedla na klop. Sedle so tudi druge, ker bi ne bilo

lepo, da bi odšle prehitro. In začele so pogovor, ki se ga Jančarica ni čisto nič udeležila. S povešeno glavo je zrla v predpasnik, kjer so ji počivale kakor za molitev sklenjene roke, in vse misli so se oklepale izrečenega dvoma: Morda pa ni res? In hipoma se je odločila, da pojde takoj do župnika.

Ženske pa so se pogovarjale:

»Od sile je, kar počno trgovci z moko! Kot žafran je draga.«

»Vsi so oderuhi! Zapro naj jih.«

»Takale je vojska! Bogatina še bolj obogati, reveža pa sleče do nagega.«

»In pobijejo jih. Le pogledjte Krepela! Huncvet, kakor ga ni pod cesarjem, in se je izmuznil pa tren vozi, drugi pa pred krogel!«

»In še župani so kakor obnoreli. Orlančkovi so vzeli konja in voz, Skobelj pa ima tri konje in dva vola in so še vsi v hlevu.«

»Seveda, ko je za obe kobili rekel, da sta breji.«

»Sama laž gospodarji.«

»Brdanki so podporo vzeli, Rožmarinka jo je pa dobi-la. Če to ni v nebo vpijoče.«

»Francelj, pojdi ven in z Romanom nakosita za teličke,« je izpregovorila Jančarica, ki je težko čakala, da bi sosede odšle.

»Opravilo za rajnkim naročiš, seveda?« jo je vprašala najbližja soseda.

»Kar vêli nam, vsi pridemo na pogrebščino, kot bi bil umrl doma.«

»Pogrebščine ni treba napravljati,« je omenila druga.

»Bo že sama ukrenila,« je rekla prva in se začela poslavljati.

Kakor hitro so odšle, se je Jančarica napravila k fari. Naročila je dekli in teti, kako naj opravijo doma, in krenila na pot.

Težka se ji je zdela noga izpočetka. Celo vedela ni, zakaj pravzaprav mora k fari. Čutila je, kako jo neka sila vleče in žene bogve kam. Pri bogcu, kjer je tako lep razgled na ravan, si je želela preko ravnine in naprej, vedno naprej, saj sama ni vedela, na katero stran, naprej, kjer je tista nesrečna Galicija. Trenutek je postala, toliko, da se je pokrižala pred bogcem, nato se je spustila navzdol, vedno hitreje, dokler ni začela teči, in je tekla do dna. Vsa zasopla je stopila pred župnika prav, ko se je vrnil od Goloba, čemer in slabe volje.

»Ali je res?« je hropeč vprašala župnika.

»Bog ve. Pisano je.«

»Kaj je pisano?«

Župnik je potegnil notes iz žepa.

»Pri kateri kompaniji je bil?«

»Pri drugi.«

»In rojen?«

»Res ne vem natanko.«

Župnik je segel po matično knjigo in poiskal letnico.

»Vse se ujema: ime, regiment, kompanija, letnica, okraj, občina — vse.«

»Moj Bog, kaj bomo začeli?« je zajokala Jančarica.

»Nikar obupavati, Franca. Otroci kar mimogrede dorastejo, dotlej boste pa že kako. Bog bo pomagal.«

Župnik ni vedel kaj bi še govoril. Spravljal in popravljal je knjigo, jo spet odprl in pomočil pero v rdečo tinto ter napravil Blažu velik križ, zraven pa zapisal: Padel v vojski v bitki pri Goligori. In ko je spet spravljal knjigo, mu je zvenela Golagora v spominu, dokler ni zamrmral; »O ti Golgota naših ljudi!«

Nato je Jančarica slovkovaje od joka naročila mrtvaško opravilo za pokojnim možem in dostavila: »Zvoni naj mu dva dni, mora dva dni — kot bi ležal doma.«

»Blaž tudi zasluži,« je omenil župnik bolj sam sebi kot Jančarici, ki se je dvignila s stola in se poslovila.

Iz župnišča je šla takoj v štacuno in nakupila žalnih rut. Svojo pisano je snela in pokrila črno. Mimogrede se je pogledala v majhno zrcalo in videla, da se je hipoma postarala. Stisnila je zavitek pod pazduho in se napotila proti domu.

Prvi rumeni listi so ležali na stezi. Zjutraj je šla od maše po isti stezi in stopala po istih listih in jih ni videla.

Sedaj se ji je zdelo, da je sama tak list, rumen, suh, zmr-dan. Kakor starka je lezla navkreber in težko težo je občutila na sebi. Vse misli so bivale pri Blažu: živo ga je videla, kako je segel v roke pri bogcu, kako je zamišljen ležal v vojašnici in kako mu je segla zadnjič v roke v Šent Vidu, tedaj, ko se odpeljala z Maticem. Misel na Matica jo je pretresla in čudno jo je zazeblo. Izbila si jo je takoj iz glave in spet je bila pri Blažu, v neznani Galiciji. Vznak je ležal — sam — v vojaški obleki — na prsih krvaveča rana, nikogar pri njem, da bi mu zatisnil oste-klenele oči, ki so še gledale in iskale nje in otrok in do-movine. In usta so bila na pol odprta in so poskušala poklicati njo. In na licu tisti njegov mirni smeh, ki ga je bilo komaj zaznati, s katerim jo je pokaral, kadar koli jo je prijela nagajiva trmica: »Nikar, Franca!« In nato je postal žalosten in njej je bilo hudo, da je šla za njim in ga prosila: »Blaž, saj ne bom več. Nikar ne bodi hud!« Ta smešek ji ni več izginil izpred oči, dokler ni slišala iz mrtvih ust: »Vidiš, Franca, kako sem revež, in ti misliš na druge.«

Tedaj pa se je stresla po vsem životu, zagledala je živoželjne oči Maticeve, čutila je, kako mu je zadnjič stisnila roko, ko jo je tako rekoč snubil, in zgrozila se je sama nad sabo, da je pritisnila roko na vzburjeno srce.

»Jaz sem ga umorila,« se ji je izvilo iz prsi.

V tihi večerni gozd je šel ta vzdih in iz gozdne sence se je režal Jerin obraz in koščen prst je kazal nanjo:

»Prešuštnica! Sedaj imaš kazen božjo!«

»O Marija, o Bog, odpusti!« je ječala Jančarica in kakor omotična sklecavala na poti. »O Bog, Ti veš, da mu nisem bila nezvesta — nikoli.«

Toda iz gozda se je še vedno režal isti hudobni obraz in hihitali:

»Nezvesta, kajpada! Vse misli k Maticu, oči k Maticu, srce k Maticu in v koleselj z njim, ko je bilo tako prijetno in roke smo si stiskali v temni kuhinji, seveda, in potem smo nedolžni kot golobčki ...«

Jančarica je prišla vsa prihuljena do bogca in ga pogledala in hotela na kolena pod križ, pa si ni upala, ni mogla ...

Vtem je Matic opravil doma pri živini in se napotil h Korenčku po tobak. Tamkaj je pomodroval z možmi in slednjič zavil proti Jančarju, da gre potolažit Franco.

Družina je sedela tiha in poparjena pred hišo in čakala mame. Matic je prisedel, vzel v naročje Janezka, poskušal začeti pogovor in utihnil, ko se ni nikomur ljubilo govoriti.

In tako jih je našla Jančarica, ko se je vrnila.

»Mama,« je zavpil Janezek in zdrsnil iz naročja stricu ter stekel k mami. Za njim so se stisnili krog nje še dru-

gi. Teta je zapazila na glavi črno ruto in na glas zajokala.

Matic je stal sam in srce ga je bolelo, ko je videl Franco tako potrto. Stopil je za družino proti pragu, da ji reče usmiljeno besedo. Toda Jančarica mu je zaprla vrata in potegnila čeznje zapah. Niti pogledala ga ni. Matic je povetil glavo in tiho odšel.

V hiši je klečala družina in molila za pokojnika. In ko so dolgo molili in odšli spat, se je Jančarica vrnila pred podobo, popravila lučko in se zgrudila na kolena.

XII

V ponedeljek je začelo Jančarju zvoniti. Ljudje so bili na polju v krompirju in pri setvi ozimine. Nihče ni vprašal, komu zvoni. Še govoriti se jim ni ljubilo kot sicer. Globoko se je sklanjal vsak k svojemu delu in poslušal.

»Če je kdaj tako žalostno zvonilo,« je na ozarah spregovoril stari Groznik snahi Minci, ki mu je vodila.

»Meni je, kot bi na srce bili zvonovi,« je rekla mlada žena.

Groznik jo je pogledal in opazil njene solzne oči. Pritisnil je plug, da je dvignil kolca, ko je obračal, in spet zastavil lemež v brazdo.

»Še konja sta vsa žalostna,« je na drugem koncu spregovorila Minca.

»Kaj bi ne bila, ko ga ni.«

»Oddahnite se, oče!«

Stari je sedel na gredelj in vzdihnil:

»Da sem to učakal!«

Minca je obstala pri konjih in ju božala:

»Žalostna sta, kajne, ko ga ni, ata, saj pride! Kmalu bo konec in mu bosta spet rezgetala.«

»Kdaj ti je pisal?« je spregovoril Groznik in vrtel klobuki v roki, ko si je shladil veliko plešo, po kateri so znojne kaplje pisale krivuljaste steze.

»Z Ogrskega, ko se je peljal gor, saj veste.«

»Potlej nič več, kajne?«

»Nič več.«

»Le zapomni, da našemu tudi zvoni, dasi nismo naročili.«

»Nikar, oče. Mene tako strašno srce boli, da komaj gibljem.«

»No, vidiš. Padel je. Vsa moja vera je taka.«

Mlada Groznica se je naslonila na konja in začela ihteti. Stari je buljil oči v tla in besedice ni več spravil iz sebe.

Zvonovi pa so zvonili ta dan — in drugi in tretji — za vsakim posebej.

Za ponedeljek potem je bilo oznanjeno mrtvaško opravilo za Jančarjem.

Franca je dolgo premišljevala, kako bi ukrenila:

»Če naredim pogrebščino, poreko: Vidiš jo, vojska je, podporo vleče pa zapravlja. Če je ne naredim, bo pa spet: Skopulja, čaj, ko umrješ, naj te spravlja kdor koli na faro, mi te ne bomo.«

Ko se je še domislila, da so ji ženske preteklo nedeljo pri obisku same namignile o tem, je poslala deklo k sosedom velevat na pogrebščino, k sorodnikom je šla

sama. Toda to je sklenila, da v gostilni ne bo, ampak na domu. »Bo vendar ceneje,« je razsodila, »in bolj sami zase bomo.«

Ko je bilo vse to sklenjeno, se je pričela skrb in delo. Preštela je pogrebce in število ni bilo majhno. V soboto je zaklala koštrunčka. Ko so sosedje videli, kako je visel tolsti jarček odrt na klinih pred vežo, kjer so se zbrali krog klavcev otročaji, domači in sosednji, so si pomežikovali:

»Da bi te, to bo pojedina!«

In ko je v nedeljo zvečer begunec Roman pripeljal z voli sodček vina, so se ženske, sedeče na pragih, suvale s komolci:

»Jutri pogrebščina, pojutrišnjem svatovščina. E, Franca je tica!«

Franca je pa ta večer pregledovala v shrambi, kar je bila pripravila za pogrebce: mesovje, velike pogače, vino. Preštela je še enkrat žlice in vilice in preračunala, da mora biti vsega na zadovoljnost pogrebcev. In ko je to dognala, je sedla na stol in začutila, kako je trudna. Ali zaeno se je tudi predramila iz skrbi, ki so ji utopile žalost, in šele to pot se je živo domislila, zakaj je pravzaprav vse to. In v tem hipu se ji je zazdela pogača, ki si je je odrezala košček in jo pokušala, tako grenka, da je komaj zaužila grižljaj.

»O ti moj revež,« je vzdihnila in vse oči so se ji zalile s solzami. Nato je šla njena misel nazaj k njemu in ga poiskala prvi dan, ko jo je prišel snubit, in ga spremila skozi vsa leta, odkar je bila z njim. In peklo jo je, da je šla tako hladno z njim pred oltar, in bolelo jo je, ko je bila tako slabega uma, da ni vedela, kaj ima, ko ima njega — noter do te grozne ure. In zdaj je razumela tisti njegov preseči pogled, ki se mu je smejala in mu ga celo zamerila. Takrat namreč jo je tako pogledal, ko je prihajal tisti veliki lepi financar Ceglar često k njim nadzirat žganjekuho. In vselej se je mudil dolgo v hiši in Franca mu je stregla in se živo smejala njegovim dovtipom, da je donelo skozi okno, kar je Blaža teko neznansko bolelo. Tiho je krotil bolečino in besedice ji ni rekel; le kadar je odšel financar, so jo prosile njegove oči — a ona se jim je smejala. Res, takole je gledal v Galiciji pred smrjo. In preden je izdihnil, se je nasmehnil in s smehom naročil: »Vem, Franca, da sem bil premalo postaven in premalo fantovski zate. Toda ljubil sem te — sedaj pa si prosta.«

»Nikoli, Blaž!«

Franca je poglasno kriknila in planila s stola, roke je razmaknila, kakor bi bila hotela k njemu, krvavečemu še iz mrtvega srca, da mu priseže zvestobo v vsaki misli in da ga mrtvega poprosi: Odpusti! Toda Blaža ni bilo, iz somraka so gledale pogače in kosi mesa. Franci se je vse

to tako zastudilo, da je bežala iz shrambe in nehote zaloputnila vrata.

Teta, ki je pomivala pred pečjo, se je preplašena ozr-la.

»Vrata so mi ušla,« se je izgovarjala Jančarica.

»Saj se tudi tako ženeš za pogrebščino, kakor se ni treba. Navsezadnje prideš ljudem v zobe, češ komaj je čakala, da je izdihnil.«

»In če bi nič ne pripravila, kaj bi potem rekli?« je zavrnila Jančarica teto nekam pikro.

Teta se je obrnila v pomijnik in godla skozi škrbaste čeljusti nerazumljive besede.

Franca je odšla v hišo in začela zlagati iz predalrika obleko za otroke na mizo, za vsakega posebej. Otroci so sedeli krog peči in jo tiho opazovali. Mati je pa govorila vmes:

»To je za Ferjana, to za Micko, to za Blažka in, Janezek, ti pojdeš tudi. Ampak pazite na obleko! In molite v cerkvi! Če atova duša še kaj trpi, morebiti zavoljo vas. Kolikokrat ste bili nepokorni in ste ga ujezili in sedajle se morda duša vica.« Potem je porazdelila mrtvaške svečke in jih položila na oblekice, vsakemu svojo. Pretipala je žepe in vtaknila vsakemu vanj rutico in molek. Nato je sedla za vogel mize in si podprla glavo ter čakala tete za molitev.

Po molitvi je stopila Micka k mami, jo potegnila za krilo, da se je sklonila in ji nastavila uho. Mati je zardele in družini takoj na glas razodela:

»Micka pravi, da pojde jutri k obhajilu za ata.«

Vsi so se ozrli na Micko in za hip je zavladal molk v hiši. Teta je povzela prva besedo in rekla:

»Bog govori po otroku in atova duša ga je naprosila. Ne samo Micka, pojdimo vsi!«

Ferjan in Blaž sta se takoj pridružila:

»Jaz tudi, jaz tudi!«

Celo Roman begunec se je oglasil: »Ja takže« in takoj popravljal slovenski: »Jaz tud', jaz tud'.«

»Slišiš, Franca, Bog govori, sem rekla, kakor je Kristus napovedal: Zahvaljen, Oče, ki si to razodel malim in skril velikim.«

Teta je bila ganjena do solz. Poiskala je v žepu trdno zadrgnjen mošnjiček, izbrala iz njega štiri desetice in jih razdelila otrokom:

»Da boste darovali jutri za ata.«

Franca ni mogla izpregovoriti nobene besede. Tiščalo jo je v prsih, hrepenela je, da bi bila sama, in težko čakala, da je spravila otroke spat. Tudi sama je legla. Toda z odprtimi očmi je zrla v steno. Migotanje plamenčka pred podobo je razpenjalo poskakujoče sence po hiši. In vse sence so ji govorile sama očitanja, dokler se ni raz-

topila duša v kesu in so pritekale na blazino solze in ji zaklopile oči ...

Drugo jutro so šli Jančarjevi tako zgodaj na faro, da so morali vzeti s seboj luč. Nihče ni govoril, razen Janezka, ki je spočetkoma brbral prazne besede in slednjič, ko mu ni nihče odgovarjal, utihnil še sam. Franca je bila čudovito mirna. Kakor bi bila šla skozi vice to noč, kamor jo je poklical nedolžni glas otrokov, se ji je zdelo. Podvizala se je, da bi čimprej slišala: Pojdi, vse je odpuščeno. Njen obračun z Bogom se ji je zdel tako jasen in tako natančen, kakor ga še ni doživela.

Samo enkrat je pomislila v skrbi, če naprošena kuharica pride pravi čas, da bo vse v redu, ko se vrnejo. Ali še to misel je kot prazno ničemrnost odgnala in hrepeneče čakala, samo čakala, kot človek, ki je pregledal prav do zadnje pičice težke obračune in ve, da je ni zmote, ter čaka samo Gospodove besede: Prav, dobri in zvesti!

Preden se je pričelo opravilo, so prihajali povabljeni sosedje in sorodniki. Ženske, vse črno oblečene, so šle taloj v cerkev, moški so se ustavili pred vrati in se ozirali na uro v zvoniku. Čudili so se mnogim, ki niso bili povabljeni in so prišli. Ko je udarila ura, so bile klopi zasedene za čuda na gosto.

Sredi med klopmi pa je stala tumba, žalostno so gorele sveče na črnih svečnikih, z votlimi očmi je gledala smrt po cerkvi.

Zvonček je zapel, a orgle niso zabučale v žalnih glasih — kako neki, ko je počival tudi organist v tuji zemlji. Ta molk je pretresel ljudstvo. Prižgali so žalne lučke, ovili krog rok molke in vsakdo je, gnan od skrivne sile, pokleknil, sklonil glavo in pričel moliti.

Vtem zazvončka za obhajilo.

Iz prve klopi, tik ob tumbi, se je dvignila Jančarica, za njo otroci s teto, begunec — in vsi so pokleknili pred oltar.

Ljudje so dvignili glave.

Za Jančarjevimi je pokleknila še Lojza in nekaj žensk na desno in na levo. Po cerkvi se je oglasilo med množico:

»Glejte, Jagnje božje ...«

Roke so trkale na prsi. Plameni sveč so ostrmeli in poslušali. In strmeli so ljudje in se čudili: »Kako ga je ljubila!« In ni ga bilo, ki bi bil sodil drugače.

Zvonovi so odzvonili, skozi cerkvena vrata je zadišalo po kadilu, ki je v gostih oblakih, presevanih od sončnih žarkov, valovilo po mirnem cerkvenem zraku. Ljudje so zamišljeno, počasi prihajali iz cerkve. Povabljeni so se zbrali v gruče, drugi so hiteli domov. Zadnja je prišla Jančarica za otroki.

Matic jo je prvi zagledal in zdela se mu je tako sveta in čista, da si je ni upal nagovoriti.

»Torej, prosim, kar pridite za mano. Jaz moram hitro domov, da uredim. Andrej,« se je obrnila do brata, posestnika na njenem rodnem domu, »ti poskrbi in jih pripelji.« Ob tem, ko so iskale njene oči brata, je zadela s pogledom za hip ob Matica. Matic je čakal tega trenutka in če ne z besedo, vsaj z očmi bi ji bil rad povedal, da ga srce boli kot njo, da se mu smili, da je molil vso mašo in da bi se bil najrajši razjokal, ko jo je videl tako pri obhajilu. Toda Franca se ni za hip ustavila ob njem. Umaknila mu je oči: Matic je dobro opazil, kako se je zarežala na obrazu preko svetega miru resna poteza, ki je takoj izginila, ko je nagovorila brata. Ali kljub temu je Matic bral v tej gubici: »Stran!« Presunilo ga je, da ga je zbolelo na sredi duše in da je preslišal vprašanje kajžarja Luke, dasi mu ga je zastavil drugič. Zato ga je Luka sunil:

»Kaj si gluhi, kali?«

»Gluhi, kakopa! Le kako moreš po taki žalosti koj trobejljati kot baba.«

»Ee — enkrat mu je za smrt zapisano. Mar boš ti vekomaj?«

Luka ni ponovil vprašanja in se je užaljen obrnil proč. Ali kljub žalosti si je mislil v srcu: »Gruntarska ošabnost« in pa: »Kar nič nisi žalosten, hinavec. Saj vsi vemo, kam obračaš oči, odkar je vojska.«

Medtem je Andrej povzel besedo Jančaričino in vse lepo povabil:

»Takole, sosedje in žlahta, le stopimo za Franco, da se še enkrat živo domislimo rajnega, kakor je zaslužil.«

»Zaslužil,« so ponavljali možje.

»Prej pa vas še povabim, ko se nam ne mudi, k Razdevšku, da se odteščamo.«

»Vsak polovico, Andrej,« se je oglasil zdajci Matic.

»Ti za svaka, jaz za soseda.«

Vsem je bilo prav. Le nekaj žensk se je razkropilo na pokopališče, kjer so pokleknile po grobeh in jih kropile z blagoslovljeno vodo. Pa ni dolgo trajalo in so tudi te prišle v krčmo. Andrej in Matic sta plačevala, med pogrebci je vršala govorica in tako se je zgodilo, da je Jančarica morala čakati nanje s kosilom in ne narobe.

Preden so sedli za mize, je najstarejši pogravec Marinček odmolil vrsto očenašev: za rajnega, za rajno žlah-to, za vse padle vojake, za tiste domačine, ki so tu pokopani in ki so drugod, in nazadnje za vse tiste, ki jih ni ne tu ne tam.

Nato so zasedli svoje prostore — tesno je bilo — in segli po jedilih. Govor je utihnil; slišati je bilo le srebanje željnih ust in škrtanje žlic, ki so drgnile ob skledo. Jančarica je imela prostor prav za vrati. Komaj da se je pritaknila jedi, že je vselej odšla in nosila iz kuhinje na mizo ter stregla gostom. Roman je točil vino.

Takoj po prvih kozarcih je govor oživel. Pogrebce so se svetila lica, marsikomu so stale vroče kaplje na čelu, ki si jih je skrivaj otiral. Spet je vstal Marinček in povzdignil kozarec:

»Bog mu daj večno luč, Blažu! Sosedje in sorodniki, star sem in hudega sem videl več ko dobrega. Ali najhujše sem učakal na starost. Ampak rečem vam: ni ga bilo v vasi, kar sem jih spremil gospodarjev za pogrebom, pridnejšega in boljšega od Blaža.«

Ženske so se začele usekovati.

»Zares,« je nadaljeval Marinček, »kakšno je on prevzel! In danes stoji Jančarjevo trdno, da je kaj. Cesar ga je poklical, Bog ga je vzel, v nebesih je, kakor je zaslužil. Vesel bo tegale kozarca, ki ga popijemo na njegov spomin.«

Med pogrebci je završalo. Vse roke so segale po čašah, vsi so tiho in žejno izpili, ženske so si obrisale oči, Franca je šla ven, Roman je točil na novo. Nato je začel vsak o Jančarju, kar je vedel in česar ni vedel:

»Pogorel je ...«

»Na, kakšno zidanje sedaj!«

»Toča mu je bila.«

»Prasci padali.«

»Vse je prestal in se izmotal.«

»In vsakemu priskočil na pomoč.«

»In nikoli kletvine pri hiši.«

»Pa hudo molitven človek.«

»Brez pravn je bil.«

»Miren sosed.«

»Vojska nam pobere najboljše,« je končal Korent in s tem edinim stavkom nenadoma zaobrnil pogovor drugam.

»Najboljše,« so vsi zaeno pritegnili.

Toda Marinček se je uprl:

»Nič ne rečem, tudi dobri padajo, ki jim je namenjeno. Toda hudobni tudi.«

»Ni res,« je postavil Luka svojo trditev. »Le povej mi enega med temi, ki ga ni škoda.«

»Škoda je vsakega,« se je upiral Marinček.

»Naštel bi ti jih pa lahko takole,« Luka je pokazal prste obeh rok, »samo iz naše občine, ki bi jih ne bilo ne samo nič škoda, ampak tema bi bila, ko bi jih zmanjkalo. Pa jih ne bo.«

»Tiste pleve! Če je povsod drugod zanič, je za vojsko tudi zanič.«

»Vse bo še dobro,« je vmes poprijel Korent. »Matic, le pripravi se, do petdesetega in še čez pojdemo vsi.«

»Ne bodi nespameten. Mar misliš, da bo deset let vojska? Božič bodo obhajali vsi doma.«

»Nikoli!«

»Ti pa veš. Jaz berem in nemški cesar je tako povedal. Menda že toliko ve kot kajžar Luka s Kozjega brda.«

»Naj ve ali ne. Jaz sem kajžar — saj me ni treba zato nič pikati — nazadnje bova obadva enako imela — ti nič, jaz nič — toliko pa tudi vem: če se tolikanj godlje zamete in skuha, kot si jo je sedanji svet, potem se ne bo shladila tako naglo, da bi jo do božiča pojedli. Prebito nam bo presedala.«

»Tako je,« je Luku pritrjeval Korent. »O božiču doma, kajpak, če bi bilo tako, kot je pisal Snetjavčkovega Jakca sin.«

»Kaj mu je pisal?« se je oglasil prvič Matic, ki je sedel kot na trnju, ko Franci ni bilo kar nič obstanka v hiši in se je vedno medla v kuhinji.

»Pisal? Takole je pisal: Ljubi oče! V začetku svojega pisanja vas najprej lepo pozdravljam in vam povem: nič se ne bojte. Tri dni že tečemo. Kmalu bomo doma.«

Družba se je zasmejala. Marinček pa skoro nič. Počasi je tehtno izgovoril:

»Mm — oče snetjavec, sin snetjav!«

»Bi bil tudi ti snetjav, če bi te jih deset podilo,« se je potegnil za fanta Korent.

K družbi je prisedel Andrej, ki je imel doslej polno dela v kamri, v hiši in zunaj.

»Jaz pa to Boga prosim: kar koli naj bo, vse bomo prenesli. Da bi nas le ne pregnali ne. Le dajmo, vse jim dajmo in še mi pojdemo, da bi ga le sem ne bilo.«

»Sem?« se je hitro oglasil Marinček. »Ali si kratkega uma! Kje je Galicija, ti moj Bog!«

»Kje je pa Lah?« mu je govoril na zoper Luka. »Toliko, da kamna ne vržeš vanj.«

»Lah je naš zaveznik,« je potegnil Matic z Marinčkom.

»Naj le bo. Jaz mu čisto nič ne zaupam. Kdor je delal deset let med Lahi kot jaz, pozna te ljudi.«

In vsa družba se je zedinila z Lukom zoper Marinčka ter prerokovala laško vojsko.

Matic je razmišljen pogledoval skozi okno, da bi ujel Jančarico vsaj kje na dvorišču. In res jo je zagledal, ko je govorila s potovko Pikono in jo povabila v vežo.

»Pikona je prišla,« je omenil Korentu.

»Ta ženska ima nos,« se je namuznil Korent, pa takoj vstal in šel v vežo. Hitro jo je privedel skozi vrata in jo postavil sredi hiše:

»Pikona, pogače in vina dobiš, če imaš kaj novic.«

»M, saj jih ne prodajam in zavoljo vina tudi nisem prišla. Brodarjeva krava je obolela in mu nesem kolmeža, cijanove štupe in grenke soli.«

Pikona je pokazala v cekar.

»Le namoči si ga, preden začneš,« ji je ponudil kozarec Koient.

Pikona je izpila, si otrla ustnice in rekla:

»Bog plačaj in naj zaleže rajnemu Blažu. Sedaj pa moram takoj naprej. Bolezen nič ne čaka.«

»Kakšno novico si vendar ujela potoma.«

»Če že hočete, morda ne veste, da je dejano vse žito pod zaporo in da so vsem — vam kmetom tudi — zapi-sali, koliko smete kruha snesti na dan.«

Moški in ženske so strmeli. Pikona je pa segla še en-krat po kozarcu in naglo odšla.

»Pod zaporo? Nam, ki smo ga tako rekoč izrvale iz zemlje!« In oživile so se ženske.

»Saj ni mogoče!«

»Je, je tako. V nedeljo bo klicano,« je potrdil Andrej. »Včeraj sem tudi jaz to zvedel, ko sem šel iz Ljubljane.«

»Tega nikoli ne,« je zavpila Brumnovka in zamahni-la z rokami. »Sama sem žela, sama mlatila — o, si bom tudi sama malice rezala.«

»To je vendar od sile, da vse sedaj tišči v kmeta,« ji je pomagala Klandra. »Prej te pa ni nihče videl. Smrdiš, kmet, so ti rekli in se te ognili.«

»Pod zaporo!« je pomagal Luka. »Kje so pa bili tedaj tisti možje, ko so se mesarji ob suši iz nas norca delali, kje? Mesarje naj bi bili dali pod zaporo. Presneto, pet desetakov mi je ponudil za voleta. In sem ga sam pobil, vsa vas je jedla tako rekoč zastonj meso, jelite, in sem ga še nasolil, pa sem dobil desetak več zanj in kožo po-vrhu.«

»Luka, prav imaš. Pred vojsko ni bilo nobene maksimalne cene ne za železo ne za smrdljivec, za nobeno reč. ‚Kmet, plačaj, če hočeš imeti‘, to je bila cena, ki so jo bogataši vili, kakor so hoteli. Le čakajte, danes jo bo pa kmet navijal.«

Ženske so hvalile Klandro in ji obetale, da jo drugič izvolijo za poslanca. Ko se je šunder polegel, se je oglašil Marinček:

»Le nikar preveč ne jezikaite, da ne bi česa iztaknile. Vojska je vojska!«

Vsi so ga pogledali izpod čela in Luka je rekel:

»Ali smo kaj rekli, da ne damo cesarju, kar je njegovega? Ali mu nismo dali: sinov, mož, živine — vsega? In če bo treba, še bomo dali, da veš in da ne boš vlekel na ušesa pogovorov kot izdajalec.«

Marinček se je razburil in planil kvišku. Andrej pa je stopil predenj:

»Ne, ne, ne, oče! To so besede. Nikoli ni bilo prepira v tej hiši, ali naj ga na Blaževo pogrebščino začnemo? Hudo je za vse — potrpiamo! Saj bo vsega konec. Beseda tudi ni konj.«

Iz kota pod križem se je oglašil ujec pokojnega Blaža in rekel:

»Nič se ne čudimo in nič se ne jezimo. Prerokovana je prišla, a še začela se ni. Svet je Bogu potegnili vajeti iz

rok in sedaj sam vozi. In vozil bo tako, da bo vse v jarku, potem bo konec, prej ne. Zdaj pa molimo.«

Ujec je začel s povzdignjenim glasom, pogrebci so molili za njim, pridružila se jim je tudi Jančarica, ki je bila že vsa nesrečna, ko se ni nikomur mudilo.

Nato je vsak stoje izpraznil kozarec, se poslovil in zahvalil Jančarico ter odšel. Matic se je pa izmuznil za njenim hrbtom iz hiše, šel v hlev, naglo opazil, da je živina žejna, vzel škof in šel k vodnjaku.

»Poglej ga,« je rekel nekoliko vinski Luka, »kako je domač. Kmalu bo Jančar.«

Tudi drugi so se ozrli nanj, ko je trombal vodo, in glave so se šepetaje stikale, posebno ženskam. Jančarica jih je s praga gledala in pekoča jeza jo je pograbila. Poklicali je Ferjana:

»Brž pojdi tja in reci Maticu, naj pusti živino pri miru, Bomo že sami vardevali.«

Ferjan je stekel čez dvorišče k vodnjaku:

»Mama je rekla, da hitro pri miru pustite našo živino, bomo že sami brez vas.«

Maticu je obstala roka. Pogledal je proti veži, kjer je sta Janezek in mahal z roko:

»Pustite, tlic Matic— tlic Matic!«

France je prijel za škof in bušknil vodo iz njega po tleh, ga postavil nazaj in naglo odšel.

XIII

Noči, tako trpljenja polne, Matic se ni preživel. Težka je bila tista, ko se je vrnil iz zapora in je našel Francko poročeno. Toda takrat je bil mlad. Zarobantil je, se zaril v seno in zaspal. Nato je nekaj dni popival in trpljenja je bilo konec. Po vsem tem, kar je doživel na dan pogrebščine, ni robantil, ni popival. Kot senca se je vlačil krog voglov, brez veselja je delal, zjutraj je vstajal z rdeče obrobljenimi očmi, jedi se je samo pritikal, da ni žalil sestre Lojze. Ta ga je skrivaj opazovala s skrbi polnimi očmi in prvi dan uganila, kaj mu je. Tiho mu je stregla, prepričana, da se zdrami iz tega nepotrebnega trpljenja, kakor je sodila sama, ki ni bila skušana še nikoli. Tudi dekla Francka ni imela zavezanih oči. Toda še malo ni slutila, kaj bi utegnilo biti gospodarju. Vso njegovo malobesednost, njegov upadli obraz in čudno zadirčnost je začela pisati na svoj rovaš. Zakaj njena ura se je bližala. Zato je prosila Lojzo, ko sta bili sami:

»Jaz grem poiskat stanovanja.«

»Zakaj?« se je začudila Lojza in pogledala izza šivarnja, ko je zvečer delala krstno oblekico za otročiča.

»France me tako težko vidi.«

»Saj ni res. France je —« Hotela ji je kar razodeti, ali naglo si je premislila in razlagala:

»France je včasih čuden. Nič na maraj za to in bodi prepričana, da ti nisi vzrok. Kar sva obljubila, sva obljubila. Francka, ti boš pri nas in potem naj bo, kot je božja volja.«

Francka jo je hvaležno pogledala in spet sta molče šivali drobno perilo za otročiča. In tudi tedaj, ko je vstopil France, ni bilo nikogar, ki bi začel pogovor. France je sedel k peči, gledal v mračno, z rdečim zastorom zavešeno okno in molčal. Niti k mizi ni pogledal, kaj ženski delata. Ko je sodil, da je iz gole vljudnosti zalosti dolgo posedel, je rekel:

»Molimo, no!« in takoj nerodno pokleknil k peči, stisnil glavo med široke dlani in nerazločno žebiral molitev za Lojzo.

»Lahko noč,« je voščil nato, nobene pogledal in odšel. Lojza pa je šinila za njim, ga prestregla v veži in mu pošepetala: »Počakaj.« France je pokorno sedel na ognjišče in brskal s trsko po tlečem pepelu.

Ko je Lojza odpravila Francko spat, je sedla k njemu na ognjišče in pričela:

»To ti moram povedati, France, dnevi Franckini potekajo. Kajne, da ostaneva mož beseda in da naj bo pri nas?«

Brat se je stresel, kot bi ga bil kdo poklical od daleč.

»Seveda, seveda,« je hitel.

»Saj sem vedela, da si za to. Ali vidiš, Francka je žalostna in se te boji, ko si tako čuden. Misli, da si zaradi nje, da ti je napoti, in hoče stran.«

Brat je zdrsnil z ognjišča.

»Nikamor ne pojde, le povej ji, tukaj bo, kakor sem rekel.«

Nato je spet sedel na ognjišče in globoko vzdihnil.

Lojza ga je pomenljivo pogledala:

»France, ne ženi si tako k srcu. Saj ni vredno.«

Brat je vprašujoče pogledal sestro:

»Kaj?« je počasi izpregovoril, da bi tajil.

»Saj vem! Jančarica!« Vtem se je predirljivo ozrla v njegove oči, ki jih je povetil in zaeno ves zardel.

»Poglej, mislim, da nihče ne ve, ali jaz vem, prvo uro na pogrebščini sem vedela, ko sem videla tebe in njo. Izbij si jo iz glave. Če ti ni namenjena, kaj moreš za to?«

France je stisnil ustnice, pogledal v dimnik, zob je škrtnil ob zob, na licih so mu trepetale mišice.

»Imaš čisto prav, Lojza, ali pomagaj si, če si moreš. Ko bi ti jaz eno noč dal tole, kar me grize tu notri in mi pije kri, pri vsej svoji pobožnosti znoriš, da veš, zmeša se ti.«

»Nič ne tajim tega. Boga hvalim, da mi je prizanesel do danes. Toda tebe bo konec, če se ne izpametuješ.«

»Da bi me le bilo!«

»No, ne govori pregrešno. To je tvoja trma, nič drugega. Vesel bodi, če te ne mara. Če se hočeš oženiti, in čas je, da se, si jo izbereš in tako, da ti bo hvaležna.«

»To sam vem. Ampak povej mi eno, da bom tole čutil zanjo in tole trpel, takoj grem ponjo. Krilo ji kupim in čevlje, da bo mogla k poroki, če jih sama nima. To je tisto, česar ti ne razumeš! Saj sem poprej tudi občutil, ali imela je moža — kaj sem hotel. In vidiš, prej mi je tako rekoč obetala, sedaj, ko je prosta, me pa vrže izpred vrat. Pes vedi, kaj je bušilo vanjo, prekleto. Ali je spet tisti financar ...«

»France, ne kolni in ne natolcuj in ne delaj greha. Premagaj se, morda se še vse preobrne. In če že ne moreš drugače, vsaj ne kaži ne tega tako očitno. Ves si poparjen kar hujšaš. Ljudje bodo opazili in ona tudi. To ti pa jaz razodenem, če sam ne veš, da je ženska najbolj srečna takrat, če kdo takole trpi zavoľjo nje. Tega veselja ji vendar ne privošči!«

Brat ni nič odgovoril, ali na obrazu mu je brala, kako silno se mu je prilegla taka beseda.

»Sedaj pa pustiva to in mi povej: ali pojdeš po ‚ženo‘, ko bo Francka na tem?«

»Seveda pojdem.«

»Za botra boš tudi?«

»Le kaj vprašuješ? Saj je vse domenjeno.«

»Potem pa lahko noč in dobro spi!«

Matic je to noč resnično prvič po pogrebščini dobro spal. Ves spočit se je lotil dela in Francko je ogledoval z velikim spoštovanjem. Dognal je celo, kar so ženske že davno trdile, da se ji ta stan posebno poda in da je za čuda brdka v njem. Ko je videl, da hoče postavljati pomijnike v jasli, je hitro priskočil — doslej mu to še ni prišlo nikoli na um — ji vzal iz rok posodo in ji kar prepovedal:

»Vzdigovala pa ne boš, Francka. Le kaj lahkega pode-laj.«

In tako je potekel teden, ki ga je bila vesela Lojza, kljub vsej veliki skrbi Francka tudi, in Matic sam se je bil toliko raztresel, da je laže prenašal, ko ga je Lojza poklicala ponoči:

»Brž, brž, Francko je popadlo! Jaz grem po Lukovo mater.«

Maric je kar zviška treščil v škornje, pograbil svetilko in se spotoma zapenjal, ko je drvel po hribu v dolino. Silno je potegnil za zvonec pri ‚ženi‘, ki je pa kljub temu počasi prižigala luč in odpirala okno.

»Kam?«

»K Maticu v Kozji hrib!«

‚Žena‘ se je neverno nasmejala.

»I, tak brž, no,« se je jezil Matic.

»Saj res,« se je trčila ‚žena‘ po čelu in zaprla okno.

Matic je hodil z lučjo gor in dol in se grozovito jezil, ko ni bilo napravljajna ne konca ne kraja. Ni mogel strpeti, da je še enkrat potegnil za zvonec.

„Žena’ se je pojavila med vrati s cajnico v roki:

»Za božjo voljo, imej pamet. Zvonec mi utrgaš.«

»Jaz sem se opravil in prišel do semkaj prej, ko vas človek iz hiše spravi.«

Matic se je zaobrnil in krenil z velikimi koraki pred njo, da ga je že priletna ,žena’ težko in hropeč dohajala ter venomer svarila, naj hodi počasi. Matic se pa ni dal dosti preprositi, tako da ga je skrbelo, ko niti sam ni vedel zakaj.

Ko sta dospela do doma, je Matic odšel v hlev in se tamkaj naslonil ter čakal jutra. Nekoliko je zadremal, ali vedno je prisluškal. Zarana se je lotil vardeje, tiho šel v vežo in spet iz nje. Silno rad bi bil odprl vrata in vprašal, kako in kaj. Vračal se je v hlev, postajal na predrju in čakal. Rano jutro je že bilo, ko ni več strpel in je spet šel v vežo. Tamkaj je našel Lojzo in ,ženo’.

»Kako je Francki?« je vprašal šepetaje.

»Čaj, da ti pokažem,« je rekla ,žena’ in šla v hišo ter mu prinesla iz nje v povojček povito dete:

»Lej ga, Matička!«

Matic ga je gledal in ves vesel ga je bil.

»Oh, oh, viš ga no, to je Matija, ves Matija. Jamico ima na bradici in skodrane lase kot on.«

Nerodno ga je pobožal s težko, tega nevajeno roko.

»Tebi, Matic, bi se spodobila takale štručka, in ne ena, sedem! Le kaj misliš? Ali boš grunt s seboj nesel na oni svet? Komu boš pa zapustil, če ostaneš takle samski pustez?«

»Če ne bo drugače, pa kar temule, saj bo potreben.«

»I, prav. Potlej pa še mater vzemi, ni dosti boljših.«

Matic je izbuljil oči in gledal ,ženo', kot bi govorila v nerazumljivem jeziku.

»U, le glej me,« se mu je namrdnila ,žena' in odnesla dete v hišo, a se hitro vrnila:

»Sedaj se pripravi na krst, če imaš opravljeno v hlevu.«

Matic se je začel pripravljati. Obul se je, umil, preoblekel, pregledal denar in ko je ves prazničen prišel iz sobe, ga je ,žena' oštela: »Kakšno pripravljanje! Snoči si pa meni oponašal, kako sem počasna.«

Matic se je samo smejal in nič ni zameril.

Napotili so se k fari.

Dasi je potoma vse mogoče izpraševal, kaj mu je storiti, je bil pri krstu — prvič je bil za krstnega botra — vendar tako grozno neokreten, da se mu je celo župnik nasmihal, kakor se je trudil, da bi bil resen.

Po krstu so šli zajtrkovat k Razdevšku. Lojza je povedala bratu, da gre ta čas h Golobu.

»Nalašč nikar,« je ugovarjal France, ali Lojza je šla.

Golob je kosil steljo v gozdu, mati je bila doma.

»H krstu smo prinesli,« ji je povedala. »Ali bi šli pogledat?«

»Lepo te prosim, ali je vse zdravo?«

»Vse po sreči, mati,« je rekla Lojza in bila vsa vesela.

Tedaj mati ni več zmagala solz. S predpasnikom je zastrla oči, prijela z desnico Lojzo in jo peljala v hišo.

»Lojza, ti si svetnica! Kako bi se ti zahvalila? Ti ne veš, kaj smo pri nas ta čas pretrpeli. Jaz in oče. Saj ni tak, kot se dela. V sanjah jo je klical nazaj, seve, če sem pa omenila, me ni pustil do nje. Ali danes grem. Takoj s tabo. Kaj naj ti postrežem? Morda kave, ali ti čaja zavrem? Kar reci!«

»Ničesar, mati. Samo toliko, da sem vam povedala. Pri Razdevšku čakajo botri. Pojdite pogledat fantička!«

»Tja res ne grem, kar za vasjo krenem k vam. Precej.«

»Kakor mislite,« je rekla Lojza in se poslovila.

Golobovka pa je začela loviti kokoši, nabrala vse mogoče stvari, naložila težko košaro z jestvinami, plenica-mi in odšla.

Pri Razdevšku so posedeli, ker je bil Matic po dolgem času spet enkrat dobre volje, tako dolgo, da jih je mati prehitela in prišla pred njimi k Francki.

In tam sta se obe — hči in mati — razjokali v tihi, temni kamrici; ljudje niso videli solz, videl pa jih je Bog in jih je bil vesel.

XIV

Odkar se je pri Maticevih naselil mali Matiček, se je življenje za čuda izpremenilo.

Lojza je utegnila veliko manj brati kot prej. Vedno je bilo malenkostnih opravkov vse polno. Toliko da je opravila molitve in bratovščino, za drugo ni bilo časa. Vse je podelala za Francko in ji branila iz hiše ter ji stregla, da se je uboga mlada mati sramovala in ven in ven tožila naglas in razmišljala sama zase: kako da so tolikanj dobri ljudje na svetu? Snovala je načrte, da bo služila pri hiši leto in dan brez plačila in da ne sprejme vinarja. Ko ji je Golobovka, ki se je poslej često prikradla v hišo, namignila, da se oče meči in da lahko misli na vrnitev domov, ji je Francka odločno odbila to upanje:

»Pred letom nikamor! Zastonj jim bom delala in še ne bom povrnila, kar so mi storili. Mati, Lojza je svetnica.«

»Je, je,« je ponovila Golobovka in solze so ji silile iz oči.

»Ampak povrnili bomo mi. Sama lahko povrnem. Bog ne daj, da bi imeli kaj stroškov s tabo. Na, tole! Ko porabiš, še prinesem.« Golobovka ji je stisnila nekaj bankovcev.

»Dandanes se dobi denar. Včeraj je prišel vojak in po vsej sili hotel imeti tri petelinčke za častnike. Veš, da mi je dal petnajst kron zanje! In jajca in maslo — vse gre in nič več ne vprašajo: po čem? Daj! Strahote morajo imeti denarja. Vidiš, tako si naberem skrivši lepih denarjev, ko on za to niti ne ve. Mar so mu petelinčki in jajc mi tudi ne hodi preštovati po gnezdih. Naj te torej nič ne skrbi, kako boš odslužila, kar so ti storili. To je moja reč.«

»Saj sem vam hvaležna, ali sklep je sklep. Več jim bo zaleglo moje delo leto in dan kot denar v teh časih. Zato ostanem, kot sem rekla.«

Golobovka ni silila dalje v hčer. Lojzi pa je rekla, naj le Fracko spet napreže, češ da je že zadosti trdna.

»Če bo France dovolil,« se je nasmehnila Lojza Golobovki.

»Uj, saj mu mora biti že vendar odveč tuja ženska brez dela pri hiši.«

Lojza je skomizgnila z rameni in se spet nasmehnila. »Nič nam ni odveč, mati. Tako smo se privadili, da ne vem, kaj bi počeli, če bi sedajle odšla.«

»Odšla, kako pa,« se je oglasil France za hrbtom. »Zakaj sem pa boter? Nikamor ne pojde.«

Golobovka se je zahvaljevala, France je zamahnil z roki in po prstih šel v hišo.

»Ali spi?« je pomignil Francki. Ona mu je prikimala. France je snel šklebedre z nog in tapal v nogavicah v kamro, da je pogledal Matička.

»Bogve, kaj le se mu sanja,« se je vrnil, »ko se tako smehlja.«

»Lojza pravi, da o samih angelčkih.«

»Morebiti pa res. Kaj pa šivaš?« je stopil k Francki.

»Blazino za posteljico.«

»Oh, saj še zibke nima, revež. Čaj no, saj jo imamo mi.«

France je naglo nataknil šklebedre in šel iztikat za zibko pod streho. Odkar se je odzibala Lojza, ni več stekla v tej hiši. Potegnil jo je izza straže. Miška je planila iz nje in pretegala pajčevine, s katerimi je bila preprežena čez in čez. France jo je površno ogledal: en tečaj je imela nalomljen, sicer pa je bila, dasi nekoliko črvojedna, še vendarle dosti trdna. Prinesel jo je po stopnicah in se takoj lotil nalomljenega tečaja ter ga opazil z deščico. Nato je velel Lojzi, naj jo obriše in očisti. Zvečer so položili Matička v zibelko in France je prvi potegnil za motvoz in ga zazibal.

Nastopila je pusta, deževna jesen. Megle so se plazile po najnižjih gričih, venomer je pršilo. Dolčas je bilo, da so ljudje zdehali in niso vedeli, kaj bi v teh dolgih, vlažnih večerih.

Pri Maticu ni bilo dolgčas. Lojza in Francka sta šivali, France se je ukvarjal z zibanjem, celo pestovati je pozkušal živo igračko.

Toliko je imel skrbi in opravkov, da je komaj utegnili h Korenčku po tobak.

Lojza se je pa veselila in verna je hvalila Boga: kako si dober! France se je usmilil revčka. Ti si se pa njega in mu odvzel misli na Jančarico in mu pregnal trpljenje.

V nedeljo pred vsemi sveti so se razteple megle, da je posijalo sonce: France je zagnal krave v hrib in jih pasel. Pa pride mimo tuj človek in ga pozdravi:

»Dober dan, oče!«

Franceta je ujezilo, ko mu je rekel oče, in je zato malomarno odgodrnjal:

»Bog daj!«

»Oče!« je začel vnovič tujec.

»Saj nisem še oče,« je popravil France.

»Pa morda gospodar?«

»Tisto pa že.«

»Torej, gospodar, ali bi prodali nekaj krompirja, jabolk ali masla ali malo moke?«

»Saj ne smemo prodajati, ko je vse pod zaporo.«

»E,« mu je pomežiknil tujec, »saj ne bova po maksimalnih cenah kupčevala!« In je prisedel k njemu na štor ter mu ponudil smotko.

France je vzel cigaro ter jo odgriznil in tujec mu jo je vljudno prižgal.

»Seveda, takole pravite, da nas kmete zapeljete, nato pa nas ovajate. Ej, to so že plačevali! Jaz pa ne bom plačeval, nič ne mislite, in ne bom prodajal.«

Kljub temu pa je France tako dobro prodal, da je krave hitro zavrnil in jih gnal domov, kjer je Lojzi brž razodel kupčijo.

In v torek je zaškripal težko obložen voz z dvorišča, ko je še vsa vas spala. Naložil je tako, navihanec, da je moko in maslo na mitnici utajil in vse srečno pripeljal pred označeno hišo. Tamkaj ga je sprejela imenitna gospa, prijazna, kot bi ji bil stric, mu postregla z zavretim vinom in mu dala še lepo napojnino.

France je šel nato k Figovcu, si naročil golaž in vipavca — kos kruha je bil prinesel s seboj — ter se hudobno muzal meščanom, ki so zavistno gledali njegovo pedenj visoko belo malico. »Le mislite, da imamo vedno tako pogačo,« si je mislil, »saj ne veste, da je bila spečena za Francko!«

Ker je bilo treba, da kobilica še pozoblje, se je napolil po mestu brez namena. Ogledoval je izložbe, ujel pri frančiškanih še zadnjo mašo, kupil nekaj malenkosti in se vračal. Kar je zapazil v izložbi otroški voziček. Blisko ma mu je šinilo v glavo: kaj, če bi ga kupil za Matička? Vino ga je bilo nekoliko ogrelo in tedaj je bil vselej zelo

podjeten. Nekajkrat je šel mimo okna gor in dol, nato je pritisnil kljuko in stopil v trgovino.

»Takle voziček za otroka bi kupil,« je začel in nekoliko zardel.

»Čestitam, oče!« je pohitela prodajalka. »Ali je fantek ali punčka?«

France je zardel še bolj, pa se je potuhnil in se ni izdal.

»Fant je, ho, pa še kakšen!«

»To je lepo, oče. Sedaj bo domovina potrebovala fantov, ko jih toliko pade. Prosim, pojdite z mano!«

Matic je šel med nastavljenim pohištvom za prodajalko, ki ga je vedla do vozičev. Ročno mu jih je predstavljala in pravila cene ter razlagala, kako se rabi tako orodje. Maticu so se zdele cene za take igrače silno visoke. Ali sram ga je bilo, da bi se skujal. Izbral je voziček, ga plačal, zadel na ramo in ga odnesel na voz. Potem je takoj napregel in se odpeljal. Potoma je ves vesel hitro pozabil kron, ki jih je odštél za voziček, in razmišljal, kako veselje bo zvečer: Lojza bo tlesknila z rokami in bo vesela, Francko bo sram velikega daru in bo vsa zardela. Nato bodo postlali v vozičku in položili vanj Matička, stara zibel se pojde spet dolgočasit za stražo.

Židane volje je privozil do županove krime. Tam je ustavil. Župan je prišel z občinskim slugom Petrinom na

prag. Ko je zagledal Matica in otroški voziček, se je naglas zasmel:

»Matic, kaj pa ti tovariš?«

France je bil v zadregi, da se mu je krotovičil povodec, ko je privezoval konja k ranti.

»Kdo ve kaj? Ali ni čeden? Ni še bilo take zibelke v Kozjem hribu.«

»Za koga vendar?«

»Za mojega Matička!«

»Prav bi bilo, ko bi bil tvoj,« se je vtaknil vmes Petrin.

»E, le počakaj! France se bo naenkrat splašil in jih bo prvi dan imel šest, jeli?« ga je podražil župan z Jančari-co in ga zaeno spremil v hišo.

Tam je bil Luka, sosed Maticev, Strgar in še nekaj mož. France je prisedel, za njim se je obesil k mizi tudi Petrin, ki je slutil, da ne bo trpel žeje.

»Baliž voziš,« so ga sprejeli vsi hkrati, ko je tik pred oknom stal gosposki voziček na kmečkih lojtrah.

»Nočem biti umazan boter. In otrok takega očeta, ki je za nas pretil kri na vojski, ga že zasluži.«

Župan je prinesel vino in tudi prisedel.

»Prav je, Matic,« je začel Luka, »če kupiš fantiču zibko. Nobenemu nič mar, tvoje so kronice. Ali vendarle bi rekel jaz — nikar ne zameri: bolj prav bi bilo, da bi svojim kupoval, ne pa takim postranskim otročajem. France, oženi se!«

»Prav govoriš, Luka,« je potrdil župan. »Franceta bomo oženili. Še ta predpust mora biti svatovščina.«

France je izpil kozarec vina, poiskal na pol dokajeno viržinko in si jo prižgal ter se smejal.

»Poglej ga, kako se smeje, kot bi bile županove besede neumne,« je pomagal Strgar. »Ampak to vam rečem: sam se ne bo oženil, ker se ne zna. Župan, midva ga dajva!«

»Dajta, dajta,« se je muzal Matic. »Kar povejta mi nevesto.«

»Kaj bi ti pravili?« je povzel Luka. »Saj vendar vsi vemo, da te čaka Jančarica.«

»Modra beseda,« je potrdil župan. »Ženska je še za tolikanj, da se nobene mlade ne ustraši. Res, da ima otroke; kaj če to? Boš imel prej delavce na dveh zemljah.«

Matica je spreletelo in nemiren je segel po kozarcu.

»Mara zame Jančarica,« je rekel počasi in glas se mu je očitno tresel.

»Ali si jo kdaj že vprašal?« je hitel Luka. »Ali meniš, da ti bo v hišo tiščala in te prosila. Vprašaj jo!«

»Ne vem,« je odkimaval Maric in postal čemerren. »Tedaj na pogrebščini ni nič kaj pokazala, da bi ji bilo do mene.«

»Ti si res čuden,« je začel še Petrin. »Ali naj se ti krog vratu obesi — na pogrebščini! Kam vendarle misliš?«

»France, prepusti meni to reč,« se je ponudil župan. »S svetovalcem Strgarjem imava še ta teden opravka v Kozjem hribu zaradi vojnih dajatev. Tedaj bova midva potrkala na prava vratca. Boš videl, kako hitro se bodo odprla, seve, če ti je prav.«

»Prav, seveda — pa ne, nikarta! Bom že sam, toda nič ne bo, le verjemite.«

»Če boš sam, res ne bo nikoli nič,« je začel spet Luka. »Dokler je bil še Blaž živ, si se motovilil krog voglov, danes, ko ga ni več in imaš pošteno pravico, da jo vprašaš, pa ziblješ tistega otroka doma. Ljudje ti roge kažejo.«

»Luka, saj ti ne veš!«

»Vem, prav dobro vem; poguma nimaš, to je vse. Taka ženska, kot je Jančarica, hoče, da jo tako rekoč s silo utrgaš. To ni goba, ki se ti izpuli, če le trčiš vanjo. Matic, pogum!«

Luka je dvignil kozarec in po sili trčil ob Francetovega. In še so plačevali za vino in bili čezdalje zgovornejši. Samo Franče se ni otajal; ves plašen in potr t se je izmuznil kradoma iz družbe ter odšel, ko se je začelo mračiti.

Vse veselje, kakor se mu je rodilo v Ljubljani, je ugasnilo. Na voziček je bil jezen, da bi ga bil, ko bi bil velik kot jabolko, gotovo vrgel z voza in ga zakopal v zemljo. Pripeljal ga je domov, kjer se je zgodilo natanko, kakor

si je mislil: Lojza je ploskala, Francka je bila vsa rdeča od sramu in veselja, Matičku so koj postlali v voziček — toda France ga ni zibal in vozil po hiši. Naglo je odšel v svojo sobo na izbo in pričela se je noč brez spanca in trpljenje, ki je bilo zaspalo, se je prebudilo še grenkejšo.

Minili so vsi sveti. Pri Maticu je leglo nekaj nezapadljivo težkega na vso hišo. Lojza je skrivaj motrila brata in strahoma začela slutiti, da ga je spet prijelo. Francka je delala kot ura. Toda ne graje ne hvale ni bilo zanjo iz gospodarjevih ust. Cele dni ni pogledal otroka, skoro vsak večer je odhajal na vas in iskal družbe pri Korenčku, če je drugod ni bilo.

In tako je taval in čakal tistega trenutka ves potrt in razdejan, dokler ga ni učakal.

Na sv. Martina dan so spravljali steljo. Tudi Jančarica je bila v gozdu in je žela praprot. Uro, tudi dve se je boril Matic, preden je zmagal in stopil izza smrekovega gozdiča prednjo. Ves je bil zmeden.

»Je lepa praprot, Franca,« je izpregovoril Matic.

Jančarica se ni niti ozrla in je mirno žela dalje:

»Da bi bilo vsaj še en teden lepo!«

France se je ozrl naokrog, nato je stopil prav tik nje, da je obstala z delom in ga pogledala.

»Franca,« je prosil, »lepo te prosim, povej, kaj misliš. Meni ni več strpeti brez tebe.«

»France,« je rekla mirno, dasi jo je podplula rdečica, »samo s temle Blaževim prstanom bom legla v grob in z nobenim drugim. Ne zameri in ne vprašuj zakaj. Jaz vem, da mora tako biti. Potrpi, saj tudi jaz trpim. Zbogom!«

Jančarica se je naglo spustila po brdu navzdol in začela žeti na drugem koncu laza. France je pa obstal pri smrečicah in najlaže bi se bil razjokal.

XV

Na Martinovo nedeljo so se ženske s hribov — ka kor druge nedelje — koj po maši usule na pošto in šle iskat pisem z vojske od mož in sinov. Odkar je bila Jančarica vdova, ni imela kaj iskati na pošti. Vselej po maši je šla pokropit grobove sorodnikov in v duhu je kropila Blažev grob in nikoli se ni vrnila brez solza žalosti in tihega kesanja.

Ko je te nedelje prišla zadnja na vas, so tam še stale gruče žená, se pogovarjale in brale vojne dopisnice. Jančarica jih je blagrovala v srcu in šla tiho in žalostno mimo njih. Kar jo zagleda Klandra in zavpije za njo:

»Hej, Jančarica! Na pošto pojdi. Pismo imaš.«

Franca se je ozrla in obstala.

»No, le pojdi le. Poštarica mi je naročila!«

»Bogve, kdo bi mi pisal,« je rekla malomarno.

»Morda se ti ponuja kak ženin,« jo je zbodla Klandra, se obrnila spet h gruči in nadaljevala:

»Kako se nareja žalostno in pobožno.«

Ženske so se ozrle za Jančarico, ki je zavila na pošto.

»Saj jo je res potrlo,« jo je branila Brumnovka. »Kar v nekaj tednih se je postarala.«

»To naredi črna ruta,« ni nehala Klandra in je natolcevala dalje.

Jančarica je prišla na pošto in potrpežljivo čakala pri okencu. Ko se je odprlo, je vprašala:

»Ali imam res kako pismo?«

Poštarica se je sklonila in jo pogledala v obraz. Kakor je bila ta poštarica prebitensko strupena in huda ženska, se je to pot vsa radostna nasmejela Jančarici, skočila k predalniku in se vrnila z dopisnico:

»Mati, veselite se! Vaš mož vam piše z Ruskega.«

Jančarica je razprla oči na široko, na pol odprte ustnice, skozi katere je bil namenjen vzklik, so kakor okamenele in vzklik je na njih zamrl, pred očmi se ji je za hip stemnilo in tresoča se roka, ki je segla po dopisnici, jo je zgrešila, da je padla na tla. Zamrgolelo je Jančarici pred očmi, kakor bi ji hotela najlepša zvezda sreče, ko ji je posvetila, tisti hip že ugasniti. Šinila je na tla za dopisnico, neslovkovan vzklik se ji je izvil z ustnic, z obema rokama je držala pisanje: da, to je Blaževa roka. Samo to je razločila, drugega ni mogla. Jecljaje je prosila poštarico; »Berite, prosim, lepo prosim.« In poštarica je brala:

»Ljuba žena! Lepo te pozdravljam in ti dam vedeti, da se peljem zdrav in živ po daljni ruski deželi v ujetništvo. Ko pridem na mesto, ti bom spet koj pisal.

Tvoj mož Blaž.«

Jančarica je naglo segla po karti in odbežala iz urada. Na pol je tekla mimo gruče žensk in visoko vihtela karto: »Blaž živi! Blaž živi!«

Ženske so ostrmele in krenile proti njej. Toda Jančarica je hitela mimo njih v župnišče, kjer je vsa zasopla planila v pisarno:

»Poglejte, berite! Blaž živi!«

Župnik je naglo pregledal karto, datum, pisavo in vesel čestital ženi ter šaljivo pristavil; »Sedaj ste brez skrbi zanj. Saj pravi pregovor, kdor je razglašen za mrtvega, pa spet oživi, tisti živi še dolgo življenje. Hvala Bogu!«

»Karta je torej res iz Rusije?« se je Jančarice polaščal dvom.

»Seveda! V seznamu izgub je bila pač pomota! Vese lite se in hvalite Boga!«

Jančarica je hitro odšla. Dasi se je podvizala, kar se je dalo, vendar se ji je pot proti domu vlekla in vlekla. Kjer je bilo manj strmine, je tekla, da bi bila prej doma. Žalno ruto je snela in jo stlačila v žep. Ko je pridrhtela do bogca vrh griča, se je ozrla nanj in ni mogla naprej. Stopila je h križu in objela in poljubila noge Zveličarjeve ter vzdihnila: »Kako si dober! Mene si očistil, moža si mi rešil — o, kdo Te razume!«

In še in še je poljubljala ranjene noge kot otrok.

Doma je Jančarico čakala družina z zajtrkom. Vsi otroci so sedeli za mizo in se igrali z žlicami. Teta je še nekajkrat šla gledat na prag, ko je ni bilo.

In sedaj je prišla razoglava, zasopla in rdeča. Teta se je prestrašila, ko je tako rekoč privihrala v vežo.

»Teta, Blaž živi! Ujet je!« je kriknila Franca.

Teta je sklenila roke:

»Marija, saj ni mogoče!« in je šla za Jančarico, ki je naglo odprla vrata in planila v sobo. Tudi otroci so bili vsi osupli. Zakaj po atovi smrti je hodila mama resno in tiho.

»Otroci, ata živi!« je pripovedovala in jih začela poljubljati. »Stran črne rute!«

Deklice so se odkrile, iz predalnika so prišle na dan pisane rute in ko so sedli k zajtrku, je bilo v hiši, kot bi posijalo sonce na mizo.

Seveda je vsa fara zvedela še tisti dan o Jančarju. Jezičniki pri županu so zabavljali na seznam izgub:

»V peč vrzite tiste papirje! Ali so za kaj drugega, kakor da ljudi plašijo! Zakuri z njimi!« In mnogim se je dvignilo upanje, da morda le ni resnična žalostna vest o predragih. Splošno pa je bilo veselje, da Jančar živi, ko ni imel v fari ne enega sovražnika.

Med tistimi, ki so prvi prišli Jančarici voščiti srečo, je bila tudi Lojza. Nesebično je bilo njeno voščilo, ali vendar toliko sebično, ker je upala, da to ozdravi brata.

Zakaj videla je, ko je zvedel, da se je ves stresel, nato da je globoko vzdihnil, toda lice se mu je čudovito razjasnilo. In po dolgem času je Matic opoldne po južini spet poščegetal Matička po okrogli bradici in prvič prijel za voziček in ga vozil po hiši.

Ko je Francka zvečer molzla, je Lojza potegnila brata za rokav in ga povabila v kuhinjo.

»Ali si vesel, kajne, zaradi Jančarja?

»Zares sem vesel in privoščim ji.«

»Pa zaradi sebe tudi?«

»Tudi. Sedaj vsaj vem, da mora biti konec.«

»Veš kaj, sedaj se pa kar hitro oženi!«

»Uj, ti svetnica, kam me siliš!«

»No, no, vem jaz in veš ti kam: Francko vzemi!«

Matic jo je samo gledal in nič ni rekel.

»Zakaj bi je ne? Poznaš jo sedaj bolje kot vsako drugo.«

»Mara zame!«

»Pa jaz vem, da te vzame in tudi zate vem, kako si jo ogledoval včasih ves dopadenja poln.«

Brat je spet pomolčal, bolj in bolj zardeval in žile so mu kovale na sencih.

»Le kar vprašaj jo.«

»Ti jo prej, tako po strani,« je prosil brat.

»Nič po strani, kar naravnost jo bom. Pojdi ven, čez četrto ure boš že zvedel.«

France je šel v hlev, kjer je Francka molzla. Stopil je h kobilici, popravil ji seno, pobrskal po stelji pa venomer motril Francko, tudi ko je odhajala iz hleva.

»Ne vem, če me bo marala, prebrdka je,« se je prestrašil, ko se mu je zdela lepa kot še nikoli. Težko je zdržal četrť ure v hlevu. Rešila ga je Lojza, ko je prišla ponj:

»Rada te vzame, le pojdi.«

France je šel za sestro; Francka je bila v hiši, čez in čez podpluta z živo rdečico.

»No, sedaj si pa lepo v roke sezita,« je začela Lojza.

»Meni je prav, Francka, če ostaneš naša in če ti nisem prestar in pregrd.«

»In če te ni sram jemati takele,« je rekla Francka in povabila oči.

»Tiho o tem,« je rekel France. Kri mu je zaplala po žilah, iztegnil je krepke roke po njej in si jo pritisnil na prsi.

»Je že dosti,« je branila Lojza, ki se je bala greha, in je bila vsa srečna. »Tako, France, sedaj pa dobi može in pojdi h Golobu snubit, še ta teden.«

»Može?« se je postavil brat. »Nobenega nočem. Samo zato, da jim pokažem, ko so vedno pravili, da se ne znam oženiti.«

In France je šel na izbo, se oblekel in izginil v noč.

Pri Golobovih so odvečerjali, ko je potrkalo na vrata. Golobovka se je prestrašila, ko je zagledala Matica.

»Ali je zbolela?« je hitela v naglici.

Matic se je pa smejal in mahal z roko ter vprašal, ali je oče doma, nekaj da bi rad govoril na samem z njim.

Mati mu je posvetila v hišo in modro odvedla vso družino ven v kuhinjo.

»Oče Golob, snubit sem prišel,« je začel France brez ovinkov.

Golob se je zavzel.

»Za koga?«

»Zase.«

Golob se je še bolj čudil.

»Ali mi daste Francko ali ne? Pravzaprav je pa vseeno: če je ne daste, jo bom sam vzela,« je grozil France.

»Ti se norčuješ! Takele ti ne boš jemal, ko jih dobiš na vsak prst deset.«

»Kaj tisto! Jaz že vem, kakšno jemljem. Ali jo daste ali ne?« je molil France Golobu roko.

»Počakaj no, grem po mater.«

Golob je zaklical skozi duri, da je prišla žena v hišo.

»Poglej, Matic snubi našo Francko.«

»Pa mu jo dajmo,« je menila ženska previdno in skrila veselje in začudenje.

»Seveda mu jo damo, če jo le hoče.«

»I, tak udarimo, saj sem rekel,« je Matic spet molil roko čez mizo.

Segla sta si v roke in Golob mu jo je stiskal in stiskal in iskal besede, dokler se ni grča omajal in se trikrat po vrsti useknil, preden je izrekel:

»Matic, če resnično storiš to, dva tisoč več, kot bi jih bil dal Matiju. Zato, ker boš rešil čast naše hiše. Velja?«

»Ali sem kaj vprašal, Golob? Kar ji daste, vse pride prav. Če ji pa nič ne daste, sem tudi tak možak, da ne bom umanjkal, in upam, da tudi brez dote ne bo v moji hiši nikoli kruha stradala.«

Golob je spet segel čez mizo in poiskal Francetovo roko:

»Dva tisoč več in precej denar.«

Nato se je obrnil do žene:

»I, tak gani se no in prinesi! Kaj sediš?«

France je zavriskal, ko se je vračal domov, zakaj izvrstno vino je imel Golob. In doma ni mogel drugače, da je potrkal na okno Francki in ji razodel:

»Si že moja! Jutri se pripravi, gremo delat pisma!«

In šli so jih in svet je strmel.

V torek je šel Matic k župniku, da postavi oklice, enkrat za trikrat. Tudi župnik se je zavzel, toda pohvalil je Matica, da je prav storil. Sestavil je takoj zapisnik, toda naenkrat se je domislil in odložil pero:

»Poglej, kako sem pozabil! Saj je ne moreš vzeti! Zakonski zadržek je, ker si njenega otroka boter.«

Matic toliko da ni s stola zdrsnil. Župnik pa se mu je nasmehnil, ko ga je videl vsega osuplega:

»Nič se ne boj. Zadržek že premagamo.«

»Prosim, no, saj ne gre za denar! Naj stane, kar hoče.«

Župnik je vstal in ga potrepal po rami:

»France, Bog vaju blagoslovi. Torej poroka v ponedeljek. Francka naj pa gre domov. Tako je prav: prej je prišla kot dekla k vam, sedaj pa pride kot nevesta.«

V ponedeljek so svatovali. Tudi Jančarica je bila med svati. Oči so ji gorele od resnične radosti in ko je naletela ženina mimogrede na samem, mu je stisnila roko in pošepetala:

»France, ta je zate. Ne veš, kako sem vesela. Bog daj srečo!«

Matic je pa kazal bele, močne zobe in se vsakemu smejal od radosti, ko ni imel besedi za vse to.

Na večer — še to je vredno, da se omeni — se je pojavil na svatbi nepovabljen gost, oče padlega Matije. Ženin in nevesta, vsi svatje so ga radostno sprejeli in mu ponudili odličen sedež. Toda preden je mož sedel, je izpregovoril:

»Nimam svatovske obleke in sem vendar prišel. Po dolžnosti. Včeraj sem prejel iz bolnišnice, kjer je umrl za ranami moj sin, njegov notes, v njem pismo in molek. To pismo pa je sinov testament, kjer pravi: ‚Če bo Golo-

bova imela otroka, mu izplačajte mojo dediščino.' In to sem prinesel.«

Mož je odprl listnico in naštel pred ženina štiri tisočake. Potem je segel v žep in položil povrhu sinov molek.

Vsa družba je umolknila. Ženin je vzel denar, ga nesel v voziček Matičku in spustil poleg bankovcev na posteljico še molek. Nevesta je šla za njim v kamrico, priprla vrata, sedla k sinčku, poiskala Matijev molek, ga poljubila in se bridko razjokala.

V hiši so svatje trkali in hrumeli in kaplje grenkosti bi ne bilo v vinu, ko bi ne pogrešali mnogih, ki so to noč žalostno svatovali na daljnih frontah.

XVI

Na binkoštno nedeljo se je nabralo pri Razdevšku tolikanj pivcev, kakor jih ni bilo toliko na tak praznik v mirnih časih. Večina so bili možje krog petdesetih.

Tudi Matic je sedel med njimi in čudno sramežljivo neprestano vrtel kozarec med prsti.

»Na dobro zdravje,« ga je sunil Marinček s kozarcem in trčil zaeno ob njegov kozarec.

»To je pa vendar nekaj, da je celo tebe izbežal Lah iz brloga. Odkar imaš tako mlado ženo, te še ni bilo na izpregled.«

»Presneto te je otvezla,« mu je pomagal Luka. »Saj te še v opalto ni več.«

»Saj nimam hoditi po kaj,« se je nerodno branil Matic.

»I, no,« je zamahnil z roko Marinček. »Saj vemo, kakó je: prileten mož in mlada žena! Še vsaka si ga je dela pod peto. Tebe tudi.«

France se je pripravil na odgovor s tem, da je izpil. Ali v istem hipu je vstopil občinski sluga Petrin.

»No, Petrin! Kaj si nabijal?«

Petrin je obstal sredi sobe in pretehtaval omizja, preden je prisedel.

»Berite!« se je odrezal kratko in sedel k Maticu.

»Berite! Če bi vse brali, kar nam ti venomer nabijaš, odkar je vojska, ne vem, če bi bil krompir do binkošti v tleh.«

»Veš, Luka, kar ga ti spraviš v zemljo, ga jaz s figo potaknem po Marijinem zvonjenju.«

»Pa ga vsaj na svoje!« se je užaljen kajžar Luka lotil Petrina.

Petrin ga pa ni poslušal, vstal je in povedal:

»Možje: Lah nam je že napovedal vojsko!«

»Kanalja! Hinavec! To smo vsi vedeli! Prej naj bi ga bili nabili!« je završilo med pivci.

»Možje!« Petrin je povzdignil glas drugič: »Vsi gremo na nabor — do petdesetega leta.«

»Ti tudi!« je zaklical Luka, jezen, da mu je Petrin zavrnil prej besedo.

»Jaz tudi! Samo dva dni sem premlad!«

»Utaji jih! Saj tvoja mati ni poznala na pratiko!«

Petrin ga je sršasto pogledal, Matic ga je pa sunil: »Molči, sitnež!« Nato je nalil Petrinu kozarec in ga vprašal: »Povej natančno, kako pravi razglas!«

»Razglas črka O pravi tako, da se črna vojska raztegne od 18. do 50. leta. Tisti dan pred svetim Telesom nam je iti na prebiranje. In še nekaj: s prebiranja pojdejo po-

trjeni takoj k vojakom. Nič domov, kar naprej. In vsak mora prinesiti s seboj: žlico, skledo, čevlje, nahrbtnik.«

»Petrin, ti vzemi s seboj še puško; saj imaš tisti turški pihalnik.«

»Luka, tiho!« se je oglasilo več mož naenkrat.

»Petrin, ali je nabor samo za tiste, ki so bili kdaj že vojaki?« je ves v skrbi tiho vprašal Matic.

Sluga pa je odgovarjal naglas:

»Matic tukaj me vprašuje, ali je nabor samo za tiste, ki so bili že vojaki. Da boste vedeli: za vse! Prav za vse je nabor.«

»Bog ve, čemu jim bomo. Takile sivi izgaranci,« so godrnjali vse križem.

»Čemu?« se je oglasil Trpinec. »Ali ne veste, da le stari voli potegnejo iz drage? Mladina je drla v sovražnika kot nora. Mi ga pa primemo drugače. No, Lah bo tepen, kot se mu še ne sanja ne.«

Tedaj zavpije natakaraica, ki je stala pri oknu: »Vojaki gredo!« in steče ven.

Vsi so planili s sedežev, kot bi bil sovražnik pred durmi, in se gnetli krog oken. Kdor ni mogel videti, je šel ven pred hišo.

Po cesti mimo gostilne se je vila dolga vrsta voz. Kratki vozički z velikanskimi kolesi, kot jih še niso videli nikoli v teh krajih. Majhni konjci so povešali glave in drobili drug za drugim. Na vozeh so sedeli vozniki: nekateri

napravljeni po vojaško, drugi čisto drugače. Nekateri so imeli kučme, nekateri turške kape. Ženske so štele: eden, dva — trije — dvajset, trideset — in nič ni bilo konca. Večina voznikov se ni menila za ljudi. Gugali so z glavami, kakor so jih potresali vozovi po trdi cesti. Ali eden je vendar oživel, pridržal konja in zavpil: »Rakije!«

»Žejen je,« so se spogledali ljudje in Matic je bil tisti, ki je planil z litrom k vozu in mu natočil. Ko je človek pil, je prijezdil mimo vojak, ki je imel zvezde, potegnil izza škornjice junčevko in udaril pivca po roki, da se mu je od bolečine povесila, kozarec se je pa razbil; Matica je odrinil s konjem, da se je opotekel.

»Jojmene,« je kriknilo nekaj žensk; vojak pa, ki je bil na konju, je kričal nerazumljive besede in jezdil dalje. Voz za vozom — še enkrat toliko, kot jih je že bilo — je drdral mimo ljudi, ki so kot okamneli stali in molčali.

Ko je zagrnil zadnji voz oblak prahu, so se ljudje spogledali. Oči so iskale in vpraševale. In kajžar Luka je izpregovoril:

»Matic, ko bi bil jaz tak hrust, kot si ti, jaz bi ga bil s konja prekucnil, tistega napuhnjenega dedca.«

Ženske so se zasmejale.

»Pssst,« je dvignil prst Petrin. »Luka, ti si vinski in ne veš, kaj govoriš, ko nisi bil vojak. To je disciplina. Kaj misliš, da je pri vojakih tako kot v Kozjem brdu? Le zapomni si, da jo bo ta trenar še skupil.«

»Kako?« je vprašal Matic ves plašen.

»Drugi bodo večerjali, ta bo pa privezan.«

Krog Petrina se je nabirala gruča.

»Privezan, privezan, kaj se pravi privezan? Saj ni tele!« se je spet vtilkal Luka.

Petrin je pograbil malega Luka, zasukal mu roke na hrbet in jih začel navijati kvišku. Luka je klel, ljudje so si tolkli ob kolena.

»Vidiš, takole bo privezan,« ga je izpustil Petrin. »Možje, to je taka kazen, da ne more človek ne živeti ne umreti. Za kaj takemu se duša obrne narobe.«

»Norec, kako narobe?« je iztegal in si ravnal roke Luka.

»Narobe; to se pravi: glava pade v noge in noge stopijo v glavo. Boga hvali, Luka, da si taka pokveka.«

»Pojdimo pit,« je silil Matic, ki je še vedno držal liter v rokah in mu je bilo hipoma vse to strašno neprijetno.

Ženske so se porazdelile v gruče pred hišami, nekaj ljudi se je porazkropilo proti domu, večina se je pa vrnila v krčmo.

Spočetka je bila nenavadna tihota. Ta ali oni je potrkal s prazno steklenico ob mizo in klical pijače. Prvi se je oglasil Klander:

»Le dajmo ga, jaz vem, da ne bom nosil žlice na nabor!«

»Zakaj ne?«

»Ko pa pridem nazaj.«

»Ti? Če takega izpuste, koga naj potrdijo?«

»Ha, ha! Počen sem,« je izustil Klander bahato.

Ljudje so se spogledali in zavist jim je šinila prek lic.

»No, Matic, le potiplji pas, ki me žuli že petnajst let.

Danes pa pravim: Bodi zahvaljen, Bog, da me!« Klander je dvignil kozarec in izpil do dna.

»Jaz imam kratki pogled! Primojstokrat, da ne razločim na deset korakov sovražnika od našega,« je začel Golej.

»Jaz sem bil trikrat zvržen, ker sem predebelih žil,« je dokazoval Brumen in potegnil hlačnico, kot bi hotel takoj vsem pokazati nabrekle, plave vijuge na mečih.

In šlo je dalje od mize do mize in vsak je bil vesel, če je imel napako; že misel, da jo utegne imeti, mu je bila v tolažbo. Edini, ki ni zinil, je bil Matic. Hitro je pil, predse gledal in samo po strani prisluškal ter nazadnje prvi izginil iz krčme.

»Je že ven; potrjen bom in ubit bom!«

Samo ta edina misel je šla z njim po strmini proti domu. In ko je prišel do laza, kjer je takrat ležal in oča-koval Franco, ki je spremila Blaža ob prvi mobilizaciji na kolodvor, se je ustavil, naslonil na krivo bukev, živo se spomnil tedanjih svojih misli in dejal naglas: »Bog ve, čemu človek včasih sam sebi laže?« in še enkrat se je

zasmejal, z glasom, ki je bil samemu Maticu tako tuj, da se ga je ustrašil in je naglo odšel.

Blizu doma se je ustavil za leščevjem in pogledal pod oreh na tratino. Francka je bila tam, mali Matiček je poskušal zastaviti noge na njeno naročje, ob njej je sedela Jančarica, otroci so se igrali na travi.

»Takole je: ko sem začel živeti, pa mi pokažejo smrt.« Streslo ga je in prešunilo, da se mu ni dalo z mesta. Lomil je leskove mladike in jih trl med prsti, oči so bile kakor pribite na Francko in otroka, na tega in na tistega še bolj, ki ga še ni bilo, a so ga vendar že božale njegove misli. Počasi je izpustil strto mladje izmed prstov, roka je sama poiskala tobak in ogenj. Potegnil je razburjen, da so mu oblaki dima zakrili oči. Nato je stopil proti orehu.

Prvi ga je zagledal Jančarjev Janezek in zaklical:

»Tlic, tlic, — Matic!« Obe ženi sta se naglo ozrli in prva je izpregovorila Jančarica:

»Dolg nauk je bil danes.«

Matic se je sklonil k otroku in ga podražil s prstom: »Buc, buc, buc.« Matiček se mu je smejal in mahal z ročicami, mama ga je pa hvalila: »Glej, ate, kako že stoji-va!«

Francka je medtem opazovala moža. Nenavadno je bil rdeč v lice, oči so mu bile nekam zbegane in po vinu

je zadišal. Nekaj neznanega, grenkega ji je stisnilo srce — prvič, odkar je bila žena.

Matic je legel poleg Francke na travo.

»Vojake smo gledali.«

»Kakšne?« sta obe naglo vprašali.

»Nad Laha so šli.«

»Nad Laha?«

»Nam je že napovedal vojsko.«

»Marija, če sem pridejo!« je vzkliknila Jančarica.

»U, saj se bomo branili,« je miril Matic in vzel Matička v naročje.

»Mi?« je povzela žena. »S čim?«

»S puško! Sedaj gremo namreč vsi nadenj — do petdesetega leta.«

»Kriste, France, ne laži!«

»Je že nabito. Tisti dan pred svetim Telesom je za nas nabor.«

Francki so se pri tej priči ulile solze, Matic se je obrnil proč in začel ujčkati otroka ter mu peti: »Dirja-dirja konja ...«

Vsa vas je že spalala. France in Francka pa sta sedela na klopi pred hišo in se držala za roke. Iz doline so se čuli žvižgi vlakov. Kakor pred letom so hropeli težki stroji po napeti progi, iz vagonov je zadonel tu in tam vrisk in se je oglasilo petje.

Vsega ljudstva se je lotila omamna mrzlica.

In pridrvel je kolesar k županu: »Konje!« je kriknil.

Izpred naloženih voz so jih izpregli in jih dali.

In prišlo je povelje: Vsi moški, ki ne greste na nabor
— vsi na Krn!

In so šli. Seno je čakalo kosca in ga ni bilo.

In prišel je dan pred svetim Telesom. Noben mlaj se ni dvignil, otroci in ženske so zatikali veje ob cestah in se ozirali za možmi, ki so šli tihi, kot da gredo na svetega Boštjana semenj v mesto.

Ko je pa odzvonilo poldne, je pripodil Klander spe-njenega konja iz mesta ter oznanil: »Vsi so potrjeni. Ne-site, žene, za njimi žlice, skodele, klobase! Nocoj gredo!«

Tedaj se je pa dvignil jok, ženske so tekle s culami po poti, Klander je zapregel vnovič, naložil na voz ljudi, kar se je dalo, in gonil.

Na trgu v mestu je bil hrušč. Gospodarji, ki še niso bili nikoli pijani, so se opotekali, jokajoče žene so jih spremljale proti kolodvoru.

Tjakaj je pristopila poslednja tudi Francka. Matic je stal bled kot kip. Zaslutilo jo je srce, preden so jo zagledale oči. Pririla se je do njega skozi gnečo. Oblita od potnih srag in vsa objokana je stopila k njemu. Toliko da mu je izročila sveženj, da mu je segla v roko. Potem je samo v megli še videla, da ga je nekdo sunil proti vagonu. Francki se je zmeglilo pred očmi, da se je morala

nasloniti na Jančarico, ki jo je bila spremila. Vlak je odpeljal, vsa prevzeta od bolečine ni vedela kdaj in ni videla Matica, ki se je še enkrat poslavljal od nje skozi okno odhajajočega vlaka ...

KRONIKA GOSPODA URBANA

Ne zaradi tega, da bi mi bilo dolgčas, tudi ne zavoljo! veselja, ki ga nimam in ga tudi nisem imel nikoli, veselja namreč do starih, sivih listin, ki diše po plesnobi, ampak zaradi tistega železnega obroča, ki mi ga je zvaril sedanji čas — menda ne samo meni — krog senec, čez čelo krog in krog glave, da ne morem niti slutiti prihodnosti niti gledati sedanjosti, ki je čedalje groznejša, zavoljo tega sem ubežal sedanjosti in se skril prihodnosti v arhiv. Pokleknil sem k spodnji polici in segel po svežnjih, stoletje starih. Iskal nisem v njih prav ničesar. In vendar sem jih odvijal in bral lenobno, brez zanimanja, postavim: »Osnanilo zesarškiga kr. Ilirškiga Poglavarstva« ali »Pravda eniga podložniga« in »Postava sa volo ognja, ki nam da na snanje, inu nas podvuzhi ...« In zopet velik zvezek pobotnic. Zunaj je bilo zapisano z zarjavelim črnilom: »Contribution«. Razvil sem. Tiskani formularji, spodaj privihnjen vogel s pečatom, drugo popisano s pentljasto baročno pisavo. Gledam letnice: 1777, 1804, 1810, 1813 itd. Kar naenkrat mi izdrsne izmed pobotnic nekaj listov, hudo orumenelih, manjše oblike, brez listka. Začnem brati in zanimanje mi je raslo.

Naglo sem povezal vse listine spet v svežnje, jih zložil v predal, tisti rokopis pa vzel s seboj in ga bral in bral; večkrat zelo s težavo, kake posamezne besede nisem mogel prebrati. Toda celota mi je razodela kos kronike gospoda Urbana. Morda utegne zanimati še koga. Takale je:

7. avgusta 1813. Danes sem šel obhajati v hribe. Stari Marin je umrl. Deset let že ni videl sina. Na vojsko so ga vzeli. Mož pravzaprav ni nič bolan. Samo žalost ga bo ujedla.

O, vojska, ti si delo hudiča, ki mu je ime Napuh in se piše Poželenje oči. Od tam sem šel skozi Ločnico, da pogledam svoje konje. Pri vodi sem našel pet francoskih vojakov, ki so ribe lovili. Desetkrat sem jim že povedal, da je ribištvo moje. Kdo se zmeni za moje in za tvoje? Še ozrli se niso. In jaz sem jim voščil bon jour. Hinavec. V teh časih imamo vsi jezik zato, da skrijemo, kar imamo v srcu. Nato sem se previdno smukal ob grmih, da niso opazili, kam sem krenil. Če izvohajo moje skrite konje, sem obnje. Hlapec se me ni ustrašil, ko sem nenadoma priril skozi grmovje. Pangrc je res poštenjak. Za božič sem mu obljubil čičme. Vsak dan lazi po Govejku in Kravjeku ter žanje travo za konje. Čisto malo so zmedleli. Samo Bog varuj, če se to potegne čez zimo. Sv. Stefan, lepo te prosim, šest funtov sveč ti obljubljam, če mi jih obvaruješ. Izdal me vendar ne bo nihče. Naši ljudje

so dobri. V tla gledajo in potrpe do zadnjega. Ni ga izdajalca med njimi. Tudi njim bom odpisal nekaj tlake in odpustil po en snop desetine. — Hruško ržišnico so mi ta čas vso obrali, do zadnjega peclja. Dekla Marina je šla nadnje. Pa so jo napodili s sabljami. E, hruška, kakor je bila dobra in je je bilo škoda, naj bo, kjer hoče; le konji, konji!

9. avgusta. Na Sorskem polju, od Kranja sem, so videli cesarske. Prenkar je prišel iz Ljubljane in pravil, da se Francoz pripravlja.

10. avgusta. Je že res. Danes so prihrumeli konjiki v vas. To so prve patrole. Ves hlev so mi zasedli. Junčkom in teličkom smo zagradili pri kozolcu. Konjiki so še drugače ošabni kot pešci. Vse gre z njimi: seno s svisli, detelja s polja, ječmen iz kozolca. Dolgoped seržant cvenklja z ostrogami po vasi in kriči z visokim glasom, kot bi se vozili nad vasjo žvižgajoči jastrebi in prežali na kokoši. K meni je prijokala Mlinarica in vila z rokami. Pobrali so ji skoro vse seno in deteljo. Martinčič je pa zvit. Od same lenobe se mu ni ljubilo kidati hleva. Zato je z gnojem spraval živino pod strop. Postavili so tudi k njemu konje. Ali konji so trkali z glavami v tramove. Jezni so jih odvezali in šli. Martinčič, kajon, pa pije in se nam smeji.

25. avgusta. Več dni nisem utegnil nič zapisati. Moj Bog pri nas je Babilon. Krog Medvod je vse belo šotorov. Generala Belottija čete korakajo od Ljubljane gor. Kot mravlje gomaze vsepovsod. Vse dere v Medvode in zija. Posebno ženske. Namesto da bi mlatile. Le čakajte, ne odpustim vam tlake in tudi desetine ne. Vendar po pravici zapisano: vse niso take. Mnogo jih joka in moli. Včeraj sem bil v Medvodah. Sedaj vem, kaj je vojska. Narabe so postavili božjo zapoved: »Stori dobro, varuj se hudega« in sklenili: »Delajmo hudo in varujmo se dobrega.« Videl sem jih, da so poleg poti hodili po travi in jezdili skozi proso. Staremu Tosniku je šlo na jok, ko je gledal. Polegli so po vrta v najlepšo travo. Ko so ugedali na pol zrelo jablano, je splezal nekdo nanjo. Pa ni potresel. S sabljo je sekal in klatil, da so pojedli za tri leta ves sad. Nato so se pripravili kuhat večerjo. Nekaj jih je planilo v skladovnico drv, drugim se ni ljubilo do hiš. Stopili so k ograji, vsak je zagrabil svoj kol in svojo planko, nekajkrat je zahreščalo in plotu ni bilo več. Starega Tosnika sem tolažil. Pa sem ga slabo znal, ko me je tako srce bolelo. Domov grede sem videl pod Presko prihod vozatajev. Velike, težke mehe imajo. Po šest v enem vozu. Ne posestniki, ti se od bolečine nismo mogli, ampak zemlja je zajokala pod kopiti in kolesi. Detelja, oves, ajda, otava — vse je izginilo in pokazale so se črne lise.

Kako bomo živeli? In še vedno vleče burja, ni je meglice, ki bi nam obetala dežja. Torej vojska in huda letina!

26. avgusta. Vklenjena žena. Miholka je sama v bajti in z njo mož, dve leti hrom na postelji. Dva majhna otročička ima in dve kravi. Pred hišo vodnjak. Pred vodnjakom šotorijo vojaki. Zajemajo in zajemajo vodo prvi dan in polivajo. Miholka gleda in jo skrbi. Ko je zvečer zajela sama, je vedro podrsnilo že po tleh. »Ob vodo bom v tej suši,« je vzdihovala. Drugi dan zajemajo vojaki dalje. Miholka prosi in kaže na studenec 200 korakov pod klancem. Vojaki se ji režejo. Voda je že vsa kalna. Kravista hoteli več piti. Ponoči bi jima šla iskat, pa si ne upa skozi šotore. Tretji dan začno vojaki vnovič. Miholka se ujezi. Z rokami zamahuje, kaže na bolnika v hiši, na otročiča, na hlev. Vojaki dvigajo dalje. Ponoči obesi Miholka žabico na vrata vodnjaka in ga zaklene. Zjutraj pridejo vojaki. »Bunkate, bunkate.« Žabica odleti. Miholka priteče iz hiše in kriči: »Sram vas bodi! Fej vas bodi! Roparji! Sama sem, vas je kot listja in trave. Ves dan ležite, jaz delam kot živina. V prgišču bi si nanosili vode od studenca.« Na njen krik se prikaže izpod šotora eden višjih. Gleda — gleda, pa naglo da povelje. Vojaki jo zgrabijo, povežejo in odženo. Ali ni to zatiranje ubožcev, ali ne vpije do neba za maščevanje? Mêr je rešil siroto.

28. avgusta. Druga žena, vklenjena od nečistega duha. Pozno je že, pa moram še tole zapisati. Spal gotovo ne bom. Zakaj današnji dan je zapisan s solzami v moje srce. »Kjer je mrhovina, tam se zbirajo orli,« je rekel naš križani Gospod. Še nikoli nisem natanko tega razumel. In danes razumem, da sem še to malo razumel napak. Ali kaj bom modroval, kar povem naj vsem, ki bodo brali za podučenje. Tako sem dognal: Agata Korunova je bila prva, ki je pristopila v bratovščino višnjevega bandera. Pa ne samo prva po času. Po čednosti, molitvenosti in veseli nedolžnosti vedno med prvimi. Živ človek ji ni mogel oponesti najmanjšega madeža. In če bi ji bil kdo kaj takega poskusil, ta nemarnež bi bil imel z mano opravka. Torej to Agato Korunovo je obsedel nečisti duh, ki si je izbral vojake, tuje vojake, njenega jezika nevesčce, za hlapce, da so pripomogli, česar bi sam ne bil zmogel nikoli. Takale je ta njena kakor žalostna tako resnična zgodba: V cerkvi sem opazil, da se nekatere, za vrati tiste nastave, zaljšajo z rečmi, ki jih ni bilo nikoli pri nas. Odkar tabori vojska tukaj, so se znašle. In pogršel sem jih, da jih ni pri nauku, in so se izgovarjale, da hodijo jagode brat. O jagode hudičeve, roženkranc za romanje v pekel! Ali na Agati nisem opazil ničesar in je nisem pogršel pri nauku. Zato sem jo postavil očitno pri bratovščini višnjevega bandera za zgled in posne-

manje. In tedaj se vzdigne ženska in mi pove: »Zaradi jagod nas preganjate, njo, pri kateri petelinči lepi seržant, za Agato ste pa slepi.« — »Kaj?« sem se razsrdil, kakor sem že prej napovedal. »Obrekljivka!« Takrat so pa vse zavpile po vrsti: »Res je, res je! Svilene nogavice nosi, prstan in uhane iz Pariza. Mar jih je zaslužila pri Bertonu, kjer dela dnino po grošu?« — »Bomo videli,« sem ji požugal in šel ter kar koj poklical mater na odgovor.

»Povejte, mati, tako in tako gre glas o Agati. Iz vaših rok bo Bog terjal to dušo. Kod hodi?«

»Nikoli naj ne gledam zveličanja, če se je dotaknil le z mezincem seržant. Ampak, če jo snubi, ali je to greh?« Meni je postalo vroče in nisem mogel drugega, kakor da sem jecjal: »Le naprej, le naprej, mati!« — »Ali naj čaka Tulčkovega Jožka ali Boštjančkovega Tonejca, ko nimata, da bi si cokle kupila? Ta pa ima, ho, hišo pri morju, grozdi skozi okna tišče v sobo, iz morja pa rib, da je meso na mizi v petek in svetek. Ali naj hčeri ne privoščim?« — »Za božjo voljo, mati, ali bi kravo kupili čez deset gora, ali bi je ne?« — »Ne bi je.« — »No torej, in hčer prodajate na konec sveta človeku, ki ne veste, če je krščen. Mati, kaj pomaga človeku, če ves svet pridobi, na svoji duši pa škodo trpi?« — »To pravite vi: ko imate desetino in tlako, reveži si pa moramo sami pomagati na boljše.« — »Kriste,« sem vzdihnil, ženska je pa zaprla

vrata in odšla. Danes pa — o moj dobri, pravični Bog — danes je prijokala Agata, mi povedala, da bodo zibali, da je seržant oženjen in da mora od sramote sama v vodo. O pravični Bog, ljudje so postali kot neumna živina in bodo poginili v lastnem blatu, kot govori sveti Duh.

30. avgusta. Sladka kaplja v grenki kelih. Ko je Bog ob vesoljnem potopu videl, da je hudobija ljudi velika na zemlji, je bil s srčno žalostjo prešunjen. A vendar se je v morju greha našel človek, ki je dosegel milost pred Gospodom. To mi razodenejo Mojzesove bukve in mene je sram, da sem bil tako malodušen. Hudobijo vidimo, ker se šopiri, čednost se skriva in je ne vidimo. Danes krog enajste dopoldne me pokliče cerkovnik, češ da vojak čaka na izpoved. Ob enajstih — in vojak! Verjeti nisem mogel in bal sem se. Priporočil sem se Bogu in šel. Potoma sem mislil: Le kako ga bom izpovedal, ko ne znam jezika? Ko pridem v zakristijo, je klečal vojak tamkaj in me čakal. Primaknem stol, dvignem roko za blagoslov. Tresla se mi je. Vojak me vpraša, če razumem — o ti moj Bog — hrvaško! Začel je — izpovedal se je tako ganljivo, da sva nazadnje oba jokala. Prosil je za sv. obhajilo. S čelom se je dotaknil tal pred sv. zakramentom in po obhajilu je molil skrušen na tleh, da sem šel sam vase in se vprašal s strahom: Kako bo na sodni dan, ko bova stala pred Bogom — jaz duhovnik — in on vojak. Poča-

kal sem ga in ga povabil na kurjo juho za zajtrk. Kaj je ta mož prestal in pretrpel! To je debela knjiga. Te ne bom pisal jaz. Ampak nekaj drugega moram zapisati: To je mož vere, prave, žive vere. Potožil sem mu, nič se ga nisem bal, kako nas tare kontribucijon, koliko je nedolžne krvi prelite, kako se bliža lakota — ljudje že pesmi skladajo: na polju bo rasla praprota, za mizo bo sedla lakota. In vsega tega je kriv eden — Napoleon si nisem upal izreči. Vojak je srebal juho, pogledal večkrat čez žlico vame in njegove oči so bile take kakor oči matere, ko popiha jokajočemu otroku bedenček, kamor ga je pičil komar. Ko je pojedel, si je navihal velike brke, se mi nasmehnil in dejal: »Kaj se bojite, maloverni? Ali ne veste, da še las ne pade z vaše glave brez volje nebeškega Očeta?« Nato si je spet vihal brke in se smehljaj. Spočetka sem osupnil, nato me je pravzaprav vse skupaj ujezilo, kakor da bi sam ne vedel teh besedi, in že sem pripravil odgovor. Ali vojak me je prehitel: »Takole je: da zemlja rodi, jo moraš razrezati s plugom; da otroka vzgojiš, ga moraš okrcati s šibo. Da je bil svet odrešen, je tekla nedolžna božja kri — in sedaj teče kri in tečejo solze in ne bodo zastonj. Napuhnjeni bodo ponižani, potrti bodo povišani. In če je on začel — cesarjevega imena tudi vojak ni hotel imenovati — dovršil bo tistile —« Pokazal je s prstom kvišku, vstal, se zahvalil in šel.

No, čakajte, ljudje moji, v nedeljo vam v pridigi povem, kaj je vera. Bog ga blagoslovi, moža!

31. avgusta. Danes je prišel ta vojak zopet. Malo sem se ga zbal, češ morda mu spet diši kurja juha. Kakor da bi jo imel jaz vsak dan, Bil je čisto domač in mi je razodel, da vsak čas pride general Belotti in da udarijo proti Kranju. Kako sem težko požiral, kar mi je hodilo na jezik. Mož je pa slavil Ilirijo in dokazoval v eni sapi: »Francozi skupaj, Nemci skupaj, mi skupaj, Turki skupaj. Ho, Ruse pogledajte: Moskvo so požgali, da so domovino rešili in nas pahnili v Berezino.« Nisem se mogel premagati, da bi ne bil vzdihnil.

Vojak se je nasmehnil, zasukal levi brk kvišku in odgovoril:

»Razumem to besedo, ki je niste izgovorili. Ne bom več govoril. Ampak tole si zapomnite: Kri je kri. Zato pa kost h kosti, kri h krvi. Sedaj pa kaj drugega!«

Vojak mi je začel pripovedovati zgodbe svojega vojskovanja in navsezadnje sem mu dal polič rebule.

2. septembra. Danes je prijokal Pangrc domov. Tako sem se ga prestrašil, da so se mi noge šibile. »Povej, brž, brž!« sem tiščal vanj. Saj ni mogel. Z rokami je mahal in kar stresalo ga je ob joku, dokler ni spravil ene same besede: »Lucka.« Nič nisem vedel in vendar sem vedel, da

je nesreča. Pograbil sem palico in tekel, kar so noge dale, v hrib h konjem. Pangrc za mana. In tam! Lucka je ležala na tleh pod strmino. Leva zadnja noga je bila zlomljena, da je štrlela kost iz kože. Uboga živalca je zarezgetala, ko me je zagledala. Ta pogled! Razjokal bi se bil, ko bi se mi ne bilo zdelo greh. Pangrc je pa tulil, da bi za lastnim otrokom ne tako, če bi ga imel. Sedaj je Lucka zagrebena in nikoli več me ne bo vozila v koleslju in noben konj ne več tako kot ona. Zakaj sem navezal svoje srce nate, da me sedaj tako boli? Vse je nečimrno!

3. september. Ko sem danes opravil brevir, sem bral svetopismo. In pri tistem ganljivem popisovanju preroka Natana, ko je prišel očitati Davidu pregreho zaradi Urijevke, namreč o siromakovi ovci: ki namreč nič ni imel kakor eno ovčico, ki jo je kupil in redil, in ona je pri njem rastla z njegovimi sinovi vred ter od njegovega kruha jedla in iz njegovega kozarca pila in v njegovem naročju spala in bila mu je kakor hči in mu jo je vzela edinko, bogataš, da je pogostil tujca — pri tem branju me ustavi ženski jok. Pogledam iznad bukev in že je stala pred mano Špela, kočarica s travnika.

»Pomagajte, gospod, pomagajte! Za pet ran — ovčico so mi ukradli!«

»Ovčico!« se mi je v srce zasmilila sirota. »Kdo je ta hudobnež?«

»Vojaki!«

»Ni mogoče. To so bili plaščarji, rokovnjači in skrivači.«

»O, rokovnjač ne bo kradel siroti. Rokovnjač ima srce.«

»Ali ste koga videli?«

»Koga bi videla ponoči? Zjutraj sem šla s piskrčkom, da jo pomolzem, in je ni bilo. Tekla sem v hrib, češ morda se je sprostila in se šla past. In, Bog ga kaznuj, tam sem našla glavo in kožo. Komaj sto korakov za hišo. Z mrtvimi očmi me je gledala, revica. O ti pravični Bog, ali nimaš strele, da bi ga na mestu pobil, grozoviteža? Pomagajte, gospod!«

»Dokazov, dokazov, žena!«

»I, vprašajte Prnovška, ki je videl stopinje v prsti. Taki čizmi, kot jih nihče ne nosi. Vojaški čizmi so se poznali.«

Jeza me je pograbila.

»Žena, jaz grem h komandantu.«

»Lepo vas prosim, usmilite se me.«

In sem šel. O trnova pot, pot ponižanja!

Lepo sem se poklonil in mu to razodel.

»Povejte ga in visel bo,« je odgovoril strogi mož.

»Toda čevlji!«

»Hm, čevlji? Ali ne veste, da ljudje našim vojakom kradejo čevlje, da v teh naših čevljih sami kradejo?«

»Ni mogoče. Naši ljudje niso kradli ...«

»Niso? Ha, pa kako!«

»Ne rečem, kako repico ali zeljnato glavo s polja, nič ne rečem, ampak ovco in taki reviči.«

»Dokler ne dokažete in tatu vojaka ne pokažete, ne trdite tega, sicer vas spravim pred sodbo. Še kaj?«

»Nič, prosim, prav nič.«

»Bon jour!«

Takole me je mož odpravil in sem šel kot potepen psiček hinavsko ponižen. Hinavsko, pravim, ko nas je vojna doba tako naučila: nikoli ne veš, ali si cesarski ali si fronkarski; ko bi rad zmerjal, se priklanjaš, ko bi rad klofural, božaš, ko bi moral govoriti resnico, pa lažeš. — Špeli pa podarim eno jagnje, tisto prižasto.

4. septembra. Danes ponoči pa je bil vendar dež. Zjutraj se je bilo zvedrilo in je zelo soparno. Čebele čudo dobro gredo in neso. Hvala Bogu! In kakor čebele, tako so zašumeli vojaki. Vse teka, mendra, se umiva in krtači; poveljniki kriče in pode služabnike, kot bi se jim mešalo. Svoje reči pospravljajo. Zajeli so v vasi pet voz. Tudi mojega. Nobeden ne sme s konjem nad četrto ure daleč od doma. Od Kranja sem se je slišalo streljanje. Za kontribucijon pobirajo kokoši, jajca, maslo. Morda jih Bog vendarle preloži, da zapojemo v ljubem miru Te Deum.

5. septembra. Danes smo obirali jabolka, kar so nam jih pustili vojaki. Skoro vsako drevo so odrli. Jabolčnika ne bo nit kaplje, dasi sem upal na dva polovnjaka. Vina ne bo, ker je toča pobila po Dolenjskem, in tudi tovornikov ni, ko so pobrani vsi boljši konji in vozovi. Pa naj bo voda namesto vina. Samo: konec, konec, vzdihujemo vsi. Če ga ne bo, pobere duše hudič, telesa lakota, blago pa vojska.

7. septembra ob enajstih ponoči. Spat bi moral iti, danes še prej, na delopust šmarnemu. Pa ne morem. Ves sem potrta, razburjen in malodušen. Zopet se je zgodilo; o Bog, če nisi prizanesel Sodomi in Gomori, ali boš nam?

Kocmanka je zabredla. Nikoli ni bila nič prida ta ženska. Revež njen mož, ki je šel pred letom za vozaja in ni ne sluha ne duha o njem. Druge matere in žene jokajo in molijo, ta pa prešuštvuje s tujci. Za belo moko, za teležjo pečenko, za žganje prodaja hudiču dušo, telo nečimrnikom in vso hišo pogubi. Vstani, Mojzes, in zapovej Izraelu, naj jo posuje s kamenjem! Zavoljo pohujšanja! Dvanajstletni njen sin je odgovoril Breclji, ko ga je vprašala, kje je mati: »Na vrhu so z vojakom; zvečer bomo spet pogačo jedli.« Modri Sirah, kako si ti poznal ženske, ko si zapisal: »Bolje je zraven leva in zmaja stanovati, kakor pri hudobni ženi prebivati. Vsaka hudobi-

ja je majhna proti ženski hudobiji; z grešniki bodi njen delež.«

Iz moje roke boš terjal nekoč to garjavo ovco, moj Sodnik, kako bom stal pred teboj? In kako je zakrknjena. Razjokal bi se, kot se je Kristus nad Jeruzalemom. Kaj mi je rekla jezičnica: »Vojska je vzrok. Mar sem jo jaz naredila? Moža mi dajte nazaj!« O Bog, še nas boš tepel. To je ena reč, ki mi dela srčno bolečino in žalostno obličje. Ali zgodila se je še druga, zavoljo katere sem nocoj to noč storil obljubo tamle pod križem. Tole obljubo namreč: Na nobeno ustvarjeno reč ne bom več navezal svojega srca: ne na konja ne na kravo ne na travnik ne na njivo ne na pijačo in ne na jed in tudi na človeka nikoli več. To je zaveza kakor zaveza Jobova. Bog mi jo potrdi in utrdi kakor kamen kost. Storjena pa je zavoljo tele prežalostne zgodbe:

Božja postava je, da ljubimo vse ljudi. Toda v postavi ni rečeno, da bi vse ljudi enako ljubili. In pastirjeva slabost je, da vzljubi eno ovčico bolj kakor deset drugih; po dve merici soli ji ponudi, kosec kruha si pritrga in jo pokliče k sebi, da ga ji razlomi. In takšno je bilo moje srce: med vsemi ženami je nisem čislal nobene kakor njo, Suzano izpod zvona sv. Mihaela: krotka, razumna, sveta in sramežljiva. Dobrih rok za reveža, otroci kot tri rožice sredi polja, po hiši v redu in v snagi, kot v prstanu. In ona sama: taka, kakor jo popisuje sveto pismo: »Kar

vzhajajoče sonce na višavi božji svetu, tako je brhkota dobre žene v lepotijo njeni hiši. Kakor svetla svetilnica na svetem svečniku je lepota njenega obraza v njenih trdnih letih.«

Tudi njen mož je moral z vozataji in ga ni nazaj. Ali ona upa in moli. Oh, ta in luč žená je prišla danes k meni — komaj dvakrat v letu je prišla, da je opravila za rajnike svete maše — bleda, od slane poparjena roža.

»Bolna si,« sem ji rekel.

Solze so se ji udrle.

»Ali si o možu zvedela? «

»Hujše reči so kot smrt, gospod Urban.«

»Povej vendar!«

»Ko bi mi mogli pomagati!«

»Morda bi, kar reci.«

»Oh, ne morete, nihče ne more.«

In je spet jokala.

Zasmilila se mi je in grenkost se mi je razlila po vsej duši. Počakal sem, da se je umirila, in nato je počasi, v tla gledajoč, povedala:

»Včeraj smo želi proso. Ob štirih grem z njive domov po malico. Po našem vrtu je hodil vojak. Že od daleč sem ga videla. Tu in tam si je odtrgal češpljo z veje in jo pojedel. Še mar mi ga ni bilo. Šla sem mirno mimo njega in, dasi se nisem nič ozrla vanj, sem vedela, da me je pogledal s hudobnimi očmi. Zakaj kar pri srcu me je zabo-

lelo. Hitela sem v hišo, odrezala kruha in šla v shrambo po krhlje. Tedaj je že stal v veži. Tako sem se ga prestrašila, da mi je padel krajec iz rok. On ga je naglo pobral. Mislila sem, da je lačen. Toda vrnil mi je kos, obstal in me gledal, da sem kar bežala v shrambo. Takrat je pa planil za menoj, zaklenil vrata in me zgrabil. Bog mi je priča, da sem se borila z njim za žive in mrtve in ne bil bi me zmož, da nisem padla vznak ter treščila z glavo ob vogal mize. Vse se je zavrtelo krog mene — oh, saj ne vem več —«

Sirota je zajokala tako bridko, da sem planil kvišku, stiskal pesti in škripal:

»Zverina, peklenški hudobec!« in se nazadnje sam sesedel na stol brez moči.

»Mučenica,« sem ji rekel v tolažbo čez dolgo časa prvo besedo, ki sem jo mogel izgovoriti.

»Gospod, meni ni več živeti!«

»Suzana, sence ni na tebi. Samo to povej, ali bi ga spoznala?«

»Če bi ga desetkrat predme postavili, bi ne mogla reči: Ta je bil.«

»Sam hudič ga je obdal s temo.«

Nato sem jo začel tolažiti. Snela je zvijačko in mi pokazala obrunek nad tilnikom. Lasje so bili še sprijeti od krvi.

Šla je, zdelo se mi je, da je mirnejša. Blagoslovil sem njeno pot.

Jaz pa sem šel koj h komandantu. Poslušal me je, skomizgnil z rameni in vprašal:

»Ali je samo ta primer ali jih je še več?«

»Samo tega vem.«

»No,« je rekel, »res ni vredno, da se tako razburjate.«

Onemel sem in šel.

8. septembra. Šele sedaj smo zagotovo zvedeli, da so pred petimi dnevi vzeli Kranj Francozi. Zato je tako pokalo. Danes zvečer so že druge novice. Od Kamnika se je čulo ves dan grmenje topov. Naši ljudje so drli kot nori proti Smledniku vojsko gledat. Prečudni, podivjani svet! Morijo hodijo gledat tri ure daleč, priti Boga molit jim je pol ure preveč. Jutri zvem vse.

Sedaj pa drugo vojsko! Oh, preoh, ti papir beli, še ti se mi smiliš, da moram nate zapisovati take ostudnosti in greha polne zgodbe, kot sem jih že in kot bo tale. Naj ne stoje tukaj za pohujšanje, ampak zato, da do sodnega dne vsi ljudje vedo, kaj je vojska, in da se tresejo duše tistih, ki bi še kdaj pripomogli svetu v tako gorje. Zakaj sam Lucifer bo moral vnovič tuhtati, da si izmisli dovolj močne kazni za tiste, ki bi kaj takega napravili. Zgodba je pa takale:

Danes po blagoslovu se je zglasil pri meni Martin Kukec, tisti, ki hodi vsako leto oglje kuhat v Jelovico. Tudi letos je bil od pomladi gori. Prišel je in rekel:

»Gospod, moj zakon morate razvezati!«

Mož ima pet otrok. Lepo krščansko sta živela z Lucijo in prav nič hudega jima ni bilo. Zato sem se grozno začudil in rekel:

»Martin, ali se ti blede?«

Mož se je raztogotil in s pestjo udaril ob mizo.

»Razvezali ga boste, in sicer pri tej priči.«

Mene je tudi pograbilo, da je tako razbijal po mizi. Pa sem odvrnil nejevoljen:

»Ali veš, kako se zakon razveže? V zvonik pojdi in skoči dol, pa bo razvezan!«

Mož me je pogledal z norimi očmi, da sem se preplašil. Nekoliko je pomolčal, nato planil k vratom in za-grgral z obupanim glasom:

»Dobro, pa bom. Na vašo vest!«

Jaz sem stopil za njim in ga prijel za roko:

»Za pet ran, Martin, lepo te prosim, ne nori! I, kaj pa imaš?«

Potegnil sem ga nazaj, on se je pa sesedel na stol in tako premilo razjokal, da me je globoko presunilo. Dolgo se je stresal v joku, preden je zopet ponovil:

»Razvežite me z Lucijo. Saj vem, da me lahko. Vse molitve morate nazaj prebrati in rešen bom. Oh, vi ne veste ...«

In vnovič se je razjokal in ihtel na stolu, kakor še nisem videl jokati moškega.

Ko sem ga s težavo utolažil, sem ga vprašal:

»Martin, povej, kaj se je zgodilo?«

«Zbolel sem.»

Neverjetno sem ga pogledal in si mislil tihoma: Martinu se je res zmešalo. On pa je zrl vame z objokanimi očmi, debele solze so mu še polzele po licih in je ponovil:

»Zares sem zbolel, gospod. Pri padarju sem bil.«

»In kaj je rekel, da ti je?«

»Kako me je sram!«

Spet je zajokal in si zakril lice z rokami.

Mene je spreletel mrz po hrbtu.

»Martin, da bi ti od greha obolel — ne, ne, ni mogoče.«

»Jaz ne, ampak ona.«

»Lucija?« sem kriknil.

»Da, ona, vojaška prešuštnica!«

Tedaj je planil kvišku, začel kriliti z rokami in bruhati kletve nanjo, da je bilo groza. Z zobmi je škripal, stiskal pesti, se bil po glavi in tolkel ob mizo.

Jaz sem molčal in žal besede mu nisem rekel.

Ko se je ves spehan zopet zgrudil na stol, sem mu položil roko na ramo in ga prisrčno prosil:

»Martin, potrpi za zdaj, kakor Bog potrpi z nami. Kar molči doma in za teden spet pridi. Tedaj bova vse uredila«

»Razvezala,« je slovkoval.

Ves ubit se je opotekel skozi vrata. Ko sem pogledal skozi okno za njim, sem ga videl, da je krenil v krčmo, kamor prej nikoli ni zahajal.

Sv. Katarina, izprosi mu um in pamet, vsaj zavoljo nedolžnih otrok.

9. septembra. Novic preveč. Nocoj je zaropotal boben opolnoči. Vojaki so izginili, kot bi jih bila vzela slana. Bog jih odnesi! Ali sami so tudi odnesli, kar se je dalo. Pri Jermenčku je izginil prašiček, pri Kobilarju dve jag-njeti, kokoši pri vsaki hiši nekaj, pri Kumerdaju rjuhe s postelje, pri Balantu kos pražnja itd. To je bilo za slovo, menda od jeze, ko so jih cesarski premagali. Sam general Belotti je bil ubit pri Boštjanovem kozolcu. Čez Ljubelj in čez Trojane so pridrli cesarski. Juhé, jutri pa po moje konjiče! Dosti dolgo so bili v puščavi. Pangrc bo od veselja jokal. In na Dolenjsko pojde po vino. Pravijo, da ga je od sile.

10. septembra. Sinoči sem moral k Jeperici z obhajilom: kaplana noga boli. Kaj sem vse videl in zvedel! Za Savo doli po obeh plateh gre vse polno vojakov. Večina voza-taji, ki peljejo za vojsko pratež in krogle. Pa tudi konji-kov je dosti in pešcev. Ljudje pravijo, da so izpod Praj-za, ki da je poslal našemu pomoč. Kakor povodenj so preplavili vse vasi za Savo in segli noter do Senice. Jepe-riška mi je trdila, da so sila grobi ljudje. Vse jemljejo in nič ne plačajo. Kot kobilice da so. Kamor sedejo, ostane za njimi samo pusto strnišče.

Zaradi tega sem se nameril čez polje, da pogledam po Senicah, kaj in kako.

Prvo naletim Štreklico, ki je grozno razsajala na pra-gu.

»Bog daj, mati kaj je, da tako vreščite!«

Ženska se me je za hip prestrašila in razveselila obe-nem. Hitro se je useknila v predpasnik in mi pravila:

»Ne veste, kaj počno ti vojaki. Če le pete odtegnem, že tišče v Micko kot same hudobe črne. Vidite, ali me ne bo jezilo, ko ni miru. Kuhala sem pred pečjo in zaslišim vek iz hiše. Hitro potegnem z roko po sajah in planem v hišo. Táko sem mu pritegnila, da se je na zobe vtaknil, grdun. Na licu je pa odnesel črno znamenje kakor Kajn, ki je tudi pobil nedolžnost. Sedaj se je znosil mrhač nad nedolžnim otrokom. Francka sem poslala z Micko v

hlev, ko je šla molst. Ali ni tako udaril revčka v lice, da je ves zabuhel? Potem pa vprašate, kaj vreščim!»

»Prehudi ste, mati, morate zlepa z vojaki.«

»Aha, zlepa! Takole sem jih prosila,« ženska je govorila jokaje, »s povzdignjenimi rokami: Nikarte mi ne pokladajte konjem neomlačenega fižola. Kaj je naredil? Sunil me je, da me še sedaj boli v prsih.«

»Potrpimo, mati! Saj bo minilo,« sem jo skušal tolažiti.

»Minilo — seveda bo, v grobu. Eni gredo, drugi pridejo.«

Tedaj je privpila iz hleva Micka. Dve senci sem videl planiti na prag za njo. Stopil sem proti hlevu in jih oštel.

Grdo psovko mi je zalučal v obraz, drugi so se pa smejali. Žalosten sem šel naprej.

Trda noč je že bila. Vsepovsod so goreli veliki ognji. Kurili so tik hiš in streh, da je moral sam sveti Florijan stati vso noč na preži z golido, sicer bi bilo vse pogorelo. Tu sem slišal, kako se sesedajo skladovnice drv, tam so hreščali koli pri plotovih, drugod so vekale ženske in pulile vojakom zadnjo butaro iz rok, ko niso imele več toliko, da bi drugi dan podkurile. Po ajdah so se pasli konji. Pri vseh svinjakihi sem videl čudne sence. Strah se me je loteval. Srečeval sem vojake, ki so gledali mrko izpod čela, vsi polni napuha. Pri nekem svinjaku, tik

poti, se vendar ustavim, Pozdravim senco in voščim dober večer. Stari Matjaž je bil.

»Kaj pa delate, oče?«

»Stražimo, stražimo. Pujske, gospod, pujske!«

Mož je postavil sekiro z rame na tla. Vtem je že prišlo nekaj drugih senc izza voglov, ko so slišale moj glas. Vse so bile oborožene z vilami, cepini, koli.

»Bog se naj vas usmili, kot tolovaji ste. Groza me je. Čemu to?«

»Vse gre z njimi, vse, vse: koštrun, koza, tele, prasec kokoš, žito, srajce, platno ... Moramo stražiti, sicer bomo ob vse.«

»Ni mogoče, saj so vendar naši.«

»Niso ne. Izpod Prajza so.«

»Torej pa zavezniki. In če kaj malega vzemo, tudi ni treba, da bi gnali tak vrišč. Saj tudi zaslužijo. Ali ne veste, kako so nabili včeraj Francoze?«

»Cesarske pač. Tem pa nič ne diši smodnik. Se le zadaj drže.«

»I, pa so za vojsko prav tako potrebni,« sem jim še hotel dokazati, kar stopi k nam kajžar Janez Katrink.

»Dober večer, gospod Urban! Ali jih vidite? Ha-ha-ha! Jaz pa nič ne stražim.«

»No, nimaš kaj,« ga je zavrnil Matjaž.

»Imam, lepega pujska imam. Kar trese se, kot bi bil iz masla. Pa sem drugače ukrenil. Sem rekel Maruški: Veš

kaj, ženska, ti ga ne boš stražila, ko si zanič, jaz tudi ne, ko sem take vere, da je noč za počitek. Pa sem sklenil; zvečer pujsa v hišo in konec je skrbi. Zdaj pa gre po marijah Maruška ponj: puj — puj — puj in pritorklja v hišo, leže pod mizo, ženska za peč, jaz pa na klop — ali ni modro tako, gospod Urban?»

»E, Janez, ti si zvit huncvet! Prav imaš!« sem mu rekel in šel.

Preko smleškega gradu se je slišal grom topov. Na mojem srcu je pa ležala huda žalost zavoljo vsega, kar sem slišal in kar sem videl. Na misel mi je hodil iz bukev pregovor: Pravični je in nasičuje svojo dušo, trebuh hudobnih pa ni nikdar sit.

Tako preneha kronika gospoda Urbana.

GOLOBOVA NJIVA

Na svetega Vida dan je prijezdilo pet vojakov v vas in vprašalo po županu. Hitro je stekla pestunja na travnik in ga poklicala od košnje. Župan je obesil koso na hrast, odpasal oselnik in nato pokazal koscem, do kod naj odkose to dopoldne. Dekletce je cepetalo z nogami in klicalo: »Brž, brž! Vojaki so hudi!« Župan si je umil roke ob potočku, jih počasi brisal ob zakrpan predpasnik, ki ga je nato zvil v klobaso in si ga pripel okrog ledij. »Brž, brž!« je začela spet pestunja in ga priganjala. »Hudi so, ko vas ni doma, in sedaj bodo še bolj.«

Župan pa ni bil mož, ki bi se bil dal spraviti s tira. Tudi za las ni raztegnil svojega umerjenega koraka. Pestunja je drobila pred njim, nazadnje je pa stekla in povedala doma: »Že gre.«

Pred hišo je stalo pet osedlanih konj, na pragu je nepotrpežljivo čakal župana podčastnik in nervozno tolkel s paličko ob golenice.

»Hitro, hitro!« je zavpil podčastnik na župana.

»U, kaj pa je?« se je mirno zavzel župan in ni stopil nič hitreje.

»Aló, z menoj iskat kvartirja za konje. Za dvesto konj Najprej pri vas. Pokažite hlev!«

Župan je odšel na dvorišče in ni rekel ne tako in ne tako, ampak si je mislil: »Le glej, misliš, da imam samo par glav v hlevu. Boš videl, kam bi s konji.«

»Poglejte!« je odprl hlevne duri in stopil v stran.

Vojaka sta premerila hlev gor in dol. Višji je ukazal: »Številka — župan, koliko je pri vas številka?« — »Sedem.« — »Številka sedem, štiri konje v hlev. — Župan, kje imate steljnik?«

Župan je odprl široko lesu. Nekaj voz stelje je bilo stlačene v kotu. Vojak je odmeril na korake: »Ena, dve tri ...«

»V steljnik osem konj!«

»Kam bomo pa s steljo?« je vprašal župan.

»Pod konje z njo! Naprej!«

Presneto težko je molčal, pa se je vendar potajil in vodil vojake k sosedu. Tam je bila doma žena, gospodar je bil v ruskem ujetništvu.

»Franca, pokaži hlev. Konje dobimo.«

Ženska, ki je mencala perilo na predrju, se je okrenila in važno premerila prišlece od nog do glave.

»Hitro, hitro!« je priganjal vojak.

Franca je odprla vrata; »Enega že spravite noter, več pa nikakor ne.«

Župan ji je pomežiknil.

»Številka?« se je oglasil vojak.

»Dvanajst,« je povedal župan.

»Številka dvanajst — šest konj v hlev!« je zapovedujoče narekoval podčastnik vojaku, ki je hodil za njim in pisal.

Tedaj se je Franca raztogotila. »Kaj? Šest konj? Ali naj telička poženem v gmajno? Kam le gledate?«

»Tiho! Sedaj je vojska!«

»Bolje vem kot vi!«

»Potrpimo, Franca,« ji je prigovarjal župan.

Franca pa se ni dala preprostiti.

»Komu bom tiho na svojem? Ali sem vam kaj rekla čez čast? Šest konj v moj hlev je preveč in če ste general, vendar še enkrat rečem, da jih je preveč.«

»Sedaj je vojska! Tiho!« je zahteval vojak odločno in zamahnil s paličko.

»Meni ni treba praviti, da je vojska, mož na Ruskem, brat v grobu v Galiciji, konj in voz Bog ve kje — in sama pri petero otrocih za gospodarja, hlapca in še za konja povrhu. Bolje vem kot vi, ki ste rejeni kot kak krčmar.«

Župan je mahnil z roko in jo krotil ter velel vojakom, da gredo drugam.

»Kje je steljnik?« je vprašal vojak.

Pogledali so vanj.

»Prenizek!«

»Čigav je ta vezani kozolec?«

»Moj,« je odgovorila Franca.

»Osem konj!« je narekoval vojak. »In ti vozovi — koši — ven, brana in plug — ven — vse ven še danes!«

Franca je topotnila z nogo ob tla, uprla roke v boke in začela:

»Nikoli ven —«

Župan je zamahnil z roko proti njej in naglo odvede vojaka dalje ter ga ogovarjal, ker se je bal za Franco, da bi ne rekla komu kaj čez čast:

»Nič ne zamerite, ženske ne razumejo. — Ta hiša je bajta, nima nič prostora, ta kajžar — no, pod napušč morda za dva konja.«

Podčastnik je pa od daleč pogledal in narekoval: »Dva konja!«

In šlo je od hleva do hleva, od kozolca do kozolca skozi vas; ki se je vsa zmedla in razburila. Sosede so stale v gručah in govorile in govorile, otroci so se zbrali in v procesiji zdaleč hodili za vojaki, drugi so se razbežali po polju in klicali domov še tisto malo gospodarjev, kar jih ni vojska pobrala. Ko so končno dobili tudi stanovanja za častnike, je iskal vojak še prostora za vozove.

»Najmanj škode bi bilo,« je modroval župan, »če za tegnejo vozove po vasi, po dvoriščih.«

»Brr!« je odmahnil vojak s paličko in zarožljajal s sabljo.

Naglo je šel po cesti od ledine do ledine, od vrta do vrta.

»Tukaj,« se je nenadoma ustavil.

Tamkaj je bil tik ceste najlepši Golobov travnik. Seno so imeli na zgrabkih.

»Škoda ga je,« je omenil župan.

»Za domovino ni nič škoda. Kje je gospodar?«

»Tamle pri grabljicah.«

»Pokličite ga!«

»Golob!« je zavpil župan in ga vabil z roko.

Golob je zasadil vile v tla, si otrl pot z rdečo ruto in počasi korakal proti cesti.

»Hitro, hitro!« je veleval vojak.

»Je star in truden! Mi delamo od zore do teme in še v temo sedaj ob košnji. Ne moremo tako naglo,« ga je župan opravičeval.

»Ne moremo? Pri vas pač res še ne veste, kaj je vojska!«

»Pod vojaško komando sva bila z Golobom, ko vas še na svetu ni bilo. In ko boste vi na svetu toliko prevlekli in pretegnili, se vam bo tudi hentano malo ljubilo skakati.«

Vojak je molčal in krenil Golobu naproti.

»Oče, naglo umaknite seno s travnika. Danes proti večeru zapeljemo semkaj sto voz. Tu bo park naše kompanije.«

»Kaj?« je vprašal zateglo Golob in kri mu je šinila v lice.

»Kaj, kaj, kaj! Seno spravite, če hočete, sicer ga bomo mi. Še danes. Župan, vi ste odgovorni, da bo vse pripravljeno, ko pridemo. Do noči bomo tukaj.«

Vojak se je zasukal, na cesti zajezdil konja in odpektal s spremstvom, zavil v prah, ki se je dvignil izpod konjskih kopit.

Župan in Golob sta gledala za njimi.

»Vidiš, Golob, sedaj bomo pa občutili vojsko.«

Golob ga je gledal z razprtimi očmi, po suhem licu so mu drgetale mišice. Počasi, kot bi se bil prebudil, je jec-ljaje začel:

»Od hudirja, zdaj res ne vem, ali sem jaz norec ali ... ali ...«

Župan je skomizgnil z rameni:

»Le vse dajmo, samo da nas Laha obvarujejo.«

Golob ga je gledal in ustnice so se mu tresle, kot bi lovil sapo, da bruhne iz njega.

»Seno umakni v kozolec in potrpiamo,« mu je še rekel župan in šel nazaj v vas.

Golob je gledal za njim in, ko je bil že daleč, je zavpil:

»Ti, hoj!«

Župan se pa niti ozrl ni. Z roko mu je odmahal in zavil za vogel hiše.

Pozno popoldne je bilo, ko se je začulo drdranje voz po cesti. Otroci so drli iz vasi, gospodinje so obstale na pragu, dekleta so se zbrale v gruče, gospodarji so gledali od daleč izpred hlevov. Golob je nakladal zadnji voz na pol suhega sena. Klobuk mu je stal postrani in nihče ni govoril, ko so ga videli vsega mrkega in jeznega.

Drdranje se je bližalo, večerni vetrič je razpihoval prah po cesti, ki se je dvigal ob dolgi vrsti voz. Pred njimi so jezdili konjiki, gledali po otrocih, po ženah in dekletih. Nekdo je ogovoril gručo deklet, jim pomežiknil ter pokazal bele zobe izpod zasukanih brkov. Dekleta ga niso razumela, kljub temu so se zasmejale in se stisnile tesneje v gručo. Ko so prišli skozi vas, je zasuknil prvi jezdec konja na Golobov travnik in ga izpodbodel v skok. Golobu so zastale vile v rokah, klobuk se mu je sam od sebe še bolj povetil na oči in srce ga je zbolelo, kot bi konjsko kopito udarjalo po njem, ko je rezalo mehko ruševino na travniku. Za jezdecem se je usul na travnik v diru — voz za vozom — ves tren. Črne rane so se prikazovale na gladko odkošeni ledini, prst je letela konjem izpod kopit, jama pri jami, kot črne bule na lepem telesu, je rastla na travniku, brazgotina ob brazgotini je zevala na vsej gladini in ko je zavozil zadnji na travnik, je ni bilo zdrave zemlje, da bi človek legel nanjo. Golob, tisti Golob, ki je od daleč mahal s klobukom in sikal šššššš, če je zašla kokoš na travnik, Golob, ki je ka-

zal pesti, če je paglavec sunil soseda šolarčka s ceste v travo — ta Golob je bil priča razdejanja, grozних ran na travniku, ki je bil biser njegovega grunta, njegov ponos in njegova ljubezen. Nič ni rekel, nobene besede. Vile so mu padle iz rok, okrenil se je proč in komaj slišno ukazal: »Naložite, jaz ne morem.«

Stari, šepavi hlapec je pa zavpil jezno za njim:

»Kaj bi nakladali, ko ne moremo izpeljati. Ali ne vidite, da je pot zaprta?«

Golob se je ustavil in premeril vozove, ki so stali kot vojaki v vrsti in zapirali odhod s travnika. »Hudi časi so prišli; svojega sena s svojega travnika ne morem odpeljati.« Vsi delavci so gledali na gospodarja in čakali oprti na grablje in vile. Tedaj prijezdi k vozu vojak:

»Gazda, prodajte seno!«

»Ne, ne prodam,« je odvrnil zadirčno Golob s sklanim glasom.

»Morate!« je velel vojak.

Golob ga je pogledal izpod čela. Odkar je bil gospodar, mu še nikoli ni nihče rekel: moraš. In če mu je kdaj kdo le namignil, je naredil vselej narobe.

»Petnajst kron za seno,« je ponudil vojak.

Golob je še enkrat srepo pogledal in nato strogo velel:

»Prevrnite voz!«

Družina se ni ganila.

»Prevrnite!« je ponovil Golob in skočil k vozu. Skrivil je upognjeni hrbet, ga uprl pod lestvo, družina je nemo poprijela, voz se je zagugal in treščil ob tla s tako silo, da se je prevrnil narobe in pomolil kolesa kvišku.

»Primi!« je velel spet Golob, zagrabil za kolo, mišice so se mu napele in s treskom je stal prazen voz na travniku.

»Potegnite ga čez jarek, praznega že izvlečete, in domov z njim! Kar čez Brgantov travnik! Škodo mu plačam.«

Dekla je prijela za oje, hlapec je gnal izpreženega konja, drugi so potisnili in dvignili voz čez jarek suhega potoka. Golob je pa šel ves sključen pred njim in se ni več ozrl na trenski park.

V tem je završalo po vasi. Kriki in brlizgi podčastnikov, ki so kvartirali konje, so doneli od vseh koncev in krajev. V vsakem hlevu je nastala zmešnjava. Prepenjali in na gosto so stiskali po hlevih goved, ki je vznemirjena suvala krog sebe. Telički so vsi splašeni gledali konje in vojake ter mukali. Kunci, ki so se mirno pasli z zjedmi in bili navajeni tankih glaskov domačih otrok: mandi — mandi, so kot podivjani švigali po hlevu in iskali lukenj in skrivališč. Trenarji so nastopili kot gospodarji, gospodinje pa, po odhodu mož vajene poveljevati, so se togotile in prepirale z njimi. Ali vsa njih gospodarska jeza se je razbila ob čudovitem miru trenarjev, ki so bili

takih reči vajeni. Kar je kdo potreboval za posteljo, za pregrajo med konji, to je vzel: deske, žrdi, plohe, otepe slame, kole, žage, kladiva, klešče. Ženske so gospodarsko hodile po dvorišču, se jezile nad Šandorjem, pa je medtem že Lajoš žagal deske, Mihajlo vlekel otepe s poda, mladi Slovak pa nagajal dekli in ji hotel potrgati nageljne.

»Kriste, pomagaj!« so jadikovale zvečer na koritu ženske.

»Pri nas je vse narobe.«

»Jaz sem imela deske, da bi popravila kozolec, pa kar vse so šle.«

»Meni so jih od svinjaka potrgali.«

»To je vojska!«

»Jaz pa tako pravim, sosede,« se je oglasila Boštjančka. »Kar hočete, naj se zgodi, le da Laha ne bo sem. Naš fant je pisal iz Galicije, da so celó slamnate strehe razdrli in konjem krmili in stlali, ko niso imeli s čim drugim.«

Sosede so kar obmolknile. Boštjančka je bila veljavna in ugledna žena.

Tedaj se zasliši: »Buum-bum« v smeri od Sv. Lucije.

»Streljajo! Kanoni!«

Vse so prisluhnile. In zopet: »Buum-bum-bum.«

»Jejhata, čisto blizu so že.«

»Veter vleče od tamkaj.«

»Veter? Kje ga je pa kaj?«

Ženske so se ozrle na dimnike, da bi videle, od kod vleče.

»Sveta bo konec,« je rekla Klandra.

»Saj ga mora biti, če je kaj Boga. Poglej!«

Petrinka je sunila Klandro tako očitno, da so se vse ozrle na Loputnikovo bajto. Na pragu je stala Hana.

»Če to ni od sile, da takale dekle, tako močna, taka cehta, postopa ob košnji.«

»In kako je nacendrana! Nogavičice, šolenčke in predpasnik z lacem, pa razoglava in bluzo na gosli, da razkazuje, kar vsaka poštena ženska skriva. Še bo vojska, še.«

»In potem ti hodi k županu: ‚Mokice, mokice, gospod župan!‘ Da sem jaz župan, bi dala takimle mokice!«

»Prav imaš,« je pritrjevala Petrinka, koščena ženska in od sonca opaljena kot stara opeka.

»Vedve imata prav, Hana pa tudi. Kaj bi se ubijala kot kmet od zore do noči, ko ima pa mlin pod kapom. Viš jo!«

Tako je rekla Trnuljčka in pomežiknila proti bajti.

Dva mlada trenarja sta se prismukala okrog vogala in se ustavila pri Hani. Eden je jedel štruco komisa. Odrezal je precej velik kos in ga ponudil Hani.

Klandra je zadela škaf.

»Pojdimo no! Še gledati se mi zdi greh takole nastavljanje v teh groznih časih.«

Ženske so se razkropile. Od Razdevška je zadonel avtomat in s hreščočim glasom po dolgem molku spet igral divje plese. Vojaka sta vodila Hano proti gostilni.

Štirje tedni so pretekli.

Trenski vozovi so odhajali in prihajali, včasih vsi, včasih so stali dolge dneve brez dela na travniku. Golobova lepa ledina je bila poteptana in pomendrana, da je ležala senožet kot velika rjava rana sredi polja. Trenarji so utrli čez vrtove čisto nove steze, kakor jih ni bilo še nikoli. Prvi korak v zeleno travo je zaskelal gospodarja, je zapekel gospodinjo. Sčasoma pa je otopela vsaka bolečina. Celo otroci so se naveličali in se lotili svojih starih iger. Z laške fronte so doneli topovi, pa se ni zdelo več vredno plevici na polju, da bi za hip dvignila glavo in prisluhnila.

Kljub temu je bila čudna, topa tihota v vasi taka, da bi ta, ki je najbolj molčal, najrajši kričal naglas.

Mlada gospodinja Franca Trnuljčka je imela pet majhnih otrok, moža v vojski, za pomoč eno samo dekle, pa veliko kmetijo. Trenarji so polegali okrog hiše, a ni ga bilo, ki bi bil prijel na večer koso in odrezal nekaj košev trave za živino.

Župan je imel dva grunta, edinega sina na fronti, brez hlapca je bil, pa se ni ganil nihče, da bi prijel za podajalnik in mu pomagal, ko je zdeval snopje v kozolec.

Pri Hvastaču pa je bilo rok za delo kot toporišč, a so vendar trenarji spremljali njo, če je šla kosit, vozili samotož voziček namesto hčere Lize, ki je hodila ob boke uprta za njimi in po vojaško nosila uro na roki.

In pri Loputniku: najmanjše preglavice niso imeli s konji, pa so jim navozili gnoja na edino njivico za tri leta naprej in ni bilo skoro večera, da bi ne dišalo po cvrtju okrog hiše, dasi so imeli samo dve kokoši in nič prašiča.

»Hudič nas bo prevejal kot pšenico,« je rekel Klander županu neke nedelje. »Pri Loputniku cvro, pri nas pa nobena kokoš več ne znese.«

»Tiho bodi,« ga je miril župan. »Le časa počakajmo. Ko se veja in rešeta, pridejo pleve same po sebi na vrh.«

In prišle so.

Zgodilo se je namreč, da so odpustili najstarejše črnovojnike, ki so bili morali pred sv. Telesom od nabora takoj v vojake. Tudi Hvastač je bil med njimi. Ponoči je prišel. Samo od sebe se mu je smejalo, ko se je bližal domu. Ni mogel mimo njive, da bi ob svitu jasnine ne stopil do nje in pogledal, koliko je setev porastla, odkar ga ni bilo. In ko je zagledal hišo, so se svetila okna v luči. »Bogve, čemu svetijo? Morda je kdo bolan? Morda name mislijo in se pogovarjajo.«

Tiho je stopil do hiše, se popel na prste in pri majhni šprsnji pod zaveso pogledal v hišo. Žena in hči sta sedeli pri mizi, ob njiju dva trenarja. Na mizi je bila potica in načeta gnjat, v steklenici rum. Tiho so govorili, skoro šepetaje, in venomer so se smejali. Hvastač je zdrsnil na tla in sedel na nahrbtnik. Po njem je zavrelo. Pest je stiskal in grabil krog sebe, kot bi česa iskal. Ko se je nekoliko umiril, je vstal in potikal na vrata. V hiši je luč ugasnila. Potrkal je močnejše. Nič se ni ganilo. Še enkrat in silno.

Tedaj se je oglasila dekla v veži: »Kdo je?«

»Dekla,« jo je spoznal gospodar. »Torej iz izbe je morala, iz postelje, ko domači ne slišijo.«

»Tončka, le odpri,« je izpregovoril.

Dekla ga je spoznala in vsa vesela odprla.

»Kako trdo spite,« se je hlinil Hvastač, velel dekli, naj napravi luč, sam je pa stopil pred vrata. Nato je prijel za kljuko in posvetil v sobo. Na klopi sta smrčala dva vojaka, iz kamre se je oglasila ona:

»Oh, oh, ali si ti! Bog te sprejmi.«

Mož je postavil luč na mizo.

»Dobro se vam godi!«

Poleg potice je stal zabojček, nanj naslovljen, s priprtimi pokrovom. Hvastač je pogledal vanj. Kos črnega kruha je bil v njem in dve plesnivi klobasi.

Drugo jutro so ženske stikale glave in si šepetale, kako je zalotil Hvastač ženo in hčer in da ju je s krepekem pogнал v hrib in se zaklenil v hišo. Tega pa niso povedale, kako bridko se je mož razjokal, ko je slonel do jutra sam ob mizi.

Ta dogodek je prebil topo tihoto v vasi. Zašumelo in završalo je vse križem. Pričelo se je opravljanje in natolcevanje, očitki in zbadanje. Ljudje so si grozili s tožbami, z očitno sramoto so se bahali.

Župnik je obupoval, župan pa je ostal miren, kot je bil:

»Kaj bi se čudili! Pleve so stopile k vrhu. Nobeno žito ni brez njih. Prej se ne vidijo, velnica jih pokaže.«

Nekaj dni po tem splošnem viharju je prišlo ponoči povelje: Kolona naprej!

Kot so prišli nenadoma, so nenadoma izginili. Po vasi je zavladal mir, kot bi bila sama sveta nedelja. Edino črni madež — pomendran Golobov travnik, od konj in voz razrezan in razmlinčen v divjo njivo — je odseval strašno žalostno sredi ravnega polja in njegova črna senca je segala do hiš, grenkega spoznanja polnih.

SLIKE BREZ OKVIRA

1

Pred mano sta šla dva moža. Noč je bila. Le za silo sem razločil temne obrise upognjenih teles. Od ceste je odmeval truden, drsajoč korak. Tuintam sta kaj malega izpregovorila in spet molčala. Vsak stavek je bil pravzaprav vzdih in topa tožba. Na razpotju sta za hip obstala in tedaj je izpregovoril eden za slovo:

»Tako je, Lovrenc, da smo vsi kot klade v gozdu. Pritisnilo nas je in nas upognilo noter do tal. Hodijo po nas in vosijo čez nas, pa niti toliko ne zaječi nihče, kot bi zaječala piškava tepka, če bi jo strlo kolo.«

»Tako daleč smo v teh stiskah,« je povzel tovariš in glas mu je oživel, »da če bi nam jermene rezali s hrbtov, pa bi ne bilo ne solze in ne joka.«

»No,« je povzdignil glas prvi, »ne samo to; kar okličejo naj: jutri vsi na občinski pašnik! In vsi pojdemo in bomo sami razgalili hrbte in ne samo, da ne bo ne solz ne joka, še vprašal ne bo nihče, čemu bi bili jermeni in zakaj iz naših kož.«

»Taki smo! Lahko noč!«

»Lahko noč.«

Na levo in desno sta se ločila in jaz sem gredoč med njima ponovil: »Taki smo. Lahko noč.« Od mož se pa ni nihče odzval. Morda sem izgovoril tako tiho, da me ni sta slišala. Toda v meni je ostal njun pogovor in je žalostno brnel, kot bi zvonil k pogrebu. Torej taka je stiska, da naš človek, ki je dvignil vrišč, kot bi gorelo, če mu je stopila tuja kokoš na travnik, ki je zaradi stare češpljemejice najel dva odvetnika in se pulil s sosedom za črvi vo deblo, kot bi šlo za vso njegovo zemljo — da ta naš človek sedaj jeclja, ko nima besede, da v tla gleda, ko nima več solz, da bi jokal, in ga je zato sram.

Od tistega večera razumem, zakaj hodim v temi po celo uro v sobi gor in dol — in zakaj se moje misli sučejo v mračnem kolobarju in jim je konec začetek in začetek konec in med njima praznina. Razumem, zakaj tisti, ki nimajo nič jesti, od lakote žive, in oni, ki še jedo, od jedi hujšajo. Razumem, zakaj zapije siromak zadnje krone, in umem, kako je mogoče sedem mrzlih ur mirno prečepeti na tlaku, da osmo uro pride domov brez kruha za otroke.

Razumem, zakaj pišejo pisatelji uganke in pravljice, zakaj sanje in kronike, kot bi bila krog nas sama votla praznota, po kateri tipa srce in ne najde v njej ni kapljice živega soka, kot umirajoča riba na vročem pesku, ki misli, da ni trohice vode več na svetu, pa za ped od nje toči reka šumeče valove po strugi. Otroci smo postali in jec-

ljamo, kot v silni bolečini nič več ne ločimo, ali nas peče ali nas zebe. Peresa čakajo ure, ko preneha bolečina vsaj toliko, da bo srce razločilo, ali je ogenj ali je led, in takrat šele bodo srca mogla izpregovoriti moško besedo, ki bo, dasi okrvavljena, vendar beseda mož in ne več jecljanje otrok.

2

Mrak se je delal, ko so Stiskarjevi otroci zavriskali od veselja in stekli po brežini materi naproti: Štine, Štefan, Hanca in Francek. Edina Žefka je obstala na pragu, se spet vrnila k ognjišču in pristavila lonec krompirja. Ko ni bilo matere, je ona, dvanajstletna, kuhala.

Mati Marinka je bila vsa cvetoča v obraz. Hudoben človek bi ji prisodil, da se je napila vina v mestu. Pa se ga ni. Štine je vzel materi cekar iz rok, Hanca je segla po zavitku, Francek je prijel za dežnik in si ga natovoril na rame.

»Mama, kaj je v cekarju?«

»Ne glej vanj, Štine!«

»Pa v zavitku?«

»Ne bodi nepočakana!«

»Ali ste ata kaj videli?«

»Kako si neumen, Francek! Ali misliš, da je vojska kar tamle,« je učil najmlajšega Štine.

Žefka je stala na pragu.

»Krompir že vre. Ali bomo še kaj drugega jedli?«

»Boste; saj sem prinesla s seboj.«

Nato so šli v hišo in prižgali luč. Mati je vse lepo zložila na mizo, strogo naročila, da se nihče ne dotakne ne cekarja ne zavitka, in se je šla preoblačiti.

Otroci so klečali na klopi, drobne bradice podpirali s komolci in težko krotili želje.

Ko je mati prišla iz kamre, je začela jemati iz cekarja: vsalemu po dva piškota, za vsakega po pet bonbončkov, nato zavitke cikoriije, vrečico soli, lonček loja; sladkor in pet novih žlic in za Štineta novo skodelico.

Nato je začela odvijati sveženj.

»Pokličí Žefko!«

Štefan je urno stopil k vratom in zaklical v kuhinjo.

»Glej, Žefka, ko si pridna!«

Dvignila je rdeče pikasto bluzo proti luči.

»Jej-jej-jej,« so se začudili otroci. Samo Hanca je molčala.

Mati je nato razvila iz šumečega papirja lepo ruto.

»Ta je pa tvoja, Hanca!«

Tedaj se je tudi Hanca začudila in hitro segla po darilcu.

In ko so dobili še Štine hlačke, Francek čeveljčke in Štefan kapo, je šla mati po večerjo.

Ko je bila po večerji miza pospravljena, je sedla mati k mizi med otroke, segla v nedrje in potegnila iz njega nekaj, v papir zavitega. Previdno je odmotavala. Otroci

so molčali in z razprtimi očmi čakali, kaj se prikaže iz omota.

Mati je razgrnila na sredo mize stotak.

»Ali ga vidite? Za sto kron je.«

»U-juj!« so se zavzeli otroci. Francek je iztegnil po njem roko, da bi ga potipal. Toda Štine ga je krcnil:

»Pusti!«

Vsi so molčali, oči so se pasle na novem bankovcu, ki je še ves lepel od tiskarskega črnila. Materine oči so se iskrile in rdečica ji je plula v lice.

Za nekaj časa je odmotala mati spet še drugi stotak in ga položila k prvemu.

»Ali ga vidite?«

In spet otročji:

»U-juj!«

In še je mati razgrnila poleg teh dveh nekaj desetakov in več čisto novih dvekronskih papirjev.

Družinica je molčala in gledala bogastvo, kakor ga še ni bilo pod to revno streho, kamor se je po trimesečnem čakanju na podporo hipoma usulo na mizo. Otroci so nezavestno občutili srečo, ki je žarela iz oči matere. V materi pa je rasla samozavest in tisti pogum, ki je po moževem odhodu ginil od dne do dne, se prevrgel v strah in grozno ponižanje, ko je hodila k premožni sosedki prositi po pet kron na posodo, teden za tednom.

Sredi tega slovesnega molka je potrkal nekdo na vrata. Vsi so planili. Mati je pograbila denar, zbežala z njim v kamro in ga vtaknila v posteljo pod plevnico. Zunaj je trkalo silneje. Francek je zlezal za peč, za njim Štefan. Strmo sta gledala za vrata, ko je odšla mati z Žefko in Štinetom v vežo.

»Kdo je?«

»I tak odprite no!«

»Jejhata, Vencelj je!« izpregovori Žefka.

»Ali si ti?« je vprašala mati in držala za ključ.

»Kako ste čudni,« je bil glas od zunaj in roka je nestrpno pokljukala na vrata.

Mati je odprla.

V vežo je stopil petnajstletni, najstarejši sin, Vencelj.

»Ali ste vsi gluhi?« je rekel sin zadirčno.

»Za božjo voljo, kaj te je prineslo tako pozno?«

Vencelj je sedel malomarno k peči, nekoliko pomolčal, odsunil z nogo zajca, ki je gledal izpod klopi, nato pa povedal:

»Ušel sem. Tega dedca ne bom več služil.«

»Kaj pa je prišlo med vaju?« je rahlo vprašala mati.

»Tolikanj je siten, da ga ni prenašati. Najrajši bi imel, da bi se človek pretrgal od dela. O, saj se ne bom.«

»Prav imaš. Saj se ti tudi ni treba — sedaj, ko imamo podporo.«

Mati je segla pod plevnico in pokazala sinu bankovce.

»Viš jih! Bi se pobijal za tistih par kron pri kmetu. Ni treba. Saj je doma tudi dosti dela. Za kozo je treba stelj, jeseni bomo krompir kopali in sama se tudi ne bom gnala za žive in mrtve. Ali si kaj lačen? — Ná, piškot!«

Otroci so pospali, Vencelj je kadil cigarete in opisoval materi trpljenje pri kmetu.

In tisti večer je bil prvi, da so poglobili in niso nič molili za očeta na vojski.

»Kaj ti je, Jamnik, da si tako nabrskan?« je nagovoril Osredkar kmeta s hribov, ko je imel po strani klobuk, dasi ni prišel iz krčme.

»E, tale preklicana podpora — je sama potuha, nič drugega.«

»Praviš ti — iz nevoščljivosti, ker je nimaš.«

»Bog me varuj pred njo. Tri sinove imam notri, pa ne prosim.«

»Seveda, ko imate vsega preveč.«

»Nič nam ne manjka, pa bi drugim tudi toliko ne, če bi tako vlekli kot mi.«

»Pa naj vlečejo tile bajtarji in gostači, če imajo kje prijeti. Jamnik, ti si krivičen.«

»Nisem. Glej, pastirja iščem za ovce. Toliko je takih pókavcev, da se ti pod nogami valjajo. Misliš, da gre

kdo. Nihče. Naj le bodo lačni. Vidiš, to je podpora — potuha, in še rečem, da je.«

»In jaz ti še rečem, da si krivičen. Povej mi, kaj naj počno te gostaške matere z majhnimi otroki? Le veruj, podpora je nedolžna. Potuha je vojna. Vsi smo v ranah, ne samo tisti na fronti. Vsem se nam izpuščajo same črne bule in uljesa, mi jih pa hinavsko obvezujemo z belimi krpami. Le sebe pogledjmo! Ali smo bili kdaj tako trdosrčni kot sedaj? Naj le pride taka revica in za pet ran prosi par litrov pšena. ‚Ga ni in ga ni pri hiši. Vse so nam pobrali.‘ Tako jo odpravljamo od Poncija do Pilata. Če pa pride človek iz mesta in postavi na mizo petroleja, kave, sladkorja in nazadnje razgrne še debelo listnico — potem se pa takoj dobi še vsega nekaj. Mi odiramo gospodo, gospoda pa nas — sama uljesa, sami gnojni tvorji.«

Jamnik si je popravil klobuk, dolgo molčal, potem pa počasi in važno rekel: »Jezen sem bil. Saj me je sram.«

»Ko bi te ne poznal, bi ti ne pridigoval, prijatelj!«

Moža sta šla nato zamišljena dalje. Na ovinku pred njima se je pokazal sključen vojak. Težke noge je vlekel počasi za sabo.

»Stiskar, ti si!« se je začudil Osredkar, ko sta ga došla.

Vojak se je ozrl, kot bi se prebudil iz dremavice, in veselje mu je prešinilo lice.

»Ali na dopust?« je vprašal Jamnik.

»Menda za vedno. Kar nas je nad petdeset, so nas odpuščili. Kaj pa naj počno z nami.«

»Medel si,« ga je opozoril Osredkar.

»Nič nisem kaj trden.«

Stiskar je suho zakašljajal. Nato so se ločili. Stiskar je šel navkreber proti domu, moža dalje po cesti. Jamnik se je ozrl za Stiskarjem in poltiho omenil Osredkarju:

»Srečen bo, če jo izvozi, tako je slab.«

Stiskar je počasi lezel po klancu. Srce mu je vztrepetavalo v velikem nemiru, čim bliže je bil doma. Zdelo se mu je, da se mu je nasmihala vsaka veja, ki je visela na pot, da so ga pozdravljale krive korenine, ki so ogoljene gledale iz tal. Vso pot se je pogovarjal z otroki in šepetal njih imena. Težko je hropel in vendar so mu bile noge čedalje lažje, čim bliže je bil domu.

Doma so sedeli vsi okrog mize. Mati je krpala oblekco, Štine je pisal nalogo, Francek ga je gledal, Žefka in Hanca sta lupili krompir.

Tedaj je tiho odprl vrata oče in stopil čeznje. Materi je odpadlo šivanje iz rok, otroci so skočili krog njega in se oklepali njegovih nog in ga lovili za roke. Stiskar je imel vse rosne oči, da so mu kot v meglenih kolobarjih ple-sale pred očmi otroške glavice in jih ni vedel poklicati po imenu.

Zadnja je vstala mati izza mize in segla možu v roke: »Kaj da nisi nič pisal?« je izpregovorila.

Mož si je otrl solzne oči, sedel na klop in vzdihnil.

»Da sem le zopet doma, kaj bi pisaril.«

Dvignil je Francka na koleno in ga tesno stiskal k sebi.

»Ali si lačen?« ga je vprašala žena in mu plašno gledala v blede, suho lice.

»Ah, lačen; seveda sem.«

»Nič nimamo kruha; ne veš, kako je hudo sedaj.«

Mož je molčal in ujčkal malega Francka. Mati je pomignila Žefki in sta naglo odšli.

»Ná, dve kroni! Brž steci h Korenovim in prosí, naj ti prodajo kruha. Za ata, reci, ki so prišli od vojakov. Jaz grem pa po mleka k Borštnarju.«

Žefka je zaprosila Korenko kruha in ji molila kroni.

»Pri nas ga ne prodajamo.«

»Za ata, lepo prosim.«

»Saj ga ni doma. Čemu lažeš?«

»Doma je, sedajle je prišel z vojske in je lačen.«

Korenka je srepo pogledala Žefko. Ko je videla, da gre otroku na jok in da ni laži v njeni prošnji, je šla v čum nato in ji odrezala kos kruha.

»Ná, za ata, da veš. Ampak za naprej mi ne hodi ponj!«

Žefka je ponujala kroni, Korenka se je pa naglo okrenila in šla na pod:

»Le spravi, nočem.«

Žefka je zavila kruh v predpasnik in tekla domov.

Mati se je oglasila pri Borštнарici.

»Daj mi, soseda, lonček mleka. On je prišel in nimam kaj, da bi mu dala.«

»Tamle so, poglej jih! Tistele prosil!« je pokazala Borštнарka na komisijo, ki je zbirala in terjala mleko od hiše do hiše ter vprav odhajala. Jezna je premetavala pomijnike ter mešala rezanico, da je letela čez robove.

»To je vendar od sile, kot je sedaj. Vse je nad kmetom. Kmet vleci in garaj noč in dan, potem ti pa pulijo izpred ust, kar si s silo prikopal iz zemlje. Lepa je ta. Po mestih se sprehajajo židane gospodične brez dela, tukaj ležite berači, da vas kosti bole od lenobe — potem pa vsi: Kmet, daj, daj, daj! Kako pa!«

»Mina, saj veš, da te nisem nadlegovala. Saj ne prosim zase, za moža. Ne bodi taka. Kaj morem jaz komisiji!«

»Daj sem,« je zarežala Borštнарica in segla po lončku. »Vidiš, svoj delež sem ti dala. Ampak nikoli več ne hodi ponj. Še za dom ga ne bo poslej!«

»Ná,« ji je ponujala desetice.

Borštнарica pa ni vzela. Pograbila je pomijnik in ga treščila v jasli, toliko, da se ni razsul.

Stiskar je večerjal. Lice mu je rdelo. Ko je dojedel, je ves vesel vzdihnil:

»Dve leti že nisem tako dobro večerjal.«

Žena ga je nemo gledala čez mizo. Tudi mož je zrl vanjo in opazil, da so ji oči vse rosne in da se te grenke

rose nabira čezdalje več v očeh, dokler se ji niso ulile solze.

»Kaj ti je, za božjo voljo?« je vprašal mož v skrbeh.

»Praviš, da nisi že dve leti tako dobro večerjal. In jaz jokam, ko vem, da zlepa ne boš tako. Ti ne veš, kakšno je sedaj.«

Žena si je zakrila obraz in ihtela.

»Ne bodi tako obupljiva. Da smo le zopet skupaj. Ali vam je bilo kaj sile poprej?«

»Podpore ne bo več.«

»Kaj sem pa jaz? Da se le nekoliko odpočijem, potem, boš že videla.«

Mož je iztegnil roke, ki so vse koščene in suhe pogledale izza rokavov. Ustrašil se jih je sam in jih naglo skrnil.

»Ti revež, ti,« je vzdihnila ona in vnovič so jo polile solze.

»Nič nisem revež. Takoj jutri grem kosit. Na kmetih je dosti dela, in če bomo delali, bomo tudi jedli.«

»Aha, boš jedel. Ko bi ti vedel, kako so sprejele ženske danes mene in Žefko za to bore kapljo mleka in za ta drobec kruha, bi ti bilo stokrat žal, da nisi ostal na fronti. Revež ne dobi danes ničesar. Ljudje so hujši od zverine.«

»Bo že kako,« je rekel mož in šel pred hišo, od koder se je še videla zarja zahajajočega sonca.

Drugi dan je šla žena navsezgodaj k županu prosit moke za moža.

»Mi je prav žal, tudi praška je nima več aprovizacija.«

»Ljubi Bog, kako bomo živeli? On je prišel domov ves prestradan in nimam kaj skuhati. Lepo vas prosim, preložite mi.«

»Veš kaj, takole narediva. Reci mu, naj pride k meni kosit, jaz ti pa dam hlebec kruha in še moke povrhu.«

»Če bo mogel.«

»Ali je bolan?«

»Slab je.«

»Morda se ti pa le preveč smili. Tebi se vsi smilijo.«

»To ni res. Tudi pri nas vlečemo in je dela dovolj.«

»No, no, Marinka, saj se poznamo. Ali nisem prosil fanta pred cerkvijo: ‚Pridi krompir kopat in pobirat. Plačam ti v blagu.‘ Posmejal se mi je in rekel: ‚Grem rajši kostanj klatit‘. K nam mu ni dišalo, ki čakamo dne na polju in si pošteno pljunemo na roke. Tako je Marinka!«

»Pa mi dajte hleb in moko!«

Župan je ukazal ženi, da ji je izročila, kar je obljubil. Stiskar je že stal pred hišo, ko se je vrnila.

»Župan te prosi za kosca, če hočeš. S kruhom in moko bo plačal.«

»Poglej, pa praviš, da ne bo jesti. Precej grem in za jutri še Venclja ponudim. Naj se le vadi.«

»Saj ne boš mogel.«

»Kdo pravi, da ne?«

Stiskar si je kar pripasal oselnik, zadel koso in šel.

Zvečer je prišel truden in ubit, da je komaj gibal, pa se je tolažil:

»Danes me je zdelalo, ker nisem vaju, a jutri bo že bolje.«

Takoj je legel, toda od truda ni mogel spati. Zjutraj je vstal zarana in spet odšel. Toda opoldne je pridrsal domov in se zgrudil na klop.

»Ne gre. Tudi župan mi je branil. ‚En teden počij,‘ je rekel, ‚potem kar pridi. Dela je dovolj.‘«

Potekel je teden, potekla sta dva, toda Stiskar si ni upal na težko delo. Ponudil se je v tovarni, kjer je dobil službo nočnega čuvaja in plačo po tri krone na dan.

»Od sile je to,« se je jezil župan. »Edino kmetu ne mara nihče delati. Hrano bi bil imel sam in družina, toda noče. Naj le poskuša s temi kronicami!«

Ženske so šle po podporo, Stiskarici je bila odpovedana. V tistem trenutku se je šele zavedala, kaj se je zgodilo. Kot bi se ji bile oči odprle, je naenkrat zagledala, kako so otrokom lica bledela, kako so rokavci ohlapno viseli na shujšanih ročicah.

Kadar je mati preoblačila Francku srajčko, je jokala, ko je morala gledati, kako mu tišče koščice skozi kožo. Francek je vprašal mater:

»Zakaj jokate?« Mati ni nič odgovorila in je še bridkeje zajokala. In zajokal je še otrok — — —

Danes Francek ne joka več. Poslovil se je in je šel v nebesa. Tudi mati ne joka, ko stoji v kuhinji ob prazni omari in premišlja, kako bi za silo pripravila južino. Oče čuva tovarno in hodi kot senca ter živi nem in zamišljen z družino vred — od lakote.

3

Ciril! Hoj, Ciril!« je zaklical na cesto s praga krčme mlad fant. Na čelu mu je visel čop bujnih, zmršenih las, klobuk je imel pomaknjen daleč nazaj, toliko da je še tičal na glavi.

Popotnik na cesti, prav tako sedemnajstleten fant, se je ustavil in se mu začuden nasmehnil.

»Ciril, ali že veš? Na nabor greva!«

Fant na cesti je razprl oči, še usta so mu zinila in rahla bledica ga je obšla.

»Ne glej no tako! Noter pojdi! Mi že pijemo!«

Ciril je zavrtel pisker, zavezan v plavo ruto, sem ter tja, postal še za hip brez besede, nato pa se je sunkoma odtrgal z mesta in krenil v gostilno. Rdečica mu je šinila v lice, ko je prestopil prag. Neokretno je iskal stola, zakaj pregrešna se mu je zdela ta pot v krčmo.

Tovariši pri mizi so začeli peti. Hripavi deški glasovi so bili žalostni, da bi se človek razjokal.

»Poj, Ciril!« ga je vabil Janče, ki ga je poklical v krčmo.

»Ne znam,« je tiho rekel Ciril.

»Moraš!« mu je velel drug fant, izprijen potegon, in trkal z litrom ob mizo ter klical natararico.

»Če si za vojsko dober, moraš biti dober tudi za petje in pijačo.«

Ciril je plašno gledal za natakario, ko je odnesla liter, in stiskal lonček na kolenih. Nato se je nagnil k Jančetu in mu pošepetal:

»Jaz nimam nič denarja.«

Janče se je zasmel in zamahnil z roko.

»Nič se ne boj. Danes plačam jaz,« nato se mu je nagnil prav do ušesa, »veš, sem prodal mernik prosa.« In se je zasmel vnovič, segel po polnem litru ter natakal.

Ciril je bil ves zbegin.

Fantje so prijeli kazarce in trkali. Ciril pa ni.

»Janče je proso ukradel,« je pomislil in ni mogel seči po vinu.

»Tak daj no!« je planil tisti potegon izza mize, zgrabil Cirilov lonček in mu ga potegnil iz naročja.

»Saj si vendar poglodal zadnjo drobtinico iz njega, pa ga tiščiš, kot bi bilo kdovekaj v njem.«

Fant je postavil lonec trdo na klop, da je sklano zaječal in so se črepinje sesule v ruto.

Drugi so se zasmeli, Ciril je prebledel.

»Lump!« je stisnil skozi zobe.

»Še enkrat, če upaš,« je stopil fant predenj in prijel steklenico za vrat.

Ciril se je dvigal počasi s stola, izpod zavihanega rokava so mu gledale trde mišice, vse ožgane od prezgod-

njega trdega dela na progi. Janče se je potegnil zanj in izvil potegonu liter iz rok.

»Pusti ga! Ciril, le sedi in pij. Lonec plačam jaz.«

Pomolil mu je dve kroni.

Ciril ga je hvaležno pogledal, spravil kroni in trčil z Jančetom. Komaj dvakrat je srknil iz kozarca.

»Izpij, glej ga no!« je silil vanj Janče.

Ciril je res izpil. In natočili so mu drugič in tretjič.

Trda tema je bila, ko se je vračal Ciril domov. Zdelo se mu je, da se pot udara pod nogami. Omahoval je sem in tja, ob vsaki malenkosti se je spotaknil, da se je le s težavo ujel in ubranil cestnega jarka. Vrišč krčme mu je šumel po ušesih in izmed vsega se je edino živo spominjal Jančeta, ki je plačal za vso mizo in njemu namignil: Jutri potegneš denar — boš plačal ti.

Ko je krenil s ceste na stezo proti domu, ga je obšel strah pred materjo. Hipoma je občutil, da se iztreznuje. Sedel je ob poti na mejnik — od tam je že videl drobno okno, za katerim je gorela še luč. Mati ga je čakala. Odpel si je srajco na prsih, zakaj vročina ga je kuhala, z roko je potegnil po rosni travi, ujel nekaj kapelj in si hladil z njimi ustnice.

Iskal je besedi, kako bi se izgovoril pred njo. Nikoli ji še ni lagal — ali to noč je občutil, da bi moral. Deset izgovorov si je izmislil, vseh deset je zavrgel — vstal in šel:

»Naj bo, kar bo. Če se bodo jezili, se bom pa še jaz. Na nabor pojdem, kdo mi sme še kaj reči.«

Ko je vstal, je občutil, da se ni iztreznil. Noge so se mu še bolj zapletale — da je dvakrat omahnil v travo in le težko v temi otipal klobuk, ki mu je padel z glave. Na vrata je skusil rahlo potrhati — pa se je z vsem telesom naslonil nanje.

Materino uho je čulo. S svetilko je stopila v vežo in naglo odrinila zapah. Ciril je prekoračil prag, se opotekel, da se je komaj ujel za podboje.

»Bog se usmili, Ciril, kakšen pa si?« je vzkliknila mati in ga lovila.

Ciril se je zgrudil k peči na klop.

»Nate!« je molil materi z gugajočo roko ruto, v kateri je prinesel domov črepinje.

Mati je vzela ruto.

»Lonec si razbil. Ali te ni sram?«

»Ne bodite no sitni!«

Potipal je po žepu in pomolil dve kroni.

»Spravite, tisti, ki ga je ubil, ga je plačal. Na vojsko gremo, da boste vedeli.«

»Na vojsko?« se je preplašila mati.

Ciril se je zleknil po klopi, godrnjal nerazumljive besede in zaspal.

Mati je čula na drugi strani peči, iz oči so ji kapale solze na molek, ki ga je držala v koščениh rokah.

Ko se je svitalo, je mati poklicala sina. Dvakrat, trikrat ga je potresla, preden se je zdramil. Dvignil se je kot si- cer, zbegano je gledal mater, pa se je spet ulegel po klo- pi.

»Zamudil boš,« ga je klicala vnovič.

»Ne morem, mati. Oh, kako sem bolan!«

»Le premagaj! Ne veš, kako komaj čakajo, da bi te iz- podrinili s proge. In bolezen naj ti je nauk za drugič.«

Ciril se je dvignil potrtno in potoglavo.

»Nikoli več, mati,« jo je proseče pogledal pri vratih, vzela lonček in odšel.

Mati je stala na pragu in gledala za sinom. Nato se je vrnila v bajto, sedla na vogel mize in strmela predse. Po dolgem se je šele dvignila. Za srce se je prijel, tako jo je bolelo — in vsa zamišljena je ves ljubi dan hodila krog hiše. Nobeno delo ji ni šlo od rok. Zdelo se ji je, da vidi daleč nekam in da bi prerokovala, in vendar ni ničesar videla in ni ničesar vedela.

Ko se je začelo večeriti, bi bila skoraj skoprnela. Sko- zi okna je gledala po stezi, in ko ga ni bilo, ni strpela v hiši. Siloma so jo nesle noge na stezico. Za izgovor je trgala trpotec in regrat ob poti. Od napenjanja so se ji oči meglile in mrak je videla gostejši, kot je bil v resni- ci. Kadar se je zazibala senca na cesti, je zastrmela vanjo — in čakala nepremično, ali zavije s ceste na kolovoz. In ko so ljudje šli drug za drugim in se ni nihče okrenil, je

začela obupavati, natrgano zelišče je sesula v jarek in vsa potrta lezla proti bajti. Prav blizu hiše se je še enkrat ozrla, dasi ni bilo kanec upanja več v njenem srcu. Ali tedaj je bil Ciril komaj še dvajset korakov od nje.

»Dober večer, mati! Kje ste bili?«

Mati je obstala in se mu smehljala. Srce ji je igralo.

»O, da si le prišel, Cirilček! Večerja te že čaka.«

Boljšo večerjo je postavila predenj kot navadno. Fant je hlastno jedel, mati je sedela pri peči in se veselila.

Ko je pospravljala skledo z mize, je rekla:

»Vidiš, kako natanko sem vedela, da ne pojdeš več popivat.«

»Zvabili so me, saj me ne bodo več,« je rekel sin in šel takoj spat.

V nedeljo je bilo oklicano pred cerkvijo:

»Vsi sedemnajstletni na prebiranje!«

»Oh — oh — vse bo pokončano,« so zaječale matere.

Sedemnajstletni so se pa hipoma vsi strnili v gručo pred cerkvijo in so se siloma trudili, da bi se pogovarjali moško. Stari dedje so stopali mimo gruče, izpod sivih obrvi so s kalnimi, trudnimi očmi ogledavali fante.

»Če to ni greh, potem ga ni drugega. Za pastirje bi bili, ampak za vojsko ...«

Tako so mrmrali in še bolj sključeni lezli vsak svojo pot.

Med sedemnajstletnimi pa je povzel besedo potegon:

»Fantje — pit pojdimo!«

»Le!« se je oglasila večina. Ciril je molčal.

»In zvečer vas popeljem na vas. Cekinčkova Micka že govori z menoj!«

Potegon je pomežiknil, dodal še kvanto in se zasmeljal. Mladeniči pa so vsi pogledali v tla in rdečica jih je polila.

»Pojdimo,« je izpregovoril Janče. Strnili so se v pare, a za potegona ni bilo spremljevalca.

Cirilova mati je prišla iz cerkve in srečala sina. Nič mu ni rekla. Spogledala sta se in mati je bila potolažena.

V gostilni so sedele pri stranski mizici tri ženske. Vojska jih je dala v faro bogve od kod. Ljudje jim niso verjeli, da so res begunke, ampak trdili, da so izmed onih, ki »gredo za regimentom«.

Razoglave so bile, čr nolase in cigarete so kadile. Potegonu so napile, drugi se niso zmenili zanje. Zasedli so veliko mizo in naročili vina.

Ko se je zvečerilo, so fantje začeli prepevati. Potegon je zvabil k mizi ženske. Najmlajša, vsa razkuštrana, je sedla k Cirilu, ki se je bojzljivo umikal na klopi.

»Daj mi cigareto!«

Ciril ji je dal poslednjo, ki jo je še imel.

Nekaj mladeničev je vstalo od mize in odšlo.

»Le pojdite se pestovat k materam,« je zabavljajal potegon.

Ciril jih je videl in hipoma je kakor v prividu zagledal komaj pedenj pred licem materine oči.

»Jaz grem tudi, počakajte.« In se je že dvigal.

Tedaj ga je prijela ženska za roko, potegnila ga nazaj na stol in mu velela:

»Ti še ne smeš iti!«

Cirilu je bilo prvi hip, da bi jo udaril v lice. Toda ona je približala svoj obraz njegovemu, puhnila mu dima vanj in se zazrla v njegove oči.

Cirila je pretreslo, da so mu mravljinici zagomazeli po hrbtu. Nekaj groznega, se mu je zdelo, leži na dnu teh črnih oči, in strah ga je bilo. In vendar mu je rodil ta strah toliko nepoznane omotice, da je obsedel brez volje.

Samo enkrat se je ves večer odtrgal od nje, da je šel v kuhinjo in si tamkaj pri krčmarici izposodil bankovec za dvajset.

Po polnoči je prišel domov.

Mati ga je čakala.

»Ciril — predolgo te ni bilo, dalje kot so mi obljubile tvoje oči.«

»Molčite, saj nisem otrok.«

Ciril je zarezal nad materjo prvokrat v življenju.

Davno je že spal, ko je mati še bedela. Vse njene misli pa so se strnile v eno samo, pregrenko spoznanje: Vze-li mi bodo njegovo srce.

Po tej nedelji je prišla tista sobota, ko je imel Ciril dobiti plačilo. Prišel je domov, ne da bi se bil zakasnil. Mati je čakala, kdaj ji Ciril izroči mezdo. Povečerjal je. Ves čas se ni ozrl v mater. Prej so njegove oči iskale njenih, to noč se jim je umikal kot hudodelec. Mati je molčala. Ko pa še v nedeljo niti ni žugnil, da bi ji dal denar, je opomnila:

»Za mleko moram plačati.«

Ciril se je ugriznil v ustnico.

»Počaka naj; jaz nimam.«

Zagrabil je klobuk in zbežal. Med vrati se je se okrenil in razložil:

»Prihodnji teden gremo že na prebiranje. Ali mislite, da bom suh?«

In je šel in ga ni bilo vso nedeljo.

Mati je preždelala v bajti vse popoldne. Ljudi jo je bilo sram, da si ni upala mednje. Niti po mleko ni šla.

O mraku jo je obiskala Škrinjarica, mati Jančetova.

»Ni Cirila, kajne?«

»Ni ga ne.«

»Uh, našega tudi ni. Ta vojna! Vse nam bo zbegala!«

»Od tedaj, ko je naš zvedel, da gre na prebiranje, ga je kar obsedlo.«

»In tiste tri nastavljavke so jih obsedle.«

»Katere?«

»I no, tiste gologlave, razkuštrane ženske, ki so prišle za vojaki.«

»S tistimi da naš in vaš — — «

Cirilova mati je planila s klopi in vila z rokami ...

»Naš in vaš! Sedajle so mi povedali, da sedijo v krčmi in se vedejo na žalost in pohujšanje.«

Cirilova je zajokala, se sesedla na stol in vzdihnila:
»Sedaj vse vem.«

»Nič, kar dol pojdiva! Tako jim razpraskam obraz in oči jim izključem, pojdiva!«

Škrinjarica je vsa zahripela od togote.

»Ne grem,« je zajecljala Cirilova.

»Grem pa sama. In orožnike pokličem.«

Odvihrala je skozi duri in skoro tekla med njivami proti vasi.

Mati je čakala sina, a ga to noč ni pričakala. Jutro ga je dalo od nekod. Obleko je imel vso posvaljkano, senene bilke so se je držale.

»Moj sin,« je začela mati in na jok ji je šlo. »Moj sin, besedice ti nisem rekla, ko vem, da ti je hudo in da nisi za vojsko tak mlad in neizkušen. Ali na tej poti se mi pogubiš, na tej namreč, kamor te je potegnila tvoja ničvredna družba. Iz moje roke bo Bog terjal tvojo dušo — in zato te rotim: Pusti to družbo!«

Sin je metal s sebe nedeljsko obleko in hitro oblačil delavniško. Mrko je gledal in niti besedice ni črhnil. Stojé je izpil zajtrk in odšel.

»Molčal je,« je pomislila mati. »Zbegan je, samo zbeگان. Srca mu še niso oskrunili.«

Strah in upanje sta bila njena tovariša ves teden do dneva prebiranja. Sin je z materjo kaj malo govoril. Toda prihajal je redno domov in vsak večer je še doma poprijel za delo.

Na predvečer prebiranja so se zbirali mladeniči na vasi in popevali, kot so videli kdaj prave fante-nabornike. Nobeni materi ni prišlo na misel, da bi rekla sinu: »Ne hodi na vas.« Tudi Cirilova je bila pripravljena na to.

Ali zgodilo se je, da je Ciril obsedel doma. Mati tega ni razumela, ko ni vedela, da sta se z Jančetom zaradi razkuštranega tujega dekleta sprla in stepla.

»Saj sem vedela,« se je radovala, »Ciril me ljubi, Ciril je predober.«

Od veselja ni mogla drugače, da ga je nagovorila:

»Jutri greste.«

»Ob osmih moramo biti v mestu.«

»Kako žalostno pojo na vasi, ali slišiš? Če je vse prav, to ni prav, da morate tudi taki na vojsko.«

Ciril je gledal skozi okno in nič ni spregovoril.

»Kako mu je hudo,« ga je s skrbjo opazovala mati.

Tedaj završi pred vrati in petero fantov stopi v hišo. Janče tudi.

»Alo, Ciril, kje tičiš. Pojdimo!«

Janče ga je nagovoril, ki je bil v jezi z njim.

Ciril se je začudil in se je silno razveselil.

»Kajne, mati, nocoj moramo biti vsi skupaj?«

»I seveda,« je po sili pritrdila mati, sin je pa vstal in odšel s tovariši v krčmo.

Drugi dan okrog poldne je že krožila vest po občini: »Skoro vse so potrdili.«

Matere so se shajale, delo je zastajalo, vse so pričakovali s strahom: »Ali je naš potrjen ali ni?«

Cirilova mati ni šla mednje. Zakaj jasno je vedela, kaj se je zgodilo.

»Ciril ne vzdrži! Dà, če bi mu vojska vzela telo — ali vzela mu bo srce in dušo.«

Zato se ni več začudila in se ni razjokala, ko je prišel Ciril zvečer domov in je zagledala za klobukom krivce in za njimi beli list — potrjencev.

Niti dva meseca nista pretekla do istega dne, ko je bilo pisano, da je vpoklican. Cirilova mati se je skrčila v dve gubi. Z lic ji je ohlapno visela koža. Od dušne boli je ginila bolj kakor od stradanja, ko ji Ciril ni izročil poslej ne vinarja več. Molčala je k vsemu do dneva slovesa. Takrat

se je raztajalo njeno srce, objela ga je, pa takoj spustila roke ob života. Zazdelo se ji je, kot bi objela mrliča.

Ozrla se je še enkrat skozi okno za njim. Krivci na klo-
buku so trepetali v vetru, žito se je sklanjalo po njivah,
od daleč so se razlegali tenki vriski mladeničev.

POLOM

Prav nobene poteze njenega obraza se ne spominjam več. V spominu so mi obtičale samo njene oči.

Ko je stopila prvič v pisarno in uprla vame oči, sem tako osupnil, da nisem razumel njenega vprašanja in sem jo prosil, naj ga ponovi. Ko je sedla in ponovila, se mi je zdelo, da se ustnice nič ne premikajo in da le oči pripovedujejo: velike, v daljavo strmeče, temno sinje, da se je sinjina razlivala celo po vsej očesni belini kot odsev. Gledale so vame in vendar preko mene. Ob pisalniku je sedela in bila vse drugje. Na jopici so se sledili drobni vrtinčki gostih vbodov, tiste krpice, na katere so reveži tako ponosni, ki vanje vbodejo z neskončno vestnostjo svojo prikrivano bedo.

»Veste, jaz se nič ne spoznam in nič ne razumem. Samo čutim, da se mi godi krivica. Vdova sem namreč in štiri otroke imam. Pa vam po pravici povem, da ne morem verjeti. Za otroke že, ker me vsako uro prosijo kruha, ki ga nimam. Za moža kar ne verjamem. Še bo prišel, ves čas ga čakam —«

Tu je premolknila in se zagledala daleč, daleč.

»Na katerem bojišču je padel?«

Pomolčala je.

»Saj vem, da sem vsa zbegana. Doma je umrl. In to je naša nesreča.«

»Ne razumem.«

»Preveč me je rad imel in tudi jaz njega. Tako dolgo me je prosil, da sem izmoledovala pri poveljstvu in so ga odpustili iz bolnice domov. Zdelo se je, da se je prvi dan pri nas tako pozdravil, za čuda, no. In vendar je po dveh tednih umrl.«

»Zares ste nesrečni.«

»Nesrečna, ker je umrl —« Spet je premolknila. »Ali hujše je to, da je umrl doma.«

»Doma? Zakaj?«

»Z njim je umrla podpora za nas.«

»Ni mogoče!«

»Tako j so mi jo črtali, zame in za otročiče, češ da je umrl v civilu.«

»To je krivica.«

»Vse postave so krivične.«

»Pritožite se.«

»Če bi vi to napravili. Jaz ne znam.«

Sedel sem k stroju.

»Od česa pa živite?«

»Čevljarim. Na možev stroj šivam vrhnje usnje. Po-noči šivam, podnevi stojim in čakam na živila. Za danes imamo še pet krompirjev, zelo drobnih, in drugega nič.«

Togota mi je lila v prste, ko sem udaril na tipke.

»Tako. To vložite. Če bi spet odklonili, povejte. Pa pošljite danes otroke s cajnico k meni.«

Dvignila se je visoka, tanka in izsušena. Ko je odšla, sem se ozrl še nekajkrat proti stolu, kjer je prej sedela, in po sili sem videl v zraku njene velike oči, zamaknjene v daljavo.

Dva dni potem se je razleglo nad vso našo domovino — po ozračju je menda prišlo brez krika: »Svobodni!« Vse nas je presunilo in pretreslo. Kako tega, kako onega, ne vem. Niti samega sebe in svojih čustev ne morem več razbrati. Po meni je vse trepetalo in drhtelo. Na ulico sem hitel. Ljudje so šumeli gor in dol. Otročiči so vihтели papirnate zastavice, resni možje so nosili v gumbnicah cvetje in trobojnice. Naletel sem na gručo znancev z dežele. »Živela Jugoslavija!« Stiskali so mi roko, da je bolelo. Nekateri so imeli solzne oči. Mimo nas je prišel visok, plečat srbski vojni ujetnik. »Živeli Srbi!« Nekdo iz gruče ga je prijel pod pazduho in zakričal: »Za mano!« Vsi smo se okrenili in šli v krčmo. Srbu smo stregli ko na svatovščini. In spet smo šli na ulico, ki je križem vsa drhtela in žarela od radosti. Gruča vojakov je obkolila sivo-bradega častnika. Vljudno so mu sneli čepico, odrezali rozeto in pripeli trobojnico. Častnik se je nasmehnil. Snel je čepico, pogledal trikoloro, se pokrnil, se spet nasmehnil in odšel iz gneče. V njegovem smehu pa je

bila žalost. Ozrl se je na vzklikajočo množico, pomaknil si kapo na oči in hitro zavil v samotno ulico.

Prav tamkaj mi je prišla nasproti tudi ona. Med množico je iskala nekoga z očmi. Njeni otroci so vihteli zastavice in se smehljali. Na njenem licu ni bilo ne smeha ne žalosti. Samo pričakovanje, čudežno upanje in gluhota za vse, kar je bilo okrog nje. Tesno mimo mene je šla. Za hip sem se ves zresnil, ko sem jo ugledal. Ona me ni videla, tudi mojega pozdrava ne, ko ni videla drugega razen njega, ki ga je čakala. Še enkrat sem se ozrl za njo. Tipaje je šla skozi množico. Zastavica otročiča v njenem naročju je udarjala tresoči se takt njeni omagani hoji, dokler ni utonila v vrvežu.

Zvečerilo se je. Trepetajoč nemir po mestu se ni polegel. Pa tudi hrupnejši ni postal. Nekaj pravljичnega je leglo na obraze, resničnost ni bila več resničnost, bila je lepa sanja. Če si srečal sovražnika, se ti je nehote nasmehnil in te pozdravil.

Ko sem ves zamišljen brez družbe hodil, da sam nisem vedel kam, me potreplje po rami vesela roka:

»Prijatelj, kako ti je v revoluciji?«

Ozrl sem se mu v lice in mu nisem takoj odgovoril. Beseda revolucija me je osupnila. Nisem vedel, kam z njo.

»Ali si zamaknjen?« se je zasmel prijatelj.

»Zares ne vem, kam bi s tvojo revolucijo.«

»Ali se ne zavedaš, da smo sredi nje?«

»Če smo, potem: živila revolucija! Zakaj lepa je.«

Znanec me je objel in ves drhtel od veselja.

»Kam greš?« me je nato vprašal.

»Nikamor.«

»Torej z menoj!«

Ovil mi je roko okrog komolca in me potegnil s seboj.

Dolgo sva molčala. Navsezadnje sem ga vendar vprašal, kam me pravzaprav vede.

»Revolucijo slaviti,« mi je rekel, se ustavil pri vratih in pritisnil kljuko. V veži je bila tema. Podal mi je roko in me vodil po nerazsvetljenih stopnicah. Ko sva pritavala do vrha, sem se resno skesal.

»Pusti me vendar. Kako morem — nepovabljen gost — tujec ...«

Z levico je pozvonil, z desnico me je objel:

»Ne boj se, bratec.« Še me je objemal, ko so se vrata odprla. Tedaj me je izpustil in prišleca poljubil.

»Ne zameri, danes mi je tako, da moram slehernega poljubiti.«

»Že prav,« se je smehljaj, ki ga je bil povabil in zaeno meni stiskal roko.

»Toda opozarjam te, da sta v naši družbi tudi dve gospodični. Glej, da ne napraviš kake neumnosti.«

»Poljubim ju — prav precej.«

»Le poskusi,« mu je grozil. Toda moj spremljevalec je bil že planil v sobo.

V majhnem salončku je sedela šestorica mladih ljudi na nizkih stolčkih, na divanu dve gospodični.

»Pozdravljeni, bratje in sestre!« je kriknil, razkril roke in objel vse po vrsti. Nato se je obrnil h gospodarju in vprašal: »Ali je ta naša ljubezen neumnost?« Izpodvil si je nogi in sedel po turško na preprogo.

Na mizi je šumel samovar in kljub temu, da je vsa družba žarela od dovtipov in smeha, je bilo vsem čudovito slovesno v dušah.

Precej pozno sva se napotila s prijateljem domov. Tesna ulica je že spala. Iz nizke hišice je žarela luč skozi nezastarta stekla pritličnega okna. Nehote sem se za hip ozrl tja. Pretreslo me je tako, da je tovariš občutil drhtenje moje roke.

»Kaj ti je?« se je začudil.

Skozi okno sem zagledal za šivalnim strojem iščoče oči tiste blede žene.

»Nič,« sem mu odgovoril in se poslovil. Tovariš je polglasno pel »Lepa naša domovina« in izginil v temi.

Takoj po teh dneh je planila nad mesto nova novica: razsuta vojska se vali nad domovino. Vročična mrzlica je pretresla mesto in deželo. Prvi dan ob tej novici je ona spet prišla v pisamo. To pot sem se prestrašil. Tudi kap-

ljice krvi ni bilo slediti pod uvelimi lici. Oči pa so gledale še bolj v daljino in vendar nekam zmagoslavno. Oprijela se je stola in vprašala:

»Ali se resnično vračajo?«

»Vse trdi tako in skoro bojimo se, kako preide preko nas vse to.«

Tedaj se je majčkeno nasmehnila, nato pa se zastrmela skozi okno.

Da sem pretrgal molk, sem rekel:

»Kako je s podporo?«

»Sedaj je ne bo treba, samo da je konec.«

Prav dobro sem razumel, da je hotela reči: »Sedaj pride on.« Toda izrekla tega ni.

»Hvala lepa. Da je le res, potem je vse dobro.«

Kot senca je neslišno odšla, a ostale so njene oči kot v zraku plavajoče in zazrte v nejasno hrepenenje.

Na ulici ni bilo več pravljíčne slovesnosti. Ob oknih je tu in tam trepetala papirnata zastavica. Po cestah so hodili fantički kot stražniki. Marsikomu se je vlekle puškino kopito skoro po tleh. Iz oči jim je sevala samozavest. Prvi avtomobili so prišumeli. Zlati ovratniki so se svetlikali izza plaščev.

»Stoj!«

Dva mladeniča sta stopila pred vozilo. Veter se je igral s kokardami na njunih čepicah. Iz avtomobila so strmeli nanju sršeči pogledi, roke so same od sebe tipale po

brovningu. Ob levi in desni na cesti se je hipoma zbralo ljudstvo. Invalid, oprt na berglo, je sredi množice dvignil pest proti bežečim častnikom in jim zavpil nerazumljivo grožnjo. Ljudstvo se je zasmajalo. Mlad častnik je zapovedujoče, tako je bil navajen, pogledal po ljudeh. Ljudje pa so se smejali še glasneje. Invalid je dvignil berglo nad množico. Vtem sta bila mladeniča na vozu. Častniki so stisnili mrke obraze globoko v kožuhaste ovratnike, na čepicah mladeničev pa je veselo frfotala trobojnica, ko je avto pokorno zavil tja, kamor sta mu velela. In ko je prišel drugi in tretji in Bog ve kolikeri še in ko so pridrdrali prvi vlaki, natrpani z bežečo vojsko, tedaj je z ljudskih lic izginil strah. Pa ne samo strah, tudi vsa praznična slovesnost je izginila. Po obrazih se je razlilo čudno zmagoslavje, ki je prehajalo v prešernost in drzno samopašnost.

Po cestah so potovale vrste trena.

»Za pet cigar,« je kričal vozataj z voza in ponujal košitrni napajalnik.

»Za dve kroni,« je molil drugi konjsko plahto ljudem v nakup.

»Evooo,« je zakričal tretji in vrgel šotorsko plahto z voza med ljudstvo, ki se je spopadlo zanjo.

Izpraznjeni in izropani vozovi so prihajali pred vojašnice. Vsepovsod krik, zmeda. Kdo bi izpregal in odpenjal jermenje! Nož! Mrko so gledali Ogri in metali

prerezano opremo po tleh. Sproščeni konji so rezgetali in se razbežali po travnikih. Iz megle pa so lezle prihuljene postave k vozovom, pobirale in se otovorile s čimer koli, izginile spet v meglo in se vnovič vračale.

Napotil sem se po mestu. Vse je begalo: otroci, ženske, starci — vsi so se pehali, prazni na kolodvor, otovorjeni z njega nazaj. V očeh jim je je gorelo nekaj strašnega, kot maščevalni ogenj. Žalosten sem bil, ko sem se prerival skoznje. Zato sem poiskal samotno ulico. Tamkaj sem naletel na tovariša, ki se je bil oni večer ločil od mene in pel »Lepo našo domovino«. Ves mračen je stal ob voglu in opazoval tovorni avto, ki se je bil tisti hip ustavil ob nizki hiši. Okno se je odprlo in skozenj je vrgel vojak z voza lepo sedlo. Nato je avto zdivjal dalje.

»Ali si videl?« me je nagovoril tovariš in kazal s palico proti oknu. »Premisli, ali nismo nevredni velikega trenutka, ki smo ga doživeli? Hlapci smo. Bič na pleča, to je za nas, ne pa svoloda!«

Silno so me zbolele njegove besede. Rad bi bil tajil njihovo resničnost.

»Ne tako, prijatelj! Preveč so trpeli in, če sužnju počijo verige, kaj bi mu zamerili?«

»Brr-brr. Lepo te prosim, molči vendar. Vsak zagovor in izgovor se mi gabi. Pojdi z mano na kolodvor, da se tam prepričaš.«

Molče sva šla dalje.

Iz dolgih vlakov je štrlelo natrpanega vojaštva. Po strehah so ležali. Trije so pekli na rampi podpepelnik. Nekaj vojakov je privalilo med ženske čeber masti. Kot besne so se zgrnile okrog njega, prestradanke. Z rokami so segale vanj, niti rokavov si niso utegnile zavihati, zavijale so maščobo v rute, v predpasnike. Zadnja je ježno sunila čebriček, da se je prazen zakotalil po cesti. Majhen paglavec je zlezal vanj, si namazal roke in z njimi pobožal bratca po licih, da je zajokal.

Pri ograji je stal razcapan deček. Ne vem, če mu je bilo šest let. Spretno je verižil s cigaretami skozi late za dragocen porcelan, kdo ve, kje naropan. In prav blizu tega dečka — tam je bilo najmanj gruče — sem zagledal njo. Nepremično je zrla v nekega vojaka na strehi vagona. S prstom ga je kazala otroku v naročju. Ta je takisto iztegal droben prstek za materinim in jecljal: »Atete.«

Nagovoril sem jo.

Njen obraz je bil vesel.

»Tako mu je podoben, pogledjte, tistile na strehi, da ne morem stran. Kar poklicala bi ga. Kajne, Tonček?«

Otrok je mahljal z roko in spet jecljal: »Aa-tek.«

»Mati, sezite po teh rečeh,« sem ji pokazal ženo, ki je vlekla vrečo moke od vagona.

»Sem mislila, da je tatvina, in si zato ne upam.«

»Za vas ni, sirote! Pravico imate!«

Hvaležno mi je prikimala, pa se spet zagledala v vojaka na vagonu.

S prijateljem sva se prerila skozi umazano, kričečo in vso zbegano množico ter šla proti Posavju.

Tam za Sv. Krištofom nekje so vojaki kurili in si greli konzerve. Iz ognja so molela ožgana kopita pušk.

»To je že od vruga,« se je raztogotil moj tovariš in jezo gledal v ogenj. »Nismo še dozoreli za svobodo.«

Ali v istem trenutku je pridrvela mimo čreda konj, ki jih je kmečki fant zapodil z repišča.

Umaknila sva se.

»Sedaj mi je pa vse jasno,« sem začel. »Nič več me ne prepričaš v svojo jezo. Poglej, ali ne leži na vsem ljubljanskem polju, po vsej domovini zleknjena ubita zver, ki je požrla toliko krvi, popila toliko solz — in ti se jeziš, če vsi ti bedni in okrvavljeni stopajo k tej zveri in še mrtvo trgajo na kosce?«

Mimo naju je prišla stara, sključena ženica. Skozi strgano tanko krilo ji je pogledovalo golo koleno. Tiščala je pod pazduho vojaško platno, v ruti, ki si jo je bila snela z glave, je imela zavezano moko.

»Le poglej, sodi in obsodi; če moreš.«

»Menda imaš prav.«

Drugo jutro sem dobil obvestilo, da so našli »njo« mrtvo sredi osirotelih otročičev. Oči da je imela široko razprte in v naročju prazno vojaško vrečo.

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-144-4